

‘સસ્તું’ સાહિત્ય એકે ઉચ્ચમાં જાયું ‘સાહિત્ય’

કહેવતો

[જુદી જુદી ૨૫૦૦ કહેવતોનો સંગ્રહ]

✱

સ્વ. વ્યાસારામ દેવ શાહના ‘શુજરાતી કહેવતસંગ્રહ’ ઉપરથી
પ્રયોજક : શાંતિલાલ ઠાકર, એમ. એ.

✱

ત્રિલોકી આર્ચકાન્દેલી પ્રચાલી
અસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક આવાલય
“ઠેભડ પાસે અમદાવાદ અને પ્રિન્સેસ રોડ મુંબઈ-૨

✱

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

નિવેદન

આ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે. આગલી આવૃત્તિમાં આપેલું નિવેદન નીચે અવતરણમાં આપ્યું છે.

‘અનેક પ્રસંગો બની ગયા પછી તેમાંથી સારરૂપ જે શિક્ષણ બિંબુ થાય છે તે કહેવતનું રૂપ લે છે. કહેવત ઉપરથી એક પ્રજ્ઞના કહાપણનું માપ નીકળી શકે છે. માળાપો, વડીલો અને શિક્ષકો બાળકોને કહેવતના રૂપમાં પોતાની પૂર્વપ્રજ્ઞનો અનુભવ શીખવે છે અને દુનિયાદારીની સમજ આપે છે. ભાષાનો પ્રયોગ, સમાજની વ્યવસ્થા અને બીજી ઘણી વાતો કહેવતોમાંથી મળે છે.

‘દરેક ભાષામાં કૈકાઓથી ચાલી આવતી, ચલણી સિદ્ધા જેવી, અતિમૂલ્યવતી કહેવતો હોય છે. તે કહેવતો મનુષ્યના અનુભવોના નિયોડરૂપ હોય છે. તેમાં બુદ્ધિનું કહાપણ, અવલોકન અને જ્ઞાન સંધરાયાં હોય છે. તેમની ભાષા સરળ અને અસરકારક હોય છે; કારણકે તે આમજનતાના હૃદયમાંથી જન્મે છે, આમજનતાના હોઠ પર રમી રહે છે, આમજનતાના જીવનને જ સ્પર્શે છે અને તેને ઉત્તત તથા સમૃદ્ધ કરવા મથે છે. તેમાં તે તે દેશના લોકોની, પ્રજાની, કામની અને જાતિની ખાસિયતો આબેહૂબ રીતે વર્ણવાયેલી હોય છે. એ રીતે વિચારીએ તો કહેવતોમાંથી આપણે તે પ્રજાનો તે સમયનો ઇતિહાસ ને તેનું સામાજિક ચિત્રદર્શન જરૂર મેળવી શકીએ.

‘આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષાના દહેવતોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ તો બધી સમાન અર્થવાળી દહેવતોને સાથે લેવામાં આવી છે. આવી અનેક સમાન અર્થવાળી દહેવતોના ૬૧૮ ગુચ્છ પહેલાં આપવામાં આવ્યા છે. પછી તેમાં ન આવેલી એવી ૩૭૮ દહેવતો કક્ષાવારી પ્રમાણે ગોઠવીને આપવામાં આવેલી છે. આમ કુલ આશરે અઠીદશ દહેવતો આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવી છે.

‘આમાં સંગ્રહાયેલી દહેવતોની સામાન્ય વપરાશ, તેમની પાછળની રસિક આખ્યાયિકા, દયા અથવા વાતો, અમુક જાતિ કે દેમની ખાસિયત બતાવવાની શક્તિ, વેધકતા અને ઐતિહાસિક મૂલ્યવસ્તુ અથવા સામાજિક ચિત્રદર્શન દર્શાવવાનું તેમનું સામર્થ્ય; આવાં અનેક તત્ત્વો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. આ રીતે દહેવતોનો અભ્યાસ એક પ્રકારના સાહિત્યવિવેચક અભ્યાસ તરીકે બહુ ઉપયોગી છે.’

આથી છે કે આ દહેવતસંગ્રહ વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષક, ઇતિહાસવિદો, ભાષાશાસ્ત્રીઓ, વિચારકો અને નાનામોટા સામાન્ય વાચકોને પણ ઉપયોગી નીવડશે.

વલ્લભવિલાસનગર,	}	સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય દ્રવિડના દ્રવિડોનો વર્તી
૧૯-૬-૧૦		એચ. એમ. પટેલ (મથુન)

કહેવતો

૧. અદ્ધલ બડી કે ભેંસ ?
કળથી થાય તે બળથી ન થાય.
અદ્ધલવિનાનો આંધળો, પેસાવિનાનો પાંગળો.

૨. શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.

[એક શેઠે પોતાના મુનીમને ઝવેરાત તથા જરીનો માલ લેવા માટે દિલ્હી મોકલ્યો. જતાં જતાં શેઠે મુનીમને પાનાં, માણેક, રત્ન વગેરેનાં લક્ષણો વર્ણવી બતાવ્યાં અને માલ કેમ ખરીદવો તેની સમજણ પાડી. મુનીમે જવાબ આપ્યો : ‘ શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.’

મુનીમના છેલા બેઅદબીભર્યા વાક્યથી શેઠને ધણો ગુસ્સો ચઝ્યો. એટલે તેમણે ગામના ધાંચળની દુકાનો પાસેથી નકામા ફેંટા દીધેલા વાળ એકઠા કર્યા અને તે ગાંસડીને કિનખાળમાં વીંટી ચારેતરફ સુંદર ઝાલર અને ફૂમતાં મુકાવ્યાં; અને પોતાના માણસ સાથે તે પેલા મુનીમને દિલ્હી મોકલી આપી. કાગળમાં સૂચના આપી : ‘ જહાંપનાહ બાદશાહસલામતને આ બીંદડી ભેટ આપવી.’

મુનીમ આડતિયા પાસે તે ગાંસડી ઉચકાવી દરબારમાં ગયો. બાદશાહેને સલામ કરી, તે ગાંસડી તેમની પાસે મૂકી બોલ્યો : ‘ જહાંપનાહ, અમારા શેઠસાહેબે આપને માટે આ ભેટ મોકલી છે.’ કુતૂહલથી બાદશાહે તે ગાંસડી ઓડવાનું પોતાના નોકરને ફરમાન કર્યું. ગાંસડી ઓડતાં આખા દરબારમાં વાળ વાળ થઈ ગયા. કોધે ભરાઈ તે બાદશાહે હુકમ કર્યો : ‘ જાઓ, આ મુનીમને લઈ જઈ ગરદન મારો.’

મુનીમ જુદિશાળી હતો. સમયસૂચકતા વાપરી તે બોલ્યો :
‘જરૂરિયાત, પરવરદિગાર, એ વાળ મને પાછા આપો. મરતી
વખતે તે વાળ હું મારી છાતી પર રાખીશ. મારા મુઠકા સાથે તે
વાળ બળશે. તેમાંથી થોડાક વાળ આપ મને મારા છોટરાને મોકલી
આપવાની રજા આપો, મને મરવામાં કંઈ ઉરકત નથી.’

બાદશાહે વિચાર કર્યો કે, નહીં એ વાળમાં કંઈ લેદ દોરો.
તોઈએ; એટલે એણે મુનીમને તે ખુલ્લો કરવા કહ્યું. મુનીમ બોલ્યો :
‘જરૂરિયાત, આપની પાસે સોનું, પીર, માણેક, રત્ન, પરવાળા-
બધું જ છે. આપને શાની ખોટ છે? એટલે મારા નેકદિલ શેરે
ગિરનારની યાત્રામાં તેમને કપ્પીર-ઓલિયાઓએ પોતાની જરૂરિયાતો
પ્રસાદી તરીકે આપેલ વાળ આપને બેટ તરીકે મોકલી આપ્યા. તે
વાળ આપ્યા પછી તો તેમને ઘેર લદ્દમીની આટલી રેલમહેલ થઈ છે.’

એટલે રાજા ખુશ થઈ ગયો. તેણે તે બધા વાળ ભેગા કરી,
રત્નગરદિ દાળદીમાં મૂકી, ખજાનામાં સાચવી મૂકવા આજ્ઞા કરી.
શેરના માલ પર સધળી જહાન માફ કરી મુનીમને હજાર રૂપિયા
શિરપાવ આપ્યો અને પોતાને ત્રામ પાછા લેવા વીસ શેરની
પાવના અંગરક્ષક તરીકે આપી.

ત્રામ પાછા આવતાં શેરને બધી વાતની ખબર પડી. જહાન
માફ થતાં, પોતાને દર વર્ષે પચાસ હજારનો ફાળો મળે. મુનીમને
તે ત્રામ લેવા મળ્યા અને મન્યવાદ આપતાં જણાવ્યું : ‘તમારા જેવા
મુનીમ માટે ‘શેરની સિઆમનું અંપા મુની’ એ જાન અજાનર છે.
મહારાજામાં પોતાની અકલ જ અવમાં આવે છે.’]

૩. અક્ષત હોઈતા બાપની છે ?

અક્ષતનો એકબીર. મંવારી બાલને લાગ્યો કંઈકબીર.

શીખી મત અને માગી તોજું કંઈકા દિવસ આદે ?

અક્કલનો ખારદાન.^૧

૪. બિલાડીને કહ્યે શીકું તૂટતું નથી.
રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.
સતી શાપ દે નહિ અને શંખાણીના શાપ લાગે નહિ.
૫. પેટ ચોળીને ચૂળ પેદા કર્યું. હાથે ઠરીને હોળી રમ્યાં.
હાથનાં કર્યાં હેયે વાઝ્યાં. હીંચણ મારીને આંખ ફેાડી.
હીવો લઈ દૂવામાં પડ્યાં. ઊઠ પહાણા, પગ ઉપર પડ.
દેખતે ડોળે છેતરાયા. આવ બલા, પકડ ગલા.
કોણે કહ્યું હતું કે બેટા, ખાવળિયે ચઢને ?

[મૂખ છોકરો ખાવળિયે ચઢ્યો અને તેને કાંટા વાઝ્યા, ત્યારે તેણે 'ખાપા, ખાપા' કહી બૂમ પાડી. તેનો ખાપ આવીને આ વાક્ય બોલે છે.]

૬. ઘરનાં ઊઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાહ્ય.^૨
ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં.
અલા ગઈ ને બલા આવી. ભૂત મરે ત્યાં પલીત બગે.
સાત સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.
કકનડાકુ ગયો ને મેખમારુ આવ્યો.
૭. ફરે તે ચરે, બાંધ્યો ભૂખે મરે.
ચાકરી કરતાં ભાખરી મળે.
કરે સેવા તોં મળે મીઠા મેવા.
હિંમતે મરદા તો મદદે ખુદા.

૧ ખારદાન-જેમાંથી દાણા ઠાલવી દેવામાં આવ્યા છે તેવો કાથળો;
અર્થાત્ જેના મગજમાંથી અક્કલ ઠાલવી લેવામાં આવી છે તેવો
મૂખ માણસ.

૨ અર્થાત્ એક દુઃખમાંથી છૂટવા જતાં બીજું દુઃખ આવ્યું.

૮. નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ.
હું જાઉં રેલમાં તો નસીબ જાય તારમાં.
કરવા ગયા કંસાર અને થઈ ગઈ થણી.
કરમનાં કર્યાં,^૧ જાન જોડી ત્યાં ફૂતરાં ભસ્ત્યાં.
દોડિયા જેટલું કપાળ અને વચ્ચે ભમરો.
૯. અકમીનો પડિયો કાણો. દુકાળમાં અધિક માસ.^૨
દૂબળા ઠોરને બગાઈઓ ધણી. દંડ ઉપર કામ.
દૂબળો જેઠ દિયરમાં દેખાય.
બદરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા દોઈ ન કરે.
૧૦. ખાવાના સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા.
ભરતામાં ભરાય. ભાગ્યાણીને ઘેર ભૂત રજો.
એકાદશીને રોજ શિવરાત્રીબાઈ પરોણામાં.
૧૧. ગરીબનો બેટી પરમેશ્વર. નદિ બેટીનો રામ બેટી.
૧૨. અબી બોલ્યા અબી ફાટ.
ગાડાનું પેડું ફરે તેમ બોલીને ફરે.
હુલ તો પનો પંદરવાર પરહુરો.^૩
ગાંધી માથે બેડું.^૪

૧૩. બોલ્યા અબોલ્યા થાય નહિ.
જખાન હાર્યો તે જનમ હાર્યો.
હાથીના દંતરાજ નીકળ્યા તે નીકળ્યા.
સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
જે મોઢે પાન ચાબ્યાં તે મોઢે કોયલા ચવાય નહિ.
જે બોલ્યા તે ધ્રુવના અક્ષર.^૧

૧૪. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં.^૨
દોરડી બળે પણ વળ ન મૂકે. સ્વભાવનું ચોસડ નહિ.
કૂતરાની પૂછડી ભોંયમાં દાટો પણ વાંકી ને વાંકી.
અખણુ ગયા, દખણુ ગયા પણ લખણુ ન ગયાં.
દાદર જાય ચૂવે^૩ ને ટેવ જાય મૂચે.
ઝોડ^૪ જાય ભૂવે,^૫ ટેવ જાય મૂચે.
કડવી વેલકી કડવી તૂંબડિયાં, અડસઠ તીર્થ^૬ કીરકે આઈ;
ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોભી ન મીટી કડવાઈ.

૧૫. નહિ બોલ્યામાં નવગુણ, સળસે ભલી ચૂપ.
બોલે તે બે ખાય, અબોલે ત્રણ ખાય.

[બે બ્રાહ્મણોએ પોતાને જમવા માટે રસોઈમાં પાંચ લાકુ કર્યા હતા. પછી ઠરાવ કર્યો કે, જે બોલે તે બે લાકુ ખાય અને જે વધારે વખત મૌન રાખી શકે તેને ત્રણ લાકુ મળે. તેમાંથી જે ઉતાવળિયો

૧ ધ્રુવનો તારો અવિચળ છે.

૨ સ્વભાવ કોઈ દિવસ બદલાય નહિ.

૩ ચૂવો—કાચલી વગેરેનો અક.

૪ ઝોડ—ભૂત—પ્રેતનો વળગાડ.

૫ ભૂવો—કાકલાં વગાડી

માણસને ધુણાવી વળગાડ કાઢનાર.

આહાણુ હતો તે ધીરજ ન રાખી શક્યો અને બોલી દિશ્તો : ‘ચાલ ખાઈ લઈએ. ક્યાં મૂધી ભૂખે મરીશું ?’ એટલે દરાવ પ્રમાણે તેને બે લાડુ મળ્યા અને પેલા મૌન રાખનાર આહાણુને ત્રણ મળ્યા.]

મૌનં સર્વાર્થસાધનમ્ ।

૧૬. રાંડ્યા પછી ડકાપણુ ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.

કાર્તિક મહિને દણુળી ડાહ્યો.

અવસર ગયે યુધ ક્યા કરની ?

લક્ષ્મી ચાંલ્યો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જરૂં.

નાણું મળે પણ ટાણું ન મળે.

પીણુ ટાણે ચાંચ પાટી.

સમ્રાટો શિકારે આવ્યો ત્યારે દૂતરો મુતરાણો થયો.

અગદે દિન પીછે ગયે, હરસેં દિયા ન હેત;

આળ પિછતાઠે ક્યા કરો, જળ ચિરિયા ચૂગ ગઈ ખેત.

૧૭. દાવ આવ્યે સોગટી મારવી. લાગે લાકડું ભાંગે.

વા લોઈને વડાણ હંધારવું. વળ લોઈને ટાંકણું મારવું.

૧૮. દીકરા, મોટો યા, પરજાવણું.

(ખેટા વાવઘ કરવા.)

રાજાહતનાં અખારાં.^૧

અગરત્યાના વારદા.

તેમણે ત્યાં જ પોતાનું શરીર છોડી દીધું. એટલે વિંધ્ય પણ પોતાની નમેલી રિયતિમાં જ રહ્યો અને પરિણામે લોકોને તેના પર અવર-જવર કરવી સહેલી થઈ પડી.]

સોમવતી અમાસ અને શુક્રવાર.

વાયદા ઉપર વાયદો, એમાં કોણ કાઢે કાયદો ?

મુલતવી રાખ્યાનાં માઠાં ફળ.

તાળવે ગોળ ચોંટાડવો.

સઘની સાંજ ને મોચીનું વહાણું.

ધાંયજની ખાયડી કહે : હું શું બાણું ?

૧૯. કામ કર્યાં તેણે કામણ કર્યાં.

કચું તે કામ, વીંધ્યું તે મોતી.

૨૦. મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલિયા.

મુક્તકે લડું ખાઓ મેરે લાલ.

૨૧. ભાવતું હતું ને વેદે કહ્યું.

રાતી હતી ને પિયરિયાં મળ્યાં.

ગાડું દેખી લાગે થાક, ઘોડા દેખી થાકે પાગ.

૨૨. દગા કિસીકા સગા નહિ. ક્રિયા ન હોય તો કર દેખો.

એના ટાંટિયા એના ગળામાં. દાનત તેવી ખરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. દૂડ ત્યાં ધૂળ.

જિસકી દાનત ખૂરી, ઉસકે ગલે ઘૂરી.

૨૩. કરણી તેવી પાર બિતરણી. વાળ્યાં તેવાં લણવાં.

હાથે તે સાથે. હીધવાન ફળ ભોગવવાં.

કલબુગ^૧ નહિ કરબુગ^૨ હૈ, એક હાથસેં લે, દૂસરે

હાથસેં દે.

27597

૨૪. વર વરો, કન્યા વરો, ગોરતું તરલાણું ભરો.
કિમ્મીકા ધર જલો, કિમ્મીકા પૂત મરો, બંદા ખાવે
ઓર તાપે.

આરતી ઉતારું ને મંગળ ગાઉં, બીજને આપું ત્યારે
હું શું ખાઉં ?

મુઠદાં બેઠુસ્ત^૧ જાય છે દોજખ^૨ જાય, આંખો તો
છનાછની.^૩

ધરનાં છાકરાં ધંટી ચાટે, ઉપાધ્યાયને આટો.

૨૫. સૂઠને ગાંગુડે ગાંધી થવાય નહિ.
અધીં સોપારી ને દીરો દલાલ વેપારી.
બારા સુધી ભણી પંડિત થવાય નહિ.

૨૬. દોઢ વાંઢ વગર કળિયો થાય નહિ.
એક હાથે તાળી પટે નહિ.
રંગમાં ને પોતમાં બંનેમાં વાંઢ.
ગાળ દઈને ગાળ આંભગાળી.

૨૭. લીધાં લાડ અને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહિ.
આડી રાત તેની શી વાત ? દોળે દીડી દાલ ?

૨૮. સૂરજ આમી મૂઝ નાખીએ તો આંખમાં પટે.
પથ્થરને બચકું ભરીએ તો પોતાના દાંત પટે.
હાથી પાછળ ફરતાં ઘણાં બસે છે.
ચોટાની વાત કરીએ તો વાવુમેતે મરીએ.

૨૯. ગોળે મરે તેને વિધવી મારીએ નહિ.
ગીડી છૂન, સૂરં દારં સિડ.

જખાં શીરીં તો મુઝકગીરી.

૩૦. પોથીમાંનાં રીંગણાં.

[એક પંડિતે ક્યામાં કહેવું : ‘ રીંગણાં ન ખાવ.’ પણ એક ડાશી ખીને દિવસે ભાગવત પર ભેટ મૂકવા રીંગણાં લઈ આવ્યાં, તે તેમણે સ્ત્રીકાર્યાં. ડાશી પૂછે છે : ‘ કાલે તો તમે ના કહેતા હતા અને આજે આ રીંગણાં કેમ સ્ત્રીકાર્યાં ? ’ ત્યારે પંડિતે જવાબ આપ્યો : ‘ એ તો પોથીમાંનાં રીંગણાં;’ અર્થાત્ કહેણી જુદી અને રહેણી જુદી.]

ડાહી સાસરે ન જાય ને વેલીને શિખામણ દે.

વેલી સાસરે ન જાય અને ડાહીને શિખામણ દે.

૩૧. હેયે તેવું હોઠે.^૧

પતકાણું^૨ ચોરેલું તે મોં પર આવી ગયું.

કોણ કહે છે રાંપીનો ઘા ?^૩

મારો રૂપિયો શું ખાય છે ?^૪

૩૨. સાચને આંચ નહિ. સાચ તરે ને જૂઠું ખૂડે.

સાચે રાચે જગપતિ. સત્યકી જિઠર, ખુદાકું ફિઠર.

દાનત પાઠ તેને શાની ધાક ? સત્યકા બેલી રામ.

ખરાને ખેરસહ્યા, ખોટાને ખહાં.^૫

૧ મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાર્ધ જવાય.

૨ પતકાણું—તણખલું.

૩ રાંપી એક જતનું હથિયાર છે. જે માણસે રાંપીથી ઘા કરેલો તે જ આવીને બોલી બિજો. તે પરથી સાબિત થઈ ગયું કે તેણે જ ઘા કર્યો છે.

૪ ખોટા રૂપિયાવાળો પોતે જ બોલી ગયો.

૫ ખહાં—ખાસડાં.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખિન્નાં ખાલી.^૧

મૂછે ચોપડવા તેલ નહિ ને ડહેલીએ દીવા દરે.
 નામ રાખ્યું ધનાયા ને ઘરમાં હાંણાં કુસ્તી દરે.
 હમઠોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.
 શેખાર્ધ શાહજહાની ને કસળ ભાડભૂંલનો.
 ક્યા દરે નર ફાંટકા દે ચેલીકા મોં સાંકડા.
 ઘરમાં આડીશેરીની^૨ જિટે ને જહાર મૂછો મરડે.
 ઉપર વાગા ને માંહે નાગા.
 તમાચો મારી મોં લાલ રાખવું.
 પાસે ન મળે કોડી ને જિભી બલ્તર દોડી.
 પેટમાં પૂમડું પાણી નહિ ને નામ મારું દરિયાવખાં.
 અધૂરો ઘડો છલકાય.

૩૪. ખપ તેની છોછ નહિ. આરત તેની આલડછેટ નહિ.
 માથે ચોલી ચાદર એટલે ત્યાં બેઠા ત્યાં પાદર.
 વધાલામાં વટાળ નહિ.

૩૫. સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ જ્ઞાન આવે.
 ગમેડા સાથે ઘોડું બાંધે, તો ભૂટલાં ન શીખે
 પણ આળોટલાં શીખે.
 દાળની સોબતથી ચાખો નર મટી નારી થયો.^૩
 જેને જેવો વાસ તેને તેવો પાસ.
 પડોશીનું દરમ ન આવે પણ સોંજ^૪ તો આવે.

૩૬. વા વાત લઈ જાય. માઠા ખખર વીજળીવેગે જાય.

૩૭. નખળો સખળાને શુભ કરે તે આટાલૂણમાં જાય.^૧

સમુદ્ર આગળ લૂણ^૨ની ભેટ.

મોટાની ગાં-માં પેસીએ તો ચગદાઈ મરીએ.

[એક હાથી તળાવમાં નાહવા ગયો, તે ત્યાં જ મરી ગયો. તેના શબનું માંસ બહુ દિવસ સુધી ખાવા મળશે એમ ધારીને એક શિયાળ તેની પૂંઠ વાટે પેસી ગયું. તે વખતે તળાવના પાણીથી તેની પૂંઠ નરમ અને પહોળા બની ગઈ હતી. બહુ દિવસ સુધી તે હાથીનું માંસ ખાતું અને પૂંઠમાંથી મોં બહાર કાઢી તળાવનું પાણી પીતું. એમ કરતાં કરતાં ઉનાળો આવ્યો. તળાવનું પાણી સુકાયું. પરિણામે હાથીની પૂંઠનું ચામડું પણ સુકાયું અને કઠણ થયું; એટલે શિયાળ તેના પેટમાંથી બહાર નીકળી શક્યું નહિ. એટલામાં ત્યાં થઈ તે ઊડતાં ચકલાંને તેણે તળાવનું રથુંસથું પાણી હાથીની પૂંઠ પર નાખવાની વિનંતિ કરી. ચકલાંએ ઘણા દિવસ સુધી તે પ્રમાણે કર્યું, ત્યારે પૂંઠનું ચામડું પલખ્યું અને શિયાળ જોર કરી બહાર નીકળી આવ્યું. ચકલાંએ જ્યારે શિયાળની દુર્દશાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તે ઉપરનું વાક્ય બોલ્યું.]

૩૮. બોલ બોલ્યા તે મોંમાં પાછો પેસે નહિ.

સો ગળણે ગળીને વાત કરીએ.

થૂંકયું પાછું ગળાય નહિ.

૩૯. ટૂટીની ખુટી નહિ.^૩

મરતાં માટીને બાય કહે તોપણ જીવે નહિ.

નંવાણું ઓસડ, સોમું ઓસડ નહિ.

૧ તે કંઈ ગણતરીમાં નહિ, વિસાતમાં નહિ.

૨ લૂણ-મીઠું.

૩ મરવાનું આવે તેમાંથી કાંઈ બચી શકે નહિ.

ટોઠીમાં ઘાલ્યાં છુવે નહિ.

૪૦. હામ ઠરે હામ, લોંડી ઠરે અલામ.

સકમીના સાળા ઘણા.

હાટા મામા ગાવાના, પાસે હોય તે ખાવાના.

લીલા વનના સૂડા ઘણા. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

અનેતા^૧ ત્યાં સુધી તનેનાં.

જર બસિયાર, મદદ હોશિયાર.

ખિસ્ત્યાં તર તો ચાહે સો ઠર.

જર ઠરે દરિયામાં ઘર.

ગાંઠે હોય ધન, સૌ હાજર જન.

૪૧. વસુ વિના નર પશુ. લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ.

[એક શેઠ હતો. તે બહુ સીમંત હતો. તેમનો પુત્ર બહુ લાડકોટમાં
છાછો હતો. બધા તેને રંગાડતા અને ખર્ચ, ખર્ચ કરતાં અડધા
ધર્ષ જતા. એ શુભરી ગયા. હોટલો શાદી ઉપર બેઠો. દુભાંગે તેમની
લક્ષ્મી વેપારમાં જતી રહી એટલે તે બીજા વેપારીઓ, મુનીઓ,
વાણીજીએ તેને માન આપતા હતા, તે તેને 'લખાડ લેવો છે' એમ
કહી તેનો તિરકાર કરતા હતા. એવાર તમે' નજી પાછી તેના પર
આજરેવીની રૂપા લિતરી. તેનાં વિદેશ મહેલાં વડાણુ અદ્યતન ધન
કમાઈ પાછાં વળ્યાં. 'હરી પાછા રામના લોંકા અને વેપારીઓ તેને
સારા સુબોધી માનપૂર્વક સંબોધી 'જે જે' કરતા હતા, ત્યારે
તે કહેતો: 'હે લખામાલા, આ બધા તમને 'જે જે' કરે છે. બધા
તમારા પ્રત્યક્ષ છે કે જે માત્ર આશીર્વાદ જુ.']

અરથ વિનાનો ગાંગલો. ગરીબનું નસીબ ગરીબ.

૪૨. કેડમાં છેડકાં મે ગાજમાં હંદેરો.

^૧ અનેતા-મીમાં જન.

ઘેટા બગલમેં, દૂંઢે જંગલમેં.

પગ તળે બળે તે જુએ નહિ ને લંકા હોલવવા જાય.^૧

લલલલા કુંવારા ને વાંઢા કહે મારે બે.

મોંને મરચું મળે નહિ ને ગાં-ને ગુંદરપાક.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.

[એક માણસને ત્યાં મહેમાન આવ્યો. તેને ટાળવા તે માંદો હોવાનો દોંગ કરી સૂતો. તેનો સ્ત્રી તેના પગ દાખવા બેઠી. મહેમાન બહારના ખંડમાં મૂંગોમૂંગો બેઠો હતો. થોડીક વારે કામ હોવાથી સ્ત્રી રસોડામાં ગઈ તે ન જાણતાં ધરધણીએ કહ્યું : ‘ પેલી પીડા પતી ? અર્થાત્ પેલો મહેમાન ગયો ? ’ ત્યારે મહેમાન બોલ્યો : ‘ પગે જ વળગી છે. ’ તેનો અવાજ ઓળખી ધરધણી ઝંખવાણો પડી ગયો અને મનેકમને પગ તેણે પરાણાની ખાતરખરદાસ્ત કરી.]

૪૩. ‘કહાપણુ દોઈના બાપનું નથી.’^૨

ગુણવાનના હજાર ઘરાક.

રીતભાત જાણે તેને સૌ વખાણે.

૪૪. વીતી હોય તે જાણે, બે દરદીની બલ્લા જાણે.

જેના પેટ પર સાપ પડ્યો હોય તે ઉછાળે.

ખિલાડીને રમત, ભિંદરનો જીવ જાય.

હાડિયાને રમત, દેડકાનો જીવ જાય.

૪૫. પથ્થર ઉપર પાણી.^૩

સો મણ સાળુએ ધુઓ, પણ સીદીભાઈ કાળા ને કાળા.

૪૬. ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણ ગયું.

૧ પાસેની વાતોને વિચારે નહિ અને દૂરદૂરની વાતો કરે.

૨ અર્થાત્ ઈશ્વરે જેને જે આપ્યું છે તે તેનું છે.

૩ જડબુદ્ધિનો માણસ સમજે જ નહિ.

- હાથમે' હંડા બગલમે' મોઈ, હવેલી^૧ લેતાં શુજરાત ખોઈ.
આણુ લેતાં જાંણુ^૨ ગયું.
લેને ગઈ પૂત, તો ખો આઈ ખસમ.^૩
૪૭. બોલે તેનાં બોર વેચાય. ગાળે તેનું વાળે.
માઝા વગર મા પછુ ન પીરસે.
રોયા વગર છોકરાંને મા ધવડાવે તહિ.
૪૮. આજ રાજ, કાલે રાંઠ. આજ અમીર, કાલે કૂટીર.
તડકા છાંયડા ચાલ્યા જાય છે. વેળાવેળાની છાંયડી.
૪૯. વેંઘ વેંઘનો વેરી. જાત જાતનું ખોદે.
ખિલ્લાં, ખાદાણુ ને ફૂતરાં એ ત્રણને આજુરાગ.
પાડાખાર પડ્યા છે.^૪
૫૦. જેનાં કામ તે તેમી ઘાય, બીજાં દરે તે ખસા ખાય.
આવડે નહિ ઘેંસ ને રાંધવા પેસ.
અજાણ્યો ઉપાધ્યાય બગણું મી દોળે.
નરેલીની નખ લિતરે, માયું બોટાય નહિ.
૫૧. દાડીની દાડી ને સાવરણીની સાવરણી.
એક પંથ દો કાજ.
માનીએ ત્યાં સુમી આલિયામ નીકર ઉપરવટણા.^૫
ગાજરની ચિપૂડી વાગી તો વાગી નીકર કદી ખાખી.

૧ હવેલી જામનું નામ છે.

૨ જાંણુ હોમડી સજ્જમાંના એક જામનું નામ છે.

૩ ખસમ-પણું.

૪ પાડા પાડાને હોમ તેટલું જેલું છે.

૫ ઉપરવટણા-પરવાળો પૂરવડો.

૫૨. બે ઘોડે ચઢાય નહિ. બે ઘરનો પરોણો ભૂખે મરે.
બે ગોળીનો ચેડવો. અડ્ડકદડ્ડકિયો કોઈનો નહિ.
દહીંમાં ને હાથમાં પગ ન રખાય.
હસવું ને ભસવું સાથે બને નહિ.
નાતો^૧ ને નાણું બે રખાય નહિ.

૫૩. સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોઢાણ.
બારેયાનું બારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાર્યો છે.

૫૪. દીવા પાછળ અંધારું.
મોર ટંગા કરે પણ પાછળથી નાગો દેખાય.

૫૫. બહુ તાંતણ બળિયું.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર પેડો. વાણિયો જાગતો હતો. ચોર થાંભલાને ઓઠે સંતાયો. વાણિયાએ યુક્તિ કરી. પોતાની સ્ત્રીને જગાડી તેણે કહ્યું : ‘ મને સ્વપ્ન આવ્યું છે. કાલે સૂતરના ભાવ તેજ થશે માટે સૂતર કાઢ. જોઈએ ટેલું છે ? ’ સ્ત્રીએ સૂતર કાઢ્યું. વાણિયાએ આંટી ઉપર આંટી થાંભલાની આસપાસ વીંટવા માંડી. ચોરના મનમાં કે ‘ કાચું સૂતર તોડતાં ટેલવી વાર ? હમણાં વાણિયો જીંઘી જશે એટલે સૂતર તોડી નાસી જઈશ. ’ વાણિયો તો સૂતરની આંટીઓ થાંભલે વીંટતો જાય અને કહેતો જાય : ‘ બહુ તાંતણ બળિયું. ’ (અર્થાત્ બહુ તાંતણા ભેગા થાય તો તે બળવાન બને છે, તેને તોડવા અઘરા પડે છે.) ચોર પૂરો જકડાઈ ગયો એટલે વાણિયે બૂમ પાડી પોલીસને બોલાવી તેને હવાલે કર્યો.]

પંચડી લાકડી એકઠા બોજ.^૨

૧ નાતો—મહોબતનો સંબંધ.

૨ પંચ મળાને થોડું થોડું ખર્ચ ઉપાડી લે તો ટાઈને ભારશ્ય ન લાગે, જ્યારે એક માણસને માથે પડે તો તે બોજશ્ય લાગે.

- ઝાઝી ડીડીઓ સાપને તાણે. જૂથ ત્યાં સૂથ.^૧
 પાંચ આંગળીએ પોંચો સળદો.^૨
 મોર પીંછે રળિયામણો. ઝાઝા હાથ રળિયામણા.^૩
૫૬. સાસ ત્યાં સુધી શોષ. હવે ત્યાં સુધી જંજળ.
 હમ ત્યાં લગી હવા.
૫૭. આશા અમર છે.
૫૮. વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.
 અલ્લા રૂઝા હ્યા કરે, અવળી મલિયાં દેત.
૫૯. રંડીકા છ હંડીમેં. સુતારનું મન બાવળિયે.
 બમ્મનકા છ લાડુ મેં, જિંટનું મન ઝાંખરાંમાં.
 ભોગીને વહાલાં તૂંબરાં ને ભોગીને વહાલા ભોગ.
૬૦. સોઠ પ્રમાણે સાથડો કરવો.
 ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ઘર પ્રમાણે બારસાખ.
 પાથરણું લેઈ પગ તાણવા.
 ઘંટી પ્રમાણે ચોરણું ને ચૂટા પ્રમાણે ખોયણું.
 લાંબાની સાથે ટૂંકો જાય, મરે નહિ તે મારો થાય.
૬૧. વિવાહમાં ધોળ^૪ ને ટંસારમાં ઝોળ.
 જિલ્લે ગાટે આ ગલેશ?^૫
 વખતનાં વાળ વખતે વાગે.
 મરણમાં રાજિયા અને વિવાહમાં ધોળ.

૧ સૂથ-નાચાની.

૨ સળદો-મજબૂત.

૩ રળિયા-પામળોત.

૪ સોઠ દિલ્લે લગડે જે 'સામ' બોલે.

૬૨. ભેમીએ ભેમ તો ઉઠાડે નહિ દેખ.
 ૬૩. સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.
 ઘોડે જાળાજરી, ઘોડે નાર પાધરી;
 ઘોડે ડાબું દોહવા દે, ઘોડે છોકરું છાનું રહે.
 ૬૪. પાણી વઢોવે માખણ ન નીકળે.
 હાથ ચાટવાથી ભૂખ ન લાગે.
 વેળુ પીત્રે તેલ ન નીકળે.^૧
 ગધેડાનાં લીંડાંના પાપડ ન થાય.
 કુશકા ખાંડે ચોખા ન મળે.
 દાતણ વેચે દળદર ન જાય. થૂંકે પડા^૨ ન વળાય.
 ૬૫. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
 પાકે ઘડે ડાંઠા ન ચઢે.
 દૂધું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
 : ખારે ખુદ્દિ, સોળે સાન, નહિ તો પથ્થર પહાણ.
 ૬૬. એકને પાપે વહાણ રૂળે.
 એક ચિનગારી વન ખાળે.
 ૬૭. ખાખરાની ખિસડોલી સાઠરનો સ્વાદ શું જાણે ?
 ભેંસના મોં આગળ ભાગવત.
 હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.
 અંધા આગળ આરસી ને બહેરા આગળ શંખ.
 શેખ શું જાણે સાબુનો ભાવ ?
 મૂંડો શું જાણે મજાઠનો ભાવ ?

૧ વેળુ-રેતી.

૨ પડા-તમાકુના પડા,

૬૮. ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન,
આંધળામાં ઢાળો રાજિયો.
નહિ મામા કરતાં કહેળો મામો સારો.
૬૯. નગારખાનામાં તૂટીનો અવાજ શો સંભળાય ?
તોપના ભડકામાં તાળીનો શો આશરો ?
ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ?
દરિયા આગળ ખાળોચિયું. કાર્યની ગાં-માં ફરટે.
ક્યાં દીડી ને ક્યાં કુંજર ? કનક આગળ કધીર.
૭૦. ભગતાની પાડી ને ભંધતાનો પાટો.^૧
ભંધતી ખિલાડી ઉંદર પટ્ટે નહિ.
ભગેગા સો પાવેગા, સોવેગા સો જોવેગા.
૭૧. ધણીને સૂઝે હાંકણીમાં, પટોગીને અડીઆમાં પણ ન સૂઝે.^૨
સો વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો ઘરધણી.
૭૨. આંખે દીકરું ઝેર. દેખીએ તો દાઝવાનું.
ઉંખરેથી ભત્રીયો કે દેડેથી વિસયો.
આંખથી અટીક તે મનથી અટીક.
ભેલું નહિ ને રાણું નહિ. દેખણું નહિ ને દાઝણું નહિ.
૭૩. સંઘયો સાપ પણ કાન આવે છે.
મૂકનો ગે અપ પટે છે.
૭૪. રાગ, આત્મ ને અત્મ કિમતાં રાંચનાં.^૩
૭૫. ધરમના કામમાં લીલ નહિ. તાલે પાલે મહમપટ્ટો.

૧ ભાગ્યદત્ત રસિકાનું મત છે.

૨ દાઝણું કે ધરણું સર્વ વર્તે અહિન્સા છે.

૩ રાંચનાં-રાખી રેનાં.

૭૬. ભક્ષતા કુત્તા કાટે નહિ. ગાળ્યા મેઘ વરસે નહિ.
૭૭. થુંક ઉડાડે તે થોથાં. બહુ જોલે તે વાયડા.
વડાને વિદાર નહિ.
મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ મોટાં.
૭૮. માથું મૂંડાવે તે જતિ નહિ ને ધૂંધટો તાણે તે સતી નહિ.
પાઘડી પહેરવાથી ભાયડા થવાય નહિ.
૭૯. મન ચંગા^૧ તો કથરોટમાં ગંગા.
મન શશી તો શું કરે ગયા-કાશી ?
યકીન^૨ બડા કે દેવ ?
મન મથુરા, ચિત્ત કાશી, હેડે શાલિગ્રામ.
૮૦. તરત દાન મહાપુણ્ય. ફૂડાં કામને મુહૂર્ત^૩ શું ?
દેવું ત્યારે વાયદો શો ?
૮૧. દલાલે દેવાળું નહિ ને મસીદે ખાતર નહિ.
અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે ગુરુ ગોરખનાથ.
મફતનું ખાવું ને મસીદે સૂવું.
નાગો નહાય શું ને નીચાવે શું ?
હાથમાં મુશળ, જ્યાં પડ્યા ત્યાં ખેમ ને કુશળ.
લે લોટી ને માર લંગોટી.
આગળ ખેઠે ધરાળ નહિ ને પાછળ ખેઠે ઉલાળ નહિ.
૮૨. નાંગો માણસ સૌથી આવો. નાગે ફૂલે ફૂતેહખાં.
જેણે મૂકી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ.
છત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૩ નાગો ધૂમે કે જાગો^૪ ધૂમે.

૧ ચંગા-પવિત્ર

૨ યકીન-શ્રદ્ધા.

૩ પત્ર-રામપાત્ર, શકોરું.

૪ જાગો-પૈસાવાળો.

નાગાને ફૂલે ખાવળિયો ભગ્યો, તો કહે છાંયડો થયો.

ન દરું વરો, જમું ખરો ને મને શેઠ દરો.

માથે નાખ્યો છેડો, પછી ગમે તેમ ખેડો.

સવાલ : દિસ કારન એ નાચત ગદ્દા ?

જવાબ : આગે નાથ^૧ ન પીછે બાંધા,^૨ ઇસ કારન એ નાચત ગદ્દા.

૮૩. ખાળે રૂથા ને બારણાં ઉઘાડાં.

છાશનો લોભ ને ધીની મોટળ.^૩

ટોડી ટોડીમાં કૃપણ ને રૂપિયે દાતાર.

અધાંશેર સારુ ડોડી^૪એ જાય, દોઢ શેર ઘરમાં ઉંદર ખાય. નેરૂ^૫ તાણું.

૮૪. નાદાનની દોસ્તી છવનું લેખમ.

૮૫. બળિયાના બે ભાગ. લેરાવર છતે.

હમારા બી લગતા હે. જખરાની પાંચશેરી બારે.

જિન્નટી તેગ^૬ ઉસટી દેગ.

મારતા મિયાંની દુનિયા.

૮૬. માથું આપે તે મિત્ર.

દુઃખ પડે ત્યારે દોસ્તની પરીક્ષા.

સજ્જન વનવેલી બટી, હરે બાટનું પ્રીત;

સૂટે પણ મૂંઢે નહિ. એ સજ્જનની રીત.

૮૭. જાન વિના જ્ઞાન પડે નહિ.^૭

૧ નાથ-નાથમાં નાખેલી મુનડની દોરી.

૩ મોટળ-ફટ.

૪ નેરૂ-ચલિયાની દોરી.

૫ બાટનું-માથુંસ વા હાથનાં દેડ.

૬ તેગ-જોડત

૭ તેડ-દરવાજો.

૮ સેજ-સજ્જન.

ભીંત વગર ભાર ઝીલે નહિ.

ખાનદાન વગર જેર ખવાડી નહિ.

૮૮. ગા કહેતાં ગાય ને ભણુ કહેતાં ભણે,
એવા દીકરા તો કોક મા જણે.

૮૯. નાચવું નહિ ત્યારે આંગણું વાંકું.^૧
લખવું નહિ ત્યારે લેખણનો વાંક.

૯૦. બેની લડાઈમાં ત્રીજાને લાભ.
તરડ પડે ત્યારે આંગળી ખોસાય.
ઘર ફૂટ્યે ઘર જાય.
બે બિલાડી ને વાંદરાવાળી વાત.

['બે બિલાડીઓ રોટલી લઈ આવી. માંછોમાંછે ભાગ વહેંચતાં તકરાર પડી. ન્યાય કરાવવા તે વાંદરા પાસે ગઈ. વાંદરે ત્રાજવામાં રોટલીના બે ટુકડા કરીને મૂક્યા. મોટો ટુકડો હોય તેમાંથી તે બટકું ભરે, એમ કરતાં કરતાં બધી રોટલી તે ખાઈ ગયો ને બિલાડીઓના ભાગે કંઈ જ ન રહ્યું.]

૯૧. ભસતા ફૂતરાને રોટલો નાખવો.^૨
દુશ્મનના ડાચામાં નાખવાથી દુખાય.
ચાડિયાનું મોં ચાંપવું.
મૃદંગનું ચામડું લોટ લગાવી ફૂટે તો મધુરું બોલે.

૯૨. સમાણસ^૩ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.
બેવફ્રી કોઈના આપની નથી.^૪
મૂરખનાં ગામ જુદાં નથી વસતાં.

૧ નહિ કરવાનાં હંજર બહાનાં.

૩ સમાણસ-સારો માણસ.

૨ તેથી તે ચૂપ રહે.

૪ જે કરે તેની છે.

મૂરખને માથે શિંગડાં ન હોય.

આટીલકુ^૧ ઇશારા, ગધેકુ ચાખુક.

૯૩. નવરો બેઠો નખખોદ વાળે.

નવરો હાથ ઉતરડ ફેાડે.

નવરો ખાદાણુ નિત્ય^૨ ઠરે કે નિંદા ઠરે.

નવરા બેઠા ઠામ ઠરો, વાણુ^૩ ઉદેલી ખાટલો ભરો.

૯૪. પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાઠ સાંભળે, વાડનો કાંટો સાંભળે.

ભીંતને પાણુ ઠાન હોય છે.

વાત ન ઠરીએ વાટે, વાત ન ઠરીએ ઘાટે ને વાત ન ઠરીએ રાતે.

આબરૂ રાખવી ભેઈને, વાત ન ઠરીએ કોઈને.

પેટ દેણું ભેઈને, નહિ તો કહેણું ન કોઈને.

૯૫. ધીરજનાં દુગ્ધ મીઠાં છે.

અખૂરીનો બદલો સાહેબ આપે.

તેલ જુઓ, તેલની ધાર જુઓ.

૯૬. ઉતાવળા નો જાવરા, મીરા નો ગંબીર.

બહુ બૂખ્યા બે હાથે ખવાય નહિ.

પગથિયે પગથિયે ચલાય. ઉતાવળે આંખા પાંદે નહિ.

ઉતાવળે રોડે તે અમઠાઈ પડે.

ઉતાવળમાં કાનું કપાળ.

આવતી ધાડે ઝેર ખવાય ?

૧ આટીલકુ-અટકાવવાનો.

૨ નિત્ય-નિયમિત.

૩ વાણુ-ખાટલો ભરવાની રેરી.

૯૭. ખિલાડીને દૂધ લખાવવું.^૧
 દાણીને ઘેર છાંટ^૨ ઉતારવી.
 વાંઠાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું કરી આવ્યો.
૯૮. છાણનો ડ્રીડો ધીમાં મરે.
 વનચરને વસ્તી સાથે વેર.
 સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર.
 વિદ્યાનો ડ્રીડો કમળમાં મરે.
 ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
૯૯. ચોરની ગત ચોર જાણે.
 ચોરનાં પગલાં ચોર જાણે.
૧૦૦. વોળાવિયા ને વાટપાડું.
 માંહેના માંહે ને ખડારના ખડાર.
 મોઢે જી, જી ને અંતરમાં ખીજી.
 ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાસ.
૧૦૧. લેણું હજી લાખ, દેણું ન હજી દોકડો.
 જેના ઉપર ઋણ ગાળે તેનું કંઈ ન છાળે.
 કરજદાર આખર ખુવારી. કરજિયું તે દરદિયું.
૧૦૨. ખાપ તેવા ખેટા ને વડ તેવા ટેટા.
 ઠામ તેવી ઠીકરી, મા તેવી દીકરી.
 ખેતર તેવાં વેતર, ઝાડ તેવાં ફળ.
 ગાંડાનું ગોતર ગાંડું, વીસ વસા મોસાળ.
 હુલાવી ખીચડી ને મહુલાવી^૩ દીકરી.

૧ એટલે તે પી જ નય.

૨ છાંટ-દાણાની ગુણુ.

૩ મહુલાવી-લાડ લડાવેલી.

બે ગોળા મોઢમચંદને વેચ્યા હતા તેરી બુચાની પૂરી. જે જે કોઈને
તે જાતના ગોળા કુંભારે આપેલા તેમને સૌને તે ગોળા દરચારમાં
રજૂ કરવા બાદશાહે હુકમ કર્યો. બધાએ ગોળા રજૂ કર્યા. મોઢમચંદ
એક જ ગોળા લઈ આવ્યો. બીજા ગોળા માટે સવાલ કરતાં, તેણે
'ખાણી ભરનાર બાઈએ ફાટી નાખ્યો' એવું કહ્યું. બાઈને બોલાવી
તેણે કહ્યું : 'ખોટી વાત છે. કાલ સુધી તેના ઘરમાં બે ગોળા હતા.'
દાખ દેતાં મોઢમચંદે પોતાનો બધો ગુનો કબૂલ કર્યો. બાદશાહે તેને
દેહાંતદંડની શિક્ષા ફરમાવી. પોતાના દીવાનને કહ્યું : 'તમને પણ
તે જ શિક્ષા થશે. તમે કહેલું : તુખમે તાસીર-કુળ પ્રમાણે ગુજ
હોય. વાણિયાનો દીકરો ખૂન કરે નહિ.' દીવાને કહ્યું : 'જદાંપનાદ,
બરાબર તપાસ કરો કે આ દોનો છોકરો છે.' બાદશાહે મોઢમ-
ચંદની માને બોલાવી. તેણે એકાંતમાં બધી દસાઈની વાત કરી.
બાદશાહે દસાઈને મોઘ્ય સજા કરી. મોઢમચંદની માને દીકરી
મણી મોઘ્ય કરિયાવર કહ્યું. મોઢમચંદને ગરદન માર્યો અને
બાદશાહે દીવાનને કહ્યું : 'સાબાસ વઢરદ, તમારી વાત ખરી છે.
તુખમે તાસીર.']

૧૦૩. લોકવાણી તે દેવવાણી.

પંચ બોલ્યા તે પરમેશ્વર બોલ્યા.

ખલકડી જબાન, ખુદાકા નગારા.

પંચ બોલ્યા તે પ્રમાણ.

૧૦૪. પુત્રનાં લક્ષણ પાંચામાંથી ને વહુનાં બારણાંમાંથી.

સપર્વનું પર્વ સપારમાંથી જાણાય.

રાતો જાણ તે મૂળ્યાની ખબર લાવે.

એસતો રાજ ને આવવી વહુનો બાર પછો તે પચો.

૧૦૫. સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા.

રાજમહેલ ગયા ને રાહાં રહ્યાં.

રજ ગયે, રજપૂત ગયે, તાખૂત રહે.
ઠાકાર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

૧૦૬. માંડ અસવાર ને મોડો ચડે.

માંડ કમાઉ ને મોડો ઊઠે.

જેને હુગતાં વાર, જેને જમતાં વાર;

તેના કામમાં શો ભલીવાર ?

મોતની આળસે જીવે છે.

શેક્યો પાપડ ભાંગે તેમ નથી.

મેં પરથી માંખ ઊડતી નથી.

૧૦૭. ચોરનો ભાઈ ઘંટીચોર.

જેસી કના કીરકી, વેસા સાંઈ નખખોદ.

જેવો જાલીઓ જોગી, તેવી મકવાણી પાલી.

આવો ભાઈ હરખા, આપણુ સૌ સરખા.

આંધળાને હેયાકૂટા મળે.

જેવી લુચ્ચી લાલખાઈ તેવો ભડવો ભીમ.

સવાલ : મા, મેં ભલા કે મેરા ભાઈ ?

જવાબ : તું મૂઆ ઢેડ, ચોર વો કસાઈ.

જેસેકુ તેસા મિલા, મિલા ખમનકુ નાઈ;

એકને દીખાઈ આરસી, એકે ઘંટ બજાઈ.

૧૦૮. વાંઠાને ઘેર વલોણું, વાંઝિયાને ઘેર પારણું.

ઉપવાસીને ઘેર ઢોઢળાં. બ્રાહ્મણવાડે ક્ષાતિયા.^૧

૧૦૯. મસાણુ ગયાં મુડદાં પાછાં આવે નહિ.

ઊંટે ગળ્યાં તે લીંડાં.

ગાંગે ગળ્યાં ગટ, તેના નહિ કાગળ દે ખત.
મૃએલાં માથું ઊચકે નહિ.
ભાંગ્યું ઠામ કંસારે વ્તય.

૧૧૦. હણ્ણતાને હણ્ણીએ, તેનો પાપદોષ ન ગણ્ણીએ.
વીંછીના મોંને ખાચડું.

લાત સાટે લાત, તેમાં દોષ ગણે ઘાત ?

૧૧૧. ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણનો ભાઈ દોષ.
દયા કાકણ ઘઈને ખાય. ખાઈને ખાસડાં માટે.
જ્ઞાને બદલે જ્ઞાતિયાં. દુધ પાઈને સાપ ઉછેરવો.

૧૧૨. મોટાનું દુઃખ મોટું. સંપત્ત તેવી વિપત્ત.
વળીની ગાં-માં એક ખીટો, મોઝની ગાં-માં ત્રો ખીટા.

૧૧૩. દોષો લક્ષણ વ્તય.
દોષિયા વસે ત્યાં પુતારા વૃષ્ટે ન મરે.
આતિ દોષ તે પાપનું મૂળ. પાપનો આપ દોષ.

૧૧૪. સુખમેં રામ, બગલમેં હરી, ભગલ થયા પલ્લુ હાનલ પૂરી.
ભોલવાનું મીઠું, આપવાનું દોઢું ને ન પટે દીઠું.^૧
હરિશુભ ગાતી ને દેયામાં કાતી.^૨
મોંનાં મીઠા ને દેયાના મેઢા.
હાથમાં માળા ને પેટમાં લાળા
વ્તહેર રહમાનકા, બાતીન^૩ રાયવાનકા.
બગલગત^૪ ને દગલગત.

આપવા-લેવાનાં કાટલાં જુદાં.

ખાવો જોડો જપે ને ને આવે તે ખપે.

રામનામ જપના, પરાયા માલ અપના.

લીટેલીટે ચાલો મારા ભાઈલા, ખાડામાં છે ગદબદિયાં.^૧

[જે ઢાળા અનેક તીર્થસ્થાનોએ જત્રા કરી ઘેર આવ્યા. પોતાના ગામને પાદરે એક ખાડામાં ખૂબ માછલાં જોયાં, પણ પાસે કંઈ સાધન ન હોવાથી પોતાની લાકડીથી લીટા દોરતા દોરતા ઘેર ગયા. ઘેર જઈ પોતાનાં કુટુંબીઓને તેઓ આ વાક્ય કહે છે. પછી બધા ઢાળા લોકો તે લીટીલીટી તે ખાડા પાસે જઈ, ખૂબ માછલાં મારી લાવ્યા; અર્થાત્ તીર્થયાત્રા કર્યા છતાં તે ઢાળાનું મન તો માછલાંમાં જ હતું.]

વાઘના ઉપવાસમાં પણ ભેદ સમજવો.

[એક વાઘે પોતે ઘરડો અને અશક્ત હોવાથી ઉપવાસ કર્યો છે એમ વનમાં જાહેર કર્યું. ઘણાં નાનાં પ્રાણીઓ તેની પાસે આવ્યાં. તેમને તેણે જવા દીધાં. વાત વનમાં ફેલાઈ અને અનેક પશુઓ હવે તેની પાસે નિભેયતાથી જવા લાગ્યાં. આખરે એક મોટો ગોધો તેની પાસે આવ્યો, ત્યારે તેને તેણે ફાડી ખાધો અને તેનું માંસ તેને બહુ દિવસ સુધી ચાલ્યું.]

૧૧૫. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ.

કરે કોક ને ભોગવે ખીન્ને.

હુખે પેટ ને ફૂટે માથું.

જમવામાં જગલો ને ફૂટવામાં ભગલો.

કરડે માંકણુ ને માર ખાય ખાટલો.

ખાયપીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સૂપડું.

૧ ગદબદિયાં-માછલાં.

ખાઈ જાય ખોડી^૧ ને માર પડે હરેડીને.^૨

૧૧૬. રાજને ગમી તે રાણી, છાણું વીણતી આણી.

દિલ લગા વો સગા.

ઈશક લગા મેઠડીએ,^૩ પદમણી ક્યા ગીજ હું ?

બલિચાર કરે ખુવાર.

હુગાણું ને દામી બાર ગાઉ ઉજ્જડ દેજો.

ઈશક આંધળો છે.

૧૧૭. ગમે તેની ગાં-ગમે, ન ગમે તેનું મોંય ન ગમે.

માથાના વાળ પગે દોહીએ, તોય દહેશે ખંચે છે.

માથું ઠાપી ઓશીકે મૂકીએ, તોપણ દહેશે ખંચે છે.

૧૧૮. ટકુને મારે ને તેણ હાંપે.

હાંપેનું સાણુને ને સમજવણું વડુને.

ગધેડાને રફળાં, ઘોડાને ઇશારત.

શાણા આનમાં સમજે.

સુપાત્ર સમજે વાતે, દુપાત્ર સમજે ભાતે.

ચતુરડી ચાર ઘડી, મુરખડા જન્મારા.

૧૧૯. ચેતતા નર સદા રુખી. પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી.

આગ લાગે ત્યારે ફેવા ખોદવા ન જવાય.

હરદેશીથી દુઃખ દૂર.

શિયાળાની ખેડ રામાને દોળદે.^૪

૧૨૦. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

[એક ભરવાડણુ દૂધમાં પાણી ભેળવી વેચી આવી. પાછા વળતાં નદીમાં તેના ઘોડાકે પંસા પડી ગયા. પાણીના ઊપજોલા પૈસા પાણીમાં જ પડ્યા !]

ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.

ખચકારે^૧ આવે ને કચકારે જાય.

જ્યું લિયા ત્યું દિયા, નકેમે^૨ જૂતિયાં.

આમણુની પૂંછ દામણુમાં.

કુકળું ખાય તે અભરે^૩ ભરાય.

ધર્મે^૪ જય ને પાપે ક્ષય.

ચોરીનું ચંડાળે જાય, પાપીનું ધન પ્રલય થાય.

૧૨૧. ઊલટો ચોર કોટવાળને દંડે. ચોરી ઉપર શિરજોરી.

ઘોલૈયા^૫ જમણું ને પાંચ પતરાળાં.

અણુકમાઉને ઊનાં પાની.

સામી ઘોડી સાલવી,^૬ ને દાઝે દુભાણુ.

ખૂખી ઉપર ખાસડું, નેટી પર પેંજર.^૭

૧૨૨. પારકે રોટલે જાડી કોર. પારકે ભાણે મોટો લાડવો.

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અજાણુમાં જાય.

૧૨૩. પડોશીનાં પિત્તળનાં ને ગામનાં છોદરાં ગારાનાં.

વરને કોણુ વખાણુ ? વરની મા.

પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.

ખીજને ઘેર રાંડ ભાંડ, મારે ઘેર સતી.

૧ ખચકારો—જનવરને બોલાવવા કરાતો અવાજ.

૨ અભરે—પુષ્કળ, ખૂબ. ૩ ઘોલૈયો—વણુનોતર્યો જમવા-ખેસનાર.

૪ સાલવી—દખાવી રાખવી. ૫ પેંજર—જોડા.

- મિયાંકી ભેંસકું ડાળા કહ્યા.
 પોતાનો વાંસો ને બૂલ દોઈ દેખે નહિ.
 પોતાની માને દોઈ ડાકણુ ન દહે.
 આપણી તે રૂડી ને ધીજતની બાપડી.
 આપઠી સો લાપટી, પરાઈ સો કુશઠી.
૧૨૪. સૌ સૌને મન ડાહ્યા.
 આપ આપઠે તાનમે' ગદ્દા ભી મરતાન.
 સૌ સૌને મન સવાશેર.
૧૨૫. રૂખતો માણસ તરણું આવે.
 વિપત પડે સૌ વલણાં મારે.
૧૨૬. ચાલતા બળદને ચાર માસ્ત્રી નહિ.
 દાઝ્યાં મરદાં ઉષેળવાં નહિ.
 વેચાતો કળિયો વહોરવો નહિ.
 સૂતો ચિંહ જગારવો નહિ.
૧૨૭. ચડે દરબાર દે નય ઘરબાર.
 દરવો દાવો ને ધણું બાવો.
 જેને ગેર મોટી દોલત, તેના બાગિયા દોરટ.
૧૨૮. આઝી સુયાણીએ વેતર વંદે.
 તણુ તેળગ ને દરમેળગ.
 આઝા મઝા તે ખાવા ટપા.
 એકઠે એક, બગડે એ ને તગડે'તણ.
 આઝાં ખોરડાં. આઝાં ફેરડાં. આઝાં ઉરડાં.
 એ બધાં દુઝબનાં દરણુ.

૧૨૯. મૂઠ ભેંસના મોટા ડોળા, મૂઠ ભેંસનું થી ઘણું.
જીવતા લાખના ને મૂઠા સવાલાખના.

મૂઠા પછી સૌ વખણાય.

જીવતાં પૂમડું પાણી નહિ ને મૂઠે મસાણમાં ગાય.
જીવતાં શેઠ્યાં કાળજાં ને મૂઠે છાન્નિયાંનો શોર.

૧૩૦. ગધેડાનું પૂછડું પકડ્યું તે પકડ્યું.

હાથમાં ડાંગ ને ફેરવે દૂલો, લીધી વાત ન મૂકે લૂલો.

મૂળ સમૂળાં જાય પણ જેતશી ખોટ ન ખાય.

મિયાંભાઈનું નાડું આણ્યું તે મૂકે જ નહિ.

[એક મિયાં ગાડામાં બેઠા. ગાડું હાંકનારે કહ્યું : ‘ રસ્તામાં જમીન ઊંચીનીચી છે, માટે નાડું પકડીને બેસજો. પડી ન જાયો. ’ મિયાંભાઈએ પોતાની ઇજારનું નાડું આણ્યું. આંચકો આવતાં તે ગાડામાંથી ઊછળી નીચે પડ્યા. હાંકનારે કહ્યું : ‘ મેં કહ્યું હતું, છતાં તમે નાડું કેમ ન આણ્યું ? ’ મિયાંભાઈએ પોતાનો હાથ અને ઇજાર ખતાવતાં કહ્યું : ‘ લુઓને, હજી પણ પકડી રાખ્યું છે ! ’ ગાડાવાળો બોલ્યો : ‘ મેં તમને તે નાડું પકડવાનું કહ્યું ન હતું, પણ આ ગાડામાં ઘાસ આંધ્યું છે તેનું દોરડું પકડવાનું કહ્યું હતું ! ’]

સો તારી રામદુહાઈ ને એક મારુ ઊંડું.^૧

૧૩૧. લખાણું તે વંચાણું. એક લખ્યું ને સૌ લખ્યું.

દાઢ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.

૧૩૨. કરકસર તે બીજો ભાઈ. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ.

એક કસર ને સો સફર. કણકણ કરતાં મણ થાય.

ગોળ ગાંગડી ને થી આંગળી.

- દોડી દોડી સંચતાં રૂપિયો થાય.
કાંદરે કાંદરે પાળ બંધાય ને ટીચે ટીચે સરોવર ભરાય.
૧૩૩. ઠાઠ નિશાળિયાને વતરણું ધણું.
અણુદગળી હલતમને અઆ ધણું.
ઠાલો ઠાઠ ને હમઠો ભારી.
૧૩૪. કામ કામને શીખવે. દોઈ શીખીને અવતરતું નથી.
૧૩૫. ખાંડણીમાં માથું ને ધમકારાથી બીણું.
માથા ચાટે માલ. હિંમતે મદો તો મદદે ખુદા.
આ પાર દે પેટે પાર. ગાદીતટિયો દે દોરીકોટો.
શિર લતઓ દે પુલાવ ખાઓ.
અર્થે સાધવામિ યા વેદં પાતયામિ ।
માથું કાપે તે માલ કાઢે.
૧૩૬. જશ જાનગરો છે.
આંગળી કાપીએ ત્યારે દોડી નીકળે. ખને તે જમે.
૧૩૭. આપ સમાન બળ નદિ ને મેઘ સમાન બળ નદિ.
કેયું બાળ્યા કરતાં હાય બાળ્યા ચારા.
પારકી આથ રાદા નિરાથ.
આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય.
ધણી વિનાનાં ડાર સૂનાં.
જળનારીમાં જોર નદિ. ત્યાં સુયાળી શું કરે ?
૧૩૮. રાજ કબજ, તો હુલક દેડે.
દોડીમાંનો દાદે, મૂડીમાંનો ડતે.

ગરથ ગાંઠે ને વિદ્યા પાઠે.

હાથે તે સાથે, પૂંઠે, તે જૂઠે.

૧૩૯. બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય.

ડાહ્યા ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.

દ્વંધમાંથી પોરા કાઢે તેવો ડાહ્યો.

ડહાપણમાંથી હાથ કાઢતો નથી.

ડાહીબાને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

ડાહ્યો કાગડો બે પગે બંધાય.

લાખ મત લડબડી, હુન્નર મત હુડબડી, સો મત

સડબડી, પણ એક મત બાપડી, તે ઊભી વાટ તાપડી.^૧

[એક વનમાં કાચબો, સર્પ, નોળિયો અને શિયાળ રહેતાં હતાં. અચાનક તે વનમાં દવ લાગ્યો. ત્યારે શું કરવું તે બાબત તે ચારેય વિચાર કરવા લાગ્યાં. કાચબો કહે : ‘દવમાંથી બચવાના હું લાખ રસ્તા જાણું છું.’ સાપ કહે : ‘હું હુન્નર રસ્તા જાણું છું.’ નોળિયો કહે : ‘હું સો જાણું છું.’ શિયાળ કહે : ‘હું તો એક જ રસ્તો જાણું છું અને તે એ કે દવ આવે ત્યારે લાગી જવું.’ દવ પાસે આવ્યો, ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો, સાપ પાણીના ઝરાની એક ભેખડ નીચે સંતાયો. નોળિયો પોતાના નાના દરમાં પેઠો. દવથી પાણી બહુ ગરમ થઈ ગયું, ત્યારે કાચબો બકાઈને મરી ગયો. સાપ પણ ભેખડ તપી જવાથી પાણીમાં પડ્યો અને તે ત્યાં બકાઈને મરી ગયો. નોળિયો દરને મોઢે આવતાં ઝાડનાં બળતાં થડ પડવાથી તેમાં સડબડ્યો. પણ શિયાળ નાસી ગયું ને બચી ગયું.]

૧૪૦. ઓડનું ચોડ. અદ્વાને સાટે મુદ્દા પરણ્યા.

હરબાને ઠેકાણે પરખો. આલી સાટે માલી.

રાજલી સાટે પૂંજલી.

૧૪૧. મનદ્રી મનમેં રહી, હો ગર્હ ઓર.
ધારવું મનુષ્યનું કે દરવું હરિનું.
ધાયું કાઈનું થતું નથી, ધાયું ધણીનું થાય.
મરણ પ્રમાણે થતું હોય તો સઘળા પાલખીએ બેસે.
૧૪૨. ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર.
બાહુ ફૂલ્યા તે વહેલા ફૂલ્યા.
ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.
જોડુ મરઠાય ખળાં સુધી. વરનાં લાડ ચાર દિવસ.
ઝોટી જાઉં, બેટી જાઉં, લાગ આવે તો નાત્રી જાઉં.
દર્શનના મોટા એટલા અંદરથી ખોટા.
૧૪૩. બૂખ્યાને શું લાખું? બૂખી ફતરી લોટીલાં ખાય.
હાથ ન લુએ સાથરો ને બૂખ ન લુએ બાખરો.
દામમાં દોદરા ભાવે.
૧૪૪. સોના દરતાં ધડામણ મોંધું.
ત્રાંખિયાની ડોશી, લીંગલો મુંડામણ.
ખાઈની જાણ ને જો દેશનો વધાર.
એવું શું વળીએ કે દીવો મૂંઝી દળીએ ?
૧૪૫. ટકે શેર જાણ, ટકે શેર ખાજ.
ગોળ ને ઓળ સરખાં.
લેંચ દાળી ને બદરી પલ્લ દાળી.
સળી મોટે બારા ટકે.
૧૪૬. મોંઝી મંગા નહાય પણ પોરી ન શાય.
પોરી ચાલે પણ ન પડે.

સીદીભાઈ સો મણુ સાણુએ ધુએ પણુ ડાળા ને ડાળા.

૧૪૭. ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ.^૧

રળે રામપરુ ને ખાય ખોડું.

[રામપરુ ને ખોડું બંને વઢવાણુ રાજ્યનાં ગામ છે, રામપરાની પેદાશ વધારે હતી તે ખોટવાળા ખોડા ગામમાં વપરાઈ જતી.]

મારે મિયાં ને કુલાય ખીંજરો.

રાંધે કોક ને જમે લોક.

શાળ^૨વહે ગધેડાં પણુ ખાય ક્ષેતરાં.

૧૪૮. સાપનો કરડ્યો સીંદરી^૩થી ડરે.

હ્રધનો દાઝ્યો છાશ કૂંટી પીએ.

ભડકાળ્યો છાંચડાથી ડરે.

૧૪૯. પારડી પૂંજીએ તહેવાર, ભઠ જમીએ બેવાર.

પારકે પેસે દિવાળી.

પારકા પેટ ઉપર પાટુ ને હ્રધપાકણું સાટું.

પારકે ઘેર પરાણા ત્યારે આભામંડળ,

પોતાને ઘેર પરાણા ત્યારે બાઘામંડળ.

ઘોડાઘર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.

[એક ચાણુ ઘોડા પર બેસી પોતાના યજમાનને ઘેર ગયો. ત્યાં બધે જ તેને લાપસી-ચૂરમાં જમવાનાં મળતાં ને તેના ઘોડાને સારી ચંદી મળતી. પોતાને ઘેર પાછો આવતાં તે પોતાના ઘોડાને આ વાક્ય કહે છે; અર્થાત્ હવે તો આપણે પહેલાંની પેઠે રહેવું પડશે.]

૧ ભોરિંગ-સાપ. સાપ ઉંદરે કરેલા દરમાં રહે છે.

૨ શાળ-ડાંગર. ગધેડાં ડાંગરની ગૂણો લઈ જવા-લાવવા માટે ભારવાહક તરીકે વપરાય છે.

૩ સીંદરી-કાથીની દોરડી.

મારે ઘરની ઉઘાળેલી રાખ ખાવી પડશે, અને તારે સાકા લેવું
સૂકું ઘાસ ખાઈ ચલાવવું પડશે.]

પારકો ઠાગળ, પારકી દેખાવુ, પારકી ગાહી, મનું
કરે મારા માવજીભાઈ.

પારકાં છોકરાંને જતિ કરવાં.

પારકે ઘેર પડતાલ,^૧ પોતાને ઘેર હડતાલ.

હમ સળકા આવે, હમારા આવે સો મર જાવે.

૧૫૦. પોચું દેખી સૌ દખાવે.

બોડી બ્રાહ્મણીનું ખેતર સૌ લૂટે.

ગરાશિયાની જાનને જાવા દે, વાલિયાની જાનને સૌ લૂટે.

આકટે મધ ને માખીજો વગરનું.^૨

૧૫૧. મોરનાં ઈંડાં ચીતરવાં પડે નહિ.

કાગડો કુરાંટમાં આવે નહિ.

• [એક માત્રીએ પોતાના જન્માને કિખામણ આપી : ‘કેઈ
માણસ કાંઈને લેવા નીચો નમે કે નરત હ.ટી જતું.’ ત્યારે જન્માએ
જવાબ આપ્યો : ‘ના મા, મા મને કાંઈને કાંટીએ જોતો દેવ,
તો તેને નીચા પણ નમવું ન પડે; માટે માણસના જન્મની ચક્રગત
પરથી ચેતી જવું જોઈએ.’ ત્યારે માત્રીને મતેજર થયો : ‘ના,
મારા જન્માને કેઈ કીજવવું પડે નેમ નથી ! ’]

૧૫૨. ધરમની ગાયના હાંત શા જેવા ?^૩

દાન ઉપર દશિણા માગવી.

મદત ખાનારને મરડ થયો.

જમણ ઉપર સીધું ને પેટ ઉપર પાટલો,
લાદ દે, લદામન^૧ દે, લાદનવાલા સંગ દે;
બેઠનેકું ટફુ દે. ઓર ઓઢનેકું પકુ^૨ દે.

૧૫૩. સસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા.

૧૫૪. જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી.
જીવતાના સૌ સગા, મૂઆ એટલે તાંતો તૂટ્યો.
આપ મૂએ પીછે રૂબ ગઈ દુનિયા.
સાંઈ ગયા સાથે સાંઈની શરમ પણ ગઈ.

૧૫૫. આંધળા સાથે બહેરું કુટાય.
આંધળો કહે ભીંત તો બહેરો કહે મસીદ.
મંગાવે સાવરણી તો લાવે સૂંથિયું.^૩
બહેરો કહે ખૂમ પડી, આંધળો કહે આવ્યા,
નાગો કહે લૂંટ્યા. દળી ભીટી તો કહે દિલ્લી લૂંટી.
પંજાજી, પગે લાશું, તો કહે કપાસિયા.^૪
કાલાંની કચ ને બહેરાંનો અઘડો પાર ન આવે.

૧૫૬. મેહુ ને મહેમાન ઢેટલા દહાડા ?
પહેલે દિવસ અબોળી, બીજે દિવસ ચોપડી, ત્રીજે
દિવસ સુખતળી.

[મહેમાનને પહેલે દિવસે રોટલી વીમાં અબોળીને મૂકે, બીજે
દિવસે સાદી અમથી ચોપડીને રોટલી મૂકે અને ત્રીજે દિવસે જોડામાં
સુખતળી-ચામડાનો ટુકડો હોય છે તેવી; અર્થાત્ કારીકટ ચોપડા
વગર રોટલી મૂકે. મહેમાન બહુ રહે તેમ તેનું માન ઘટતું જાય.]

૧ લદામન-લાદવાનું ખર્ચ.

૨ પકુ-ઓઢવાની બનાત.

૩ સૂંથિયું-ધાસની મોટી ઇંડોણી.

૪ પંજાજી કપાસિયા લઈને જતા હતા.

૧૫૭. દબ્યો દોયડો દોડીનો.
 આઘેનાને તેડતેડ, પાસેનાને છેડછેડ.
 ઘરકા પીરને તેલનો મલીદો.
 ઘરકી મુરઘી દાલ બરાબર.
 ઘરકા બમન બેલ બરાબર. ગોલાંને દરબાર ઢાંચણુ મુમો.^૧
 રોજ દરે આવજાવ, તેનો દોઈ ન પૂછે ભાવ.
 ઘરનો માણસ, ઘરનો ગોર ને ગામતું તીર્થ; એ ત્રણેના
 સરે ના અર્થ.
૧૫૮. એની આંખમાં શનંદ્ર છે.^૨
 પારકે દુઃખે સુખિયા, પારકે સુખે દુખિયા.
૧૫૯. ટીપેથી બગડ્યું તે તળાવથી સુધરે નહિ.
 લુટાયા પછી શો ભો ?
 આઘમ્યા પછી અગ્રજું શું ?
 કાનુકમાં પાણી પડ્યું તે પડ્યું.
 વનું દરાવીને વાર પૂછવો.
 બૂંદથી બિગડી દોજને સુધરે નહિ.

૧૬૦. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને મારું નામં પગી.

અલ્પજ્ઞાન, અતિશય હાણ.

ઊંટવૈદું ઠરી જાણે ને વૈદ્ય કહેવાયા.

[એક ઊંટને ઘાસનો ડૂચો મોંમાં ભરાઈ રહેલો, તેથી તે મરવા પડ્યું. એક સમજી માણસે ખરું કારણ સમજી ઊંટના ગળા પર પાટુ મારી. ઘાસ નીકળી ગયું અને ઊંટને સારું થઈ ગયું. એક મૂર્ખ માણસે આ જોયેલું. તેની પડોશી ડોસીના ગળામાં કંઈ ભરાઈ ગયેલો. તે મૂર્ખ માણસે તેને સાજી કરવા ડોસીના ગળા પર લાત મારી. ડોસી મરી ગઈ. ઊંટનો દાખલો લઈ તે વૈદ્ય જાન્યો માટે ઊંટવૈદ્ય કહેવાયો.]

૧૬૧. જગ્યા ત્યાંથી સવાર. ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.

ખેપ હાર્યા, કાંઈ ભવ નથી હાર્યા !

એક સ્વાને કાંઈ રાત વહી ગઈ છે ?

૧૬૨. પીળું એટલું સોનું નહિ. ઊજળું એટલું દૂધ નહિ.

કાળા એટલા ભૂત નહિ. જનોઈ એટલા ગ્રાહણ નહિ.

૧૬૩. કીડી સોનેયે ચઢી તે સોનું દેખે. વણજરાની મા ટાંડા દેખે.

ખાટ્યો ચોર પહાણા ઉપાડે.^૧

૧૬૪. દૂધમાં હોય તો હુવાડામાં આવે.

પરણ્યે પાનેતર નહિ ને અધરણીમાં ચીર જોઈએ.

ખાટલે મોટી જોડ કે પ્રથમ પાયો જ નહિ.

૧૬૫. દેશ તેવો વેષ. ગામરીતે દિવાળી. મિયાંને ચાંદે ચાંદ.

૧૬૬. શેર માથે સવાશેર. એકએકની ચોટલી મંતરે એવા છે.

૧૬૭. આંખ મારે તે માણસ મારે. કોડીચોર તે પાડીચોર.

૧ એકવાર સફળ થયેલો ચોર પથ્થર પણ લે.

૧૬૮. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે.
હુલ્લર ન્યામત એક તંદુરસ્તી.
તાલ ને ઠળંદર રાત.
૧૬૯. પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો.
માને મૂકીને મીનીને ટોણુ ધાવે ?
સરાને^૧ પાની રહ્યા, 'આખ આખ'^૨ ફરતે મર ગયા.
હાથ મૂકીને ટોણી ચાટવી.
૧૭૦. ઓણું પાત્ર ને અદકું જણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરા
જણ્યો.
વાંદરા ને વળી વીંછી ફરડ્યો. ઢંડને હવાલદારી મળી.
નકટીને સળેખમ થયું. ગધેડી ને ફૂલેટે ચટી.
વાંદરાને નિસરણી મળી.
દારેલાનો વેલો ને લીમડે ચડ્યો.
૧૭૧. એનું ને તેમાં સુગંધ.
મેસાળમાં વિવાદ ને મા પીરકળે.
સંજ ને રૂથે જ્યો. ચિંદ ને પાંખાળો.
રૂધમાં સાકર જળી.
૧૭૨. મારું મારું આગલું, તારું મારું સલિયાલું.
પોતાનું રાણે ને પારકું તાકે.
પારકો માલ હુટાય ને ખંદાનું દિલ દરિયાવ.
તું મારા મોંમાં આંગળી ધાવ, તું તારી આંખમાં.
૧૭૩. લાખના સ્વપ્ના દનતાં ગ્રાંખિયો સદરો ગાંડો.
આખ ખાડે દે વાદળ ખાડે ! દેખ લડે દે લૂન લડે !

બહુ કરે તે થોડા માટે.

૧૭૪. ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નફા હોયગા.

અંતે ભલાનું ભલું થાય.

આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.

૧૭૫. રંગનાં ફૂંડાં ન હોય, ચટકાં હોય.

અતિશે વલોવ્યે ઝેર નીકળે. અતિશે તાણ્યે તૂટી જાય.

૧૭૬. માથું કાપીને પાઘડી બંધાવવી.

મેંમાં ટ્રાજિયો ને માથે દૂંખો.

૧૭૭. અજવાળી તો ચે રાત. છાશ મીઠી પણ કાંઈ દૂધ જેવી ?

ડહાપણ તો ચે ખાયડીનું. ડાહ્યું તોપણ પશુ.

૧૭૮. આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખત્તા ખાય.

અજાણ્યું કુળ ખાણું નહિ.

ભાંગે ધરી કે ભિલળે ગાડી.

૧૭૯. અજાણ્યું ને આંધળું બરાબર.

સો હોશિયાર ને એક વાકેફદાર.

સો જોષી ને એક ડોશી.

૧૮૦. રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાણું કે ફૂવો ?

અણુદીઠાનું દીકું, તે માર મૂળા ને મીકું.

અનાજ પારકું પણ પેટ કાંઈ પારકું ?

૧૮૧. લાડી ને પાડી નીવડ્યે વખાણ.

અણુવીંધ્યું મોતી નીવડ્યે વખાણ.

આક ઉપર પિંડો, તોલો ભિતરે કે તોલી ?

૧૮૨. સોનાની કટારી કેડમાં બંધાય, કંઈ પેટમાં ખોસાય ?

લાડકાં છોકરાં ગાંડિયાં.

જણી જાણ્યું પણ વણી જાણ્યું નહિ.
લૂખાં લાડ ને જોચીએ ખાડ.
મેંએ ચઢાવ્યું છોકરું મેંમાં મૂતરે.

૧૮૩. અન્ન તેવા ઓડકાર.
અન્ન તેવું મન ને પાણી તેવી વાણી.
દેવતાના છોકરા દેવલા ને છોકરી રાખોડી.
દીવો અંધારું ખાય તેવું છોકરું દાવળા.

૧૮૪. અન્નને ને ઢાંતને વેર છે.^૧
હનુમાન હુડીઓ ઢાંટે ને ભૂત બુઝાડા મારે.
ભાયડો શું રળે દે રાંડ દળે ?
ઘરમાં હાંદલાં કુત્તી કરે છે.
ઘરમાં ઘંટીને ઉપવાસ પડે છે.
મારવાડની માંઝી.^૨
એ તલમાં તેલ નથી. ઝૂંપડામાં રહેનારને ઝૂંમણું^૩ દેવું ?
ચાર ખૂણે ચાર અગિયારશ ને વચ્ચે જન્માણી
રામડા હે છે.

૧૮૫. એક નૂર ગાદગી, હજાર નૂર દપડાં;
લાખ નૂર લેવર,^૪ દરોહ નૂર નખરાં.
હીંખુંખું જાંગણું ને પહેરીઓડી નાર.^૫

૧ પણ નહ મળીય છે.

૨ મારવાડમાં મારવાર દુકાન પાડાયો. ત્યાંના ચોરો અત્યાર
માટે યુદ્ધવાનમાં બિનરી આવના. તેઓને ચોરો હશે નહ.

૩ ઝૂંમણું-ગોલાને ગોળાં પહેરાવેલો કપડો.

૪ લેવર-પરિણ.

૫ 'દોઝી' અંગ્રાજી છે.

૧૮૬. ઊલટ આઈ દોડી, તો ક્યા મલાર ક્યા ગોડી ?^૧
૧૮૭. બોખડી બેચ ચૂકી. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ઘાટના.
ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.
ઘોળીનો ફૂતરો નહિ ધરનો કે નહિ ઘાટનો.
વંઠ્યુ^૨ દૂધ ઉકરડે નંખાય.
હુગાણું નહિ ને ઘર રખાણું નહિ.

[એક હોશિયાર સુથારે એક સુંદર પલંગ બનાવ્યો. તેમાં કિનારની પૂતળીઓમાં એવાં યંત્ર ગોઠવેલાં કે રાતના ચાર પ્રહરને સમયે તે તે સમયને યોગ્ય રાગના સૂર તેમાંથી નીકળે. તે પલંગ તેણે રાત્રને ભેટ આપ્યો. પ્રસન્ન થઈને રાત્રએ તેને એક ગામ બક્ષિસમાં આપ્યું.

સુથારની આવી ચઢતી જોઈ ગામના દરજીઓ ઈર્ષ્યાથી બળી ગયા. તેમણે બધાએ ભેગા થઈ એક વરસ મહેનત કરી રેશમી વસ્ત્રના કિનખાખના-મખમલના સુંદર તંબૂ-શમિયાણા બનાવ્યા અને તેને જરીની ઝાલર મૂકી તેમાં વેલ, ઝાડ, ફૂલ વગેરેની ભાત ભરી. પછી તંબૂ રાત્રને ભેટ આપ્યા. રાત્ર ખુશ થઈ ગયો અને બોલ્યો : ‘તમે માગો તે આપું’ એટલે મુખ્ય દરજી બોલ્યો : ‘સુથારે બનાવેલા પલંગ પર બેસી અમારે હુગવું છે.’ વચનથી બંધાયેલા રાત્રને તે કબૂલ રાખવું પડ્યું.

સુથારની આખી ડામને આથી અપમાન લાગ્યું. એટલે જ્યારે દરજી લોટા પલંગ પર બેસી મળત્યાગ કરતા હતા, ત્યારે તેમણે એકઠા મળી દરજીવાડમાં દરજીલોટાનાં ઘર સળગાવ્યાં. રડતી-કકળતી દરજીશો દરબારમાં આવી પહોંચી. અડધોપડધો મળત્યાગ કરેલા દરજી પોતાનાં ઘર હોલવવા દોડ્યા, પણ ઘણાંખરાં ઘર તો બળી ગયેલાં હતાં. તે ઉપરથી ઉપરની આ કહેવત પ્રચલિત થઈ છે.]

૧ ગોડી-એક રાગનું નામ.

૨ વંઠ્યું-બગડેલું.

૧૮૮. બાહુ ફૂલે તે ઠરમાવા. બાહુ બહોલે તે મરવાને.
સંનિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણનો ઇંચારો.
દીવો ઘેર જવાનો ધાય ત્યારે વધારે તેજ દરે.

૧૮૯. પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા.
ભાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગળ, નિર્ભાગીને વસ્તીમાં ઠડાઠા.
જેને રામ રાખે તેને દોષુ ચાખે ?
પ્રુદા મહેરબાન તો ગધ્યા પહેલવાન.
મીઠા હે રણ, તો જળ મારે યળ.
અલસ ધાર હે તો બેડા પાર હે.
નિચક્રુ રાખે આંઈઆં, માર શહે ના દોઈ.
ભાગ્યશાળીને ભૂત રળે.
જેને સહાય દીનાનાય, તેની દોષુ લીટે બાય ?

૧૯૦. છુટ્ટા ભેગી સહેને જતિ. આંધળું દળ દે ગાય.
ગમા દીલા ધયા એટલે બંદા નેકબખ્ત, વૃન્દા નારી પતિમત્તા.
ન મળી નારી એટલે સહેને બાવા બ્રહ્મચારી.
દીલા એટલા લીલા.
જે યાય માવડિયું, તેને ન મળે દાવડિયું.^૧

૧૯૧. જાણી ચરુમાંથી દાણો આંધી ભેવાય.
અંધકા પ્રમાણે રાવણ.
ઠાઠા દીઠે કુટુંબ દીકું ને મામા દીઠે માસાળ દીકું.

૧૯૨. અંધવની આંખ દહી દે. એની ગ્રિહલજ દહી આપે છે.

૧૯૩. હમે બખિયો ને હમે ગખિયો.

^૧ દાવડિયું-પરિણામ ફેલાવેલું. હવેનું કામ અધિકારી પાસેથી જાણ
હતી, મારે તેનું નામ આપેલું.

વાદી આંગળી ઉપર મૂતરે નહિ તેવો છે.

લાકડાની તલવારે ખાવું. મોતીએ ચોક પૂરવા.

આખુનજી લાકડાં તોડશે, તો કહેવો કાફરકા કામ.

આખુનજી ખીચડી ખાશે, તો કહે ખિસ્મિલ્લાહ.

સવાલ : કમાડ પૂંઠે કોણ ?

જવાબ : વહુ ખિચારાં.

સવાલ : શું ખાય ?

જવાબ : તો કહે ત્રણ તગારાં, કામ કરવાને

‘ના’ ખિચારાં, શેખાઈ કરવા ‘હા’ ખિચારાં.

૧૯૪. ઘાંચીનો બગદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર.

કાકા પરણ્યા ને ફાઈ રાંધ્યાં. કાંત્યું પીંજ્યું રૂ ને રૂ.

આખી રાત દળીદળીને ઢાંકણીમાં ઉધરાવ્યું.^૧

આડાઅવળા ને આશીવાંદ.

આખી રાત રોઈ ને એક ડોસી મૂઈ.

હરિભાઈ વડોદિયું. હીરો વોવે જઈ આવ્યો.

સાસુ મૂઆં ને વહુએ જણ્યું, ઘરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

લીમડે ચઢ્યા ને પીપળે ચઢ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

મહેનત બરબાદ, શુનાહ લાજમ.

વહેલા ઊઠ્યા ને ભૂલા પડ્યા.

૧૯૫. દળતાં ફાક્યું તે લાલ. બળતામાંથી ખૂક્યું તે લાલ.

મરતાં રહ્યું તે ઘરડું ને ખાતાં રહ્યું તે ખીજ.

આગ લગતે ઝૂંપડે, જે નીકળ્યું તે લાલ.

૧૯૬. પાણી પહેલાં મોજાં ઉતારવાં. મૂઆ પહેલાં પોક.

મૂળમાં માટી નહિ ને સાસરે સંદેશો.

વિવાહ પહેલાં માંડવો.

લેંશ બાગોળે, છાશ છાગોળે ને ઘેર ધમાધમ.

ઘઉં જેતમેં, બચ્ચા પેટમેં ને વસંતપાંચમનાં લગન
લીધાં. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

૧૯૭. સૂડી વચ્ચે સોપારી. ગળે ગાંઠ ને મોઢે ફૂચો.

બેધારું ખડ્ગ.

ટાશીનું ઠરવત જતાં ચ વહેરે ને આવતાં ચ વહેરે.

સાપે છઠ્ઠંદર ગળી, મૂકે તો આંધળો યાય ને ગળે
તો મરી જાય. આગળ સાપ ને પાછળ વાધ.

બે પાંતીનું દુઃખ.

એક તરફ અર્ધવનાં નીર, એક તરફ આડી ગંબીર.

૧૯૮. ભેગી, ભોગી, વેદ, રોગી, પૂંઢે ઘા.

ધાતરવાદી બીજા માગે, એ ચાર મોળા ઘા.

૧૯૯. મહેતાઈ મારે નહિ ને ભણાવે નહિ.

ચાળડ ચાળડ ભાણાં, ચાર માસે છાણાં.

પટેલિયાનું પંચ.

પાપરિયા ગીર રીઝ્યો નહિ ને ખીઝ્યો નહિ.^૧

૨૦૦. સમયને માન છે, પુરુષને નહિ.

આવતો દિવસ ઝોળાખંડો.

સમે સમે બસવાન હે, નહિ પુરુષ અગવાન.

કામે જોખી લૂટિયું. વડી ધનુષ વડી બાણ.

^૧ એવી માન્યતા હતી કે લોકોને ને પાંડુજીને કાસ ને
ખાંસે લે તો જ સારું થાય.

ક્યા કરે કિસ્મતડી ખાત ? મુરઘી ઉઠકે મારે લાત;
પટ્યા ફારસી બેચે તેલ, દેખો યે કિસ્મતકા જેલ.

૨૦૧. લાલા, લાખ ત્યારે સવા લાખ.

ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાત્રી ઉપર પૂજો.

સાપના ભેળા વીંછીના પણ બાણુવા. (મંત્ર)

નબ્બાણું ત્યારે પૂરા સો.

ધા ભેગો ઘસરકો ને લીંટી ભેગો લસરકો.

સો મણુ સૂંઠનું થશે ત્યારે અગ્ગેર આદુંતું પણ થશે.

પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસના યે ગોવાળ.

બહુ દુખિયાને દુઃખ નહિ ને બહુ ઋણિયાને ઋણ નહિ.

બજૂરાનો એક પગ ભાગ્યો તો યે શું ને સાળે તો યે શું ?

છડિયા પાછળ છોકરું.^૧

રા, ધા ને રીડિયો.^૨

આમે ત્યારે એટલું તો ઘાંયળે જમે કેટલું ?

[એક ઘરમાં બે જણુ સાસુ ને વહુ બંને ખરાબ ચાલનાં હતાં. સાસુ સાથે એક છીપો હળેલો હતો અને વહુ સાથે ઘાંયળે. પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે સાસુ બોલ્યાં : ‘ જોડો વહુ લીંપો, બે બ્રાહ્મણુ ને એક છીપો. ’ ત્યારે વહુએ જવાબ આપ્યો : ‘ આમે ત્યારે એટલું તો ઘાંયળે જમે કેટલું ? ’ અર્થાત્ આટલું વાપરીએ છીએ, ત્યારે થોડુંક વધારે. ઘાંયળે જમીજમીને કેટલું જમવાનો છે ? સાસુ સમજી ગયાં અને છીપો ને ઘાંયળે બંને જમ્યા.]

૨૦૨. ભૂખી નોતરી ને ઢાખમાં ભાણું.

૧ ગાડાનું ભાડું એક છડિયાનું કચું હોય, તો પાછળ છોકરું મફત બેસે.
૨ રીડિયો-બૂમ.

આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી છે.

મીની, મીની, દૂધ પીચો, તો કે ચસણી રહી છું.

શેખમિયાં શિરાવચો, તો કે સાનક ળગલમાં છે.

ડોશી, ડોશી નાતરે જશો, તો કે રંટિયો હલાળીને
જ ઘેડી છું.

મહેમાન, માગણુ ને મહીપતિ, ચોથી ધરની નાર;

એ આખ્યા વિણ ખસે નહિ, કહે : 'લાવ ને લાવ.'

૨૦૩. ખીલા માટે ભીંત પાડવી. વાધરી ચારુ લેંસ મારવી.
આગ લગાડી તાપણી ટરવી.

૨૦૪. આટો વેચી ગાજર ખાવાં.
ઝાંઝર વેચી શેઠાળી કહેવડાવવું.
કંઈક વેચીને કાઠી કહેવડાવવું. કદો દે ને મહેતો કહે.^૧
કેળીનો વર હોંગીદો ને માથે પીછાં ખોસેલો.^૨

૨૦૫. ગર્ધ ગુજરી સંભારવી નહિ.
ગાજની મરી ને કાલનો દડાડો.
ગુજર ગર્ધ ગુજરાન, ક્યા મૂંપડી ક્યા મેતાન!
ગર્ધ તિથિ જોવી ચે ન વાંચે.

૨૦૬. મિયાં મુકાઈ ને સાડ ચર્ધ ગયા છે.
આદાની સૂંઠ ચર્ધ ગઈ છે.
નાટકનો માયો ચર્ધ ગયો છે.
દારચામડી વચ્ચે ઉંટું બાંધી ગયું છે.

૧ મહેતો એટલે રજાની અધિકારી. મામળોનાં સરો સે

જુદ પાડે.

૨ ઉંટામાં પૂંડું.

૨૦૭. આન ક્ષે, ભાઈ આન ક્ષે.
આવી ભરાણા, ભાઈ આવી ભરાણા.
નવડે પાંચડે પંચાણું, હેઠે આવ્યા તે કંચાણું.^૧
લોંકડી ખપેડી પડી છે.^૨
ચૂં કરો કે ચાં કરો, હવે તોલમાં આવ્યા છો.
હવે લાકડું લાગે ચઢ્યું છે.
૨૦૮. એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે. પહેલે પાને વેપાર.
ગાયના ભેંસ હેઠ ને ભેંસના ળકરી હેઠ.
પૂંછ વગર પેઠી માંડવી.
ફાઈનું પલ્લું માસીને ને માસીનું પલ્લું ફાઈને.
આકાકાકાનો માંડવો રચવો.^૩
આકાકાકાની ગાલ્લી હાંકવી.
૨૦૯. પીરની માનતા મુજવર વધારે.
શેઠનું માહાત્મ્ય ગુમાસ્તા વધારે.
દેવનું માહાત્મ્ય પૂજારી વધારે.
૨૧૦. દેશ આકરી ને પરદેશ ભીખ. ગાજે ત્યાં ગરાસ.
ખલે કોથળો ને દેશ મોકળો.
જ્યાં રોજગાર, ત્યાં ઘરખાર.
૨૧૧. આંખમાં કમળો હોય તે બધું પીણું દેખે. આપ તેલું જગ.
ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

૧ કંચાણું—દળાણુમાં આવ્યા.

૨ નાસી છુટાય તેલું રહ્યું નથી.

૩ આકાકાકા—જરના સાઠાની છાલ ઉતારી, અંદરના ગર્ભના કકડા કરી, તેમાં છાલની સળાઓ ખોસવી તે.

૨૧૨. આપ ભલા તો જગ ભલા. રાખપત તો રખાપત.
આપણે વેંત નમીએ, તો સામે હાથ નમે.
ઘરનો ચાટવો બહાર આવો છે.
૨૧૩. આંખ મિચાણી છે નગરી લૂંટાણી.
મરનારને હિંચકનારની શી દ્રિષ્ટર?
મૃત્યા પછવાડે માલ, ગોલણ મર^૧ ગાડાં બરે.
૨૧૪. ધીરીને માગે તેની અછત જાય આધે. જર ઠરાવે વેર.
ધનદા ધન ગયા, જોર દોસ્તદા દોસ્ત ગયા.
૨૧૫. આપીશું, કંઈ ધાલ્યા તો નથી.^૨
સોટે દિયે સાઠ, આધા ગયા નાક, દસ દેજોંગે,
દસ દિલાજોંગે, દસદા દેના ક્યા, દસદા દેના ક્યા ?
૨૧૬. આલ કાટયું ત્યાં ક્યાં શીંગડું દેવું ?
પેટ કાટયું, ત્યાં પાટો ક્યાં બાંધવો ?
ગધદરિયે બેઠી^૩, ભિગ્યાનો આરો નહિ.
૨૧૭. ટાકા પડોરની ડિંગ મારતી. ખરે બપોરે તારા બતાવવા.
બાર મજનું ઢાળું ને તેર મજનું જી. બીડો મારવો.
જોઈ પૂજી પડી, તેમાં બાર ગામ દબાઈ ગયાં.
બાર દોસનો માંડવો ને તેર દોસનો વાંચ.
આંધળા ચોરે આંહરડું હીડું.
કુરેજીમાં પરમેશ્વર દેખાડવા.
૨૧૮. રાયેલી કંઈ દલાડો વજે ? રાયે કંઈ રાજ મરે ?
આમે તોટો ને આમે તોટો, આને રાંદ વી ને રોટો.

- આમે દેવાળું ને આમે દેવાળું, ત્યારે શું ચોળાનું વાળું.
૨૧૯. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણિયા તારા ને તારા.
અંધારાની આધી બે.
રાતે સાડલે રાંડ ને પાશેર લઈ ગઈ ખાંડ.
સો મણુ તેલે અંધારું.^૧
વળતાં વળી, તે લઈ ગઈ તેલની પળી.
૨૨૦. અંધેડી ગાવડી ને અદ્ધા રખવાળ.
ચોરને ઉછેરવો પડે નહિ.
ઉઘાડે ખારણે ધાડ નહિ ને ઉજ્જડ ગામે રાડ નહિ.
ખોટો રૂપિયો ખોવાય નહિ. ઉકરડાને વધતાં વાર નહિ.
ઢેડની છોડીનો કોઈ ધણી નહિ.
૨૨૧. મનમાં આવે તેમ ખોલણું નહિ ને ભાવે તેટલું ખાણું નહિ.
અન્ન પારકું છે, કંઈ પેટ પારકું નથી.
૨૨૨. જ્યાં જાય ભેટો, ત્યાં સમુદર સૂકો.
આવ મારી કાણી તું ક્યાંય ન સમાણી.
નામ લીધે પાપ જાય, કાળ પડ્યે જીવ જાય.
એનાં પગલાં જ એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પડે.
૨૨૩. ભાભાજીની જનમાં ને ખાણુંપીણું કાનમાં.
લીલાલહેર ખાવાનાં ઘેર.
સાપેસાપ મળ્યા ને જીલના લખકારા.
ખાવાને ખોખાં ને પહેરવાનાં ચોખાં.
ખાનાપીના ખેરસદલા, ધિંગાણું બહોત.
૨૨૪. સાઠી બુદ્ધિ નાઠી. ઘરડાં ને ઘેલાં.

૧ ‘કોઈ તેલ પૂરનાર નહિ.

પજિયેટ ને ચજિયેટ. (ચળેલ.)

ઘડપણમાં લઘુ,^૧ લાજ ને લવરી વધે.

૨૨૫. બેઠાની ડાજ દાપવી નહિ. ખારા હરિયામાં મીઠી વીરડી !
આંખ દાણી દરવી, પાનુ દિથા દાણી દરવી નહિ.^૨
ખાણું તેનું ખોદણું નહિ. લૂણનો સાચો તેનો પ્રભુ રાચો.

૨૨૬. નાક વાઢીને અપશુદ્ધ કરવા. હું મરું પણ તને રાંઠ કરું.

૨૨૭. પેટથી સ્ત્રી હેઠ. પહેલી પૂજા પેટની, પછી દેવની.

પેટ ભર્યું એટલે પાટણ ભર્યું.

આપ જમ્યા એટલે જગત જમ્યું.

આંગળીથી નખ વેગળા એટલા વેગળા.

સૌનો હાથ મોં ભણી વળે.

પેટ આગળ પેટું તો જમવા દેને તેડું ?

પહેલું પેટ ને પછી એક.

૨૨૮. ગાં-તળે રહેા વાત પડતી મેટો.^૩

૨૨૯. આંખના પાટા ભેયો અગળામણો.

૨૩૦. પેટ દસવે વેક. પેટ માટે લંઠામાં જણું પડે.

સો માણની દેહી સરાય, પણ સવાગેરની દેહીનું પડું
સાચ નહિ. પેટ પાપની ખાણ છે.

૨૩૧. આંગળી આપીએ તો પહેાંચો પડે.

બેસ કહેતાં મારું વતવ.

બાવાડ, નનો નાચણ, તો કહે : 'તેરે ઘર ધામા.'

દાથ આપીએ તેઃ મણું પડે.

- કહિયો ને કોળ^૧ ધરમાં પેસે તે નીકળે નહિ.^૨
૨૩૨. ઇશકની આંખ કહી આપે. પ્રેમ આંખમાં ઝળકે.
૨૩૩. મોંજોઈ ને ટીલું કરવું. છાણના દેવને કપાસિયાની આંખો.
મોંજોઈ ને તમાચો મારવો. વેવાઈ તેવો વિવાહ.
મોચીના દેવને ખાસડાંનો હાર. ઊંટના મોંને ઝાંખરાં.
નકટીનો વર જોગી. હનુમાનને આઢડો ને શંકરને ખીલી.
૨૩૪. તનના રોગની દવા છે, મનના રોગની દવા નથી.
ઇશકના દરદીને ઓસડ નહિ.
બાંધન તો પ્રેમનું ને બાણ તો કામનું.
ઇશકમાં ધાયલ થઈ ફરે, તેને એકે મલમ કાર ન કરે.
૨૩૫. માંહેલા શુણ્ણ મહાદેવજી જાણે! ઊજળે લૂગડે લખેસરી.
ઉપર હીરા ચકચકે, માંહે કીડા કચકચે.
ઉપરથી ઇંદરવરણાં, માંહે કડવું ઝેર.
ઉપરકી તો અચ્છી બની, લીતરકી તો રામજી જાણે.
દેખનમેં ઢળુ, ચલનમેં સિરવાઈ.^૩
૨૩૬. સડેલાને ચાંદું નહિ. ઘાંચીને લૂગડે ડાઘ નહિ.
કાળામાં મેશનો ડાઘ જણાય નહિ.
કુલિન લજવ્યો લાજે.
૨૩૭. સૌ ઊગતાને પૂજે. ઊભો શેઠિયો લાખનો. બેઠો કાખનો.
શેઠ બોલે તે સવાવીશ.
બાળો રાજા સેવીએ ને વળતી લીજે છાંય.

૧ કોળ-ઉંદર. ૨ કહિયો પણ ધરમાં એક બારી કઢાવવા બોલાવ્યો હોય, તે કંઈ ને કંઈ નવું કામ કરવાનું કાઢે.

૩ સિરવાઈ-તદ્દન હલકો સિંકો.

- ચમત્કાર વગર નમસ્કાર નહિ.
૨૩૮. ઊઘતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે.
જાગતો મૂતરે તેનો શો ઉપાય ?
તુમ બઢતે હો, હમ સૂનતે હું.
એક ઠાને સાંભળું ને બીજે ઠાને ઠાલી નાખું.
આંખ આડા ઠાન ઠરવા.
૨૩૯. ઠાઠા મટી ભત્રીજા થવું.
ઘરઘણી મટી પટોશી થવું. શેઠ મટી પાણીતર થવું.
ઘરઘણી શિયાળિયાં.^૧
૨૪૦. ઊંટનાં ગાદારે વાંકાં. એના સાંધા એટલા વાંધા.
શેઠ, વાળ ને દાંતરડા એ ત્રણેય વાંકાં.
૨૪૧. દૂધગું ભૂત દુશદે રખિયાત.^૨ કંગાલ ઠાટડીએ રાજ.
ભૂંડ ઠાટવે રાજ. દીડીને દોગળે પ્ર.
ભૂત બાકળે રાજ. ડેક ઢેખાળે રાજ.
દૂંટડીનું ગોં ઢેકવે.^૩
૨૪૨. ઊંટે દયાં ઢેકા, તો માણુએ દયાં ઠાડાં.
ખુદાએ બનાવ્યાં ઊંટ, તો માણુએ બનાવ્યાં પેંગડાં.
દુરાડી^૪ બેંગળે ગળે ઢેસા.^૫
૨૪૩. નાદાન પાને ઠાની વાત. તે ધન બાંધે.^૬
દૂરેલા દુલામાં લી બરતું. ચારણીમાં પાણી ભરતું.
ચાઉં માણે^૭ બરતું.

૧ વાગારે વાગવાર. ૨ રજિદાન-રાજ. ૩ લેસમાં રાજ.

૪ દુરાડી-વટીયા. ૫ હો-રોડ બેંગળું દેસા.

૬ ગળે તલેરે રો.

૭ માણે રાજાના તોય માટે નામન આશરનું દર્શનરિતું માણ.

૨૪૪. મિયાં મહાદેવનો ભેગ ન ખાય.
ઉંદર-ખિલાડીનો મેળ. ખારમો ચંદ્રમા.^૧
મેં દીકું ગમે નહિ. આંખો વઢે.
૨૪૫. એકડાવગરનાં મીડાં. વરવગરની જાન.
મીઠાવગરનો. સરદારવગરની ફેજ.
૨૪૬. એકથી બે ભલા. એકનું એસડ બે.
ચાર મળ્યા એટલે ચારનો ભય ટળ્યો.
- ૨૪૭ કોઠી ઘોઈને કાઢવ કાઢવો.
છાણુમાં ઢખાળો નાખીએ તો છંટાઈ મરીએ.
એકને છેડીને ઉતાર જેવું થવું.
ભાંડે તે ભંડાય, નિંદે તે નિંદાય.
૨૪૮. વાત કરતાં ગળે પડવું. પરોણીને નાતરે દેવી.
બેઠાં બાઈ, તો કરો સગાઈ.
વાત કરનારીને વહેલમાં બેસાડવી.^૨
૨૪૯. હાટડી નાની ને હરકત ઘણી.
પૂંજીબાઈનો પરિવાર. ચકલી નાની ને ફડકો મોટો.
ખાનાપીના ખેરસલ્લા, ઘિંગાણું બહોતેરાં.
ઘડીની નવરાશ નહિ ને પૈસાની પેદાશ નહિ.
વૈકુંઠ નાનું ને ભગતડાં બહુ.
ધંધો થોડો ને ધાંધલ ઘણી.

૧ જન્મકુંડળીમાં ખારમે ખાને ચંદ્ર હોય, તો હાડોહાડ વેર કરાવે.

૨ કાઈ એક સ્ત્રી બીજી એક સ્ત્રીના વેવિશાળની વાત કરવા આવે તેને જ પોતાની સ્ત્રી-પત્ની કરી લેવી.

- કામમાં ને કામમાં, હડીઓ કાઢે ગામમાં.
૨૫૦. જેણે મૂંડી લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
જેણે રાખી લાજ, તેનું બગડયું કાજ.
સનસમાં^૧ લેવાણે તે મૂંચો.
જેણે રાખી શરમ, તેનાં કૂચ્યાં કરમ.
૨૫૧. આણું કોણું શાકમાં ન જાય.
એકદમ લાડવો ખવાય નહિ.
એક ધાણે દૂવો ન ખોદાય.
કોણિયે કોણિયે ઝાઝું જમાય.
૨૫૨. એક દહાડે બે પર્વ, સાત વાર ને નવ તહેવાર.
દિવસના દલાક ઝાંખીસ ને કામ ચાળીસ દલાકનું.
એક રાંડ ને એ રાંદ. બાકા ગામમાં બે બારસ.
૨૫૩. દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પતીતો.
એક દહાડાની ચોખા ને જનમારાની ચોખા.^૨
દરે વરો ને હિતરે બરો. ચોખા એટલી ચોખા.
૨૫૪. નાને બડકે દિવાળી ને મોટે બડકે દોળી.
એક દીવે દીવો, ધણે દીવે દિવાળી.
નાને જમણે જમાવવાર, મોટે જમણે શંભુમેળો.
૨૫૫. વટલ્યો વટલાવે, બગડ્યો બગાડે.
ભેગી વટર, છાં તુંબડું રાંદે.
એક નકટો, એ નકટા કરે.
૨૫૬. એક નાંચો એ દુષ્ણને રાંદે.

૧ સનસ-સમ, યાજ.

૨ એ.બા-મંજણ, વિષ્ણુ.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ.

નરો વા કુંજરો વા ।

[દ્રોણે યુધિષ્ઠિરને પૂછ્યું: ‘મારો પુત્ર અશ્વત્થામા મરાયો તે વાત સાચી?’ ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો: ‘હા.’ અને પછી ધીમેથી ઉમેર્યું: ‘નરો વા કુંજરો વા—માણસ કે હાથી, તે નક્કી નહિ.’ એટલે-બેવડું બોલવું કે સંદિગ્ધ ભાષા વાપરવી.]

ફેરવી બાંધવામાં માલ છે.

[એક જમાદાર પોતાનો જોવાયેલો ઘોડો શોધવા નીકળ્યા. રસ્તામાં બે વાણિયા મળ્યા. તેમને પૂછતાં, એક બિન અનુભવી વાણિયો બોલ્યો: ‘હા અમે જોયો. ઘોડેક દૂર નાસીને જાય છે.’ એટલે જમાદાર આજ્ઞા કરતો હોય તેમ બોલ્યો: ‘ચાલ બંતાવ.’ અનુભવી વાણિયાએ ધીરે રહી કહ્યું: ‘ફેરવી બાંધવામાં માલ છે’ અર્થાત્ કાળિયું કાઢી નાખીને ફરીથી જુદી રીતે બાંધવામાં કાયદો છે. પેલો સમજી ગયો તે બોલ્યો: ‘હા, હા, પેલો દોષો જાય, માથે મોટાં શિંગડાં છે.’ એટલે જમાદારે કહ્યું: ‘કંઈ અક્કલ છે કે નહિ? ઘોડાને તે શિંગડાં હોય? એ તો ગાય કે ભેંસ હશે.’ એમ બોલી તે પોતાના ઘોડાની શોધમાં ચાલ્યો ગયો અને પેલા વાણિયાને સાથે દોડી જવાની મહેનત બચી ગઈ.]

૨૫૭. મિયાં બી નયા, ઓર કાયદા બી નયા.

૨૫૮. એક મ્યાન બે તલવાર.

શિયાળ તાણે સીમ લાણી ને કૂતરું તાણે ગામ લાણી.

જણજણનો જુદો મત, તેમાં જાય ઘરની પત.^૧

૨૫૯. બિલાડી એકવાર લાડવો લઈ જાય.

લુટાણા તે રસ્તે જવું નહિ.

એકવાર ખસા, બેવાર ખસા,^૧ ત્રીજીવાર માદરણખસા.

૨૬૦. ઠાણુ ઠાણુ દુખત્રે કયું, તો કહે સારે શહેરથી ફિટર.
પંચાલિયાનાં છોકરાં ભૂખે મરે.
દેશનું ડહોળે, તે ઘરનું જોળે.

૨૬૧. કાચા કાનનું, તે નહિ સાનનું.

૨૬૨. એની માએ સવાશેર સૂંક^૨ ખાધી છે.
એની માએ શીરો ખાઈ લીરો જળ્યો છે.
એ તો બિડતાં પંખી પાડે તેવો છે.
આજને યોજ દે તેવો છે.

૨૬૩. મિયાં કયું રેતે હો, તો કહે, બંદેરી શિદ્ધ એત્રી જ છે.
જળસેં આરે ખાલ, તળસેં ચાટી હુવાલ.
એરડો બોલે ત્યાંથી જ પાલો.
એ તો હાઈ દિવસ બેપાંદટે^૩ યથા જ નથી.
ગ્રાવેણુ બિતરે નહિ ને બાદરવો બેસે નહિ.

૨૬૪. એ તો પાનફૂલમાં બિડ્યાં છે. ગર્ભશ્રીમંત છે.
આમર રેશમ છે.

૨૬૫. એ મંગાળે^૪ મેચ વળવા દે તેવા નથી.
એ હાઈનું વળદર કીરે તેવા નથી.
એના પગનાં બગરો છે.
મંગલવાદે માંડે ને આદિતવાદે નાંડે.

એ સોમે સાજ ને મંગળે માંદા છે.

૨૬૬. શિયાવિયા થઈ ગયો છે. જાણે તેલમાં માંખ ફૂળી.
પોતિયાં બગડી જાય છે. છાશબાકળા થઈ ગયા છે.
જીવ મૂઠીમાં આવી ગયો છે. મોં ઉપર લોટ ભેડે છે.

૨૬૭. ગામ ભાંગીને^૧ ચોરાસી^૨ ઠરવી.
એરણુ ચોરીને સોયનું દાન કરવું.
ભેંસ ચોરીને ખીલાનું દાન કરવું.

૨૬૮. એવો ભોળો કે મૂઢી જાય ગાગર ને લઈ જાય ગોળો.
બોર આપીને કલ્લીઓ ઠાઢી જાય.
સોય આપીને દોશ લઈ જાય.
લંગોટ દઈને પાઘડી લઈ લે.
કાલો થઈને કાંચળીમાં હાથ ઘાલે.

૨૬૯. ભૂંડામાં ભૂંડી ચાકરી. પરાધીન સ્વપ્નને સુખ નહિ.
ખેતી સદા સુખ દેતી. ચાકરી સખસેં ચાકરી.
નોકર ખાય ઠોકર. દાસ તે સદા ઉદાસ.
ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

૨૭૦. એની લાકડી ને એનો ખરડો. એનું મોં ને એનું ખાસડું.
એની મોઈ ને એનો દાવ.

૨૭૧. કાળા દાંત ને કથીરનો ચૂડો, તું કરતાં મારે રંડાપો રૂડો.
ઘણી રે ઘણી, તારી ધમટી ઘણી, લાગ્યો ત્યારે મૂળાની પણી.

૨૭૨. પાપનો ઘડો ફૂટ્યા વગર રહે નહિ.
પાપ ખીપળે ચઢીને પોકારે.

૧ ભાંગીને-ભૂંટીને. ૨ ચોરાસી-ચોરાસી નાતના બ્રાહ્મણોને
જમાડવા.

બહુચરાણનો ફટકો પેટમાં બોલે.

[એકવાર સુસલમાન બાદશાહની ફાજ શુજરાતમાં બહુચરાણ પાસે આવી ચડી. ત્યાં માતાજીના મંદિરમાં ફટકા રમતા હતા. ફાજના માણસોએ તે ગામના લોકોએ ના પાડ્યા હતાં તેમનાં દિલની સામથી ફાજીને પણ માતાજીના ફટકાને રસોઈમાં આધા. માતાજીનો ટાપ થયો એટલે આધા પછી વજુવાર દસાકે તે ફટકા તે સિનિયના પેટમાં સંચવન થયા અને ‘ફટકેફટ’ બોલવા લાગ્યા. આવી દેસાક બીન્યા, ઘણા મોંઘા પણ અને દેસાક મરી ગયા; અર્થાત્ પાપ નશા વગર રહે નહિ.]

૨૭૩. દમજોર ને શુરસા બહોલ.

જેંથ પટક, મુજે જોર આતા હે.

મિયાં પડ્યા પજુ ટંગડી* હાંચી.

હેડમાં પગ ને મૂકે તાલ.

૨૭૪. મૂંઝીએ બચતું તો આવે હસતું.

સીધા રહી હુધ ન પીંચી, આડા રહી મૂંઝર પીંચી.

ચાકે ત્યારે પાકે. વાધું* ન ઠરે, હાધું* ઠરે.

૨૭૫. દમોસમનાં દંદોડાં રવાહ આપે નહિ.

હાથી રાજદરબારે ગોબે.

નાતરામાં ધોળ નહિ ને ખીચડીમાં ગોળ નહિ.

વિવાહનાં ગીત વિવાહનાં ગવાય.

૨૭૬. ઠયું* તેરતું ઠરતું મરતું.

ફટકમુકટ દેટલો બાર, તો કે એક દતાર.

હામ ઠયાં તેવું કામજુ ઠયાં.

૨૭૭. છીંટતાં છીંટું* પટે. તેરી બેંગે મેરી ખીજ પારી.

- કરવી જેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો જોલ આડું.
 ૨૭૮. ઊતર્યા અમલ કોડીના. ખીલાને જોરે વાછડું ફેદે.
 ૨૭૯. ભલાની દુનિયા નથી. નમે તેને સૌ નમે.
 મીઠા ઝાડનાં મૂળ સૌ જોદે.
 ૨૮૦. કસાઈને ઘેર કુશળ, ધરમીને ઘેર ધાડ.
 ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.
 હુલાલમાં હરકત, હંરામમાં ખરકત.^૧
 જિસકી દાનત પાક, ઉસકે ઘરમેં ખાખ.
 જિસકી દાનત ખોટી, ઉસકે ઘરમેં રોટી.
 સતીને સાડી નહિ ને વેશ્યા પટફૂળ પહેરે.
 ૨૮૧. કહેતા ખી દીવાના, સૂનતા ખી દીવાના.
 વાત સાંભળી તોલ કરવો.
 વાત ડાને આવ્યા લેગી હડી^૨ કરવી તે મૂખાઈ.
 ૨૮૨. વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગધેડે ચઢી.
 વાતે પાડા ગાભણા કરવા. વાતનાં વડાં કરવાં.
 વીસાશ્રીમાળીના વિચાર. જે મણુ ધીતાવડામાં બળી ગયું.^૩
 ૨૮૩. માંડવો બાંધવા સૌ આવે. છોડવા કોઈ ન આવે.
 ૨૮૪. કંકાસથી ગોળીનું પાણી ત્રાસે. કજિયાનું મોં કાળું.
 ૨૮૫. કાગડાની કોટે રતન, કાગડો દહીંચરું લઈ ગયો.^૪
 ઉકરડે રતન.

૧ ખરકત—સારું, ફાયદો.

૨. હડી કરવી—દોડવું.

૩ છતાં 'નાતમાં ખાન્ન' તળવાં છે' તેનો નિર્ણય ન કરી શક્યા.

૪ ખરાબ વર સારી અથવા રૂપાળી કન્યા લઈ જાય ત્યારે વપરાય છે.

૨૮૬. ણિલાડીના પેટમાં ખીર રહે, તો એના પેટમાં વાત રહે.
કાગડાની કાંટે કં કોતરી. ચાટિયો ચોરે ઘઈ ચાડી કરે.
ધાંચળને વાત કરી હોય તો તુરત ચંદરવો બાંધે.
એના પેટમાં તાંદળને છખતો નથી.
૨૮૭. પાસો પડે તે દાવ ને રાજ બોલે તે ન્યાય.
દુાવ્યો વખણાય.
પડે પાસા ને છતે ગમાર. કાંડની મારી કૂતાર.
૨૮૮. ઊપજ્યું તેણું નીપજ્યું. તલ ખાધા ને ગાં-નીકરી ઘઈ.
લાવ મોડા ને ચઢાવ વરઘોડો. ચઢ ચૂલા, ખાઉં.
૨૮૯. ઘર બાજમાં બોયું. વાછડી વરતમાં^૨ ફૂલી.
૨૯૦. કાગલું બેસણું ને કાગલું પડણું. કાકતાલીય ન્યાય.
ગાંબ કૂટનારી ને કોંટા વાગનાર.
લાગનાર ઘાય ત્યારે ગેબની ગેાળી લાગે.
બાંધજાના ઘાળી દોડું પડયું.
નાએ અવગા ને પડે સવગા.
બાંધજાનો ધા પાધરો આવ્યો.

તાવડી પર ટપકારા તો તેર થયા હતા ને તમે મને નવ જ રોટલા કેમ ખીરશ્યાં? સાન્ન બોલ્યાં : ‘ચૂપ, ચાર હાથમાં.’ અર્થાત્ ચાર રોટલા પછી હાથમાં ખાવા આપીશ. હમણાં મૌન રહેા.

ત્યારે તેનો પતિ ઘેર આવ્યો, ત્યારે તેણે તેને વાત કરી. ‘માનો ન માનો પણ જમાઈ પાસે જ્યોતિષવિદ્યાનું સારું ગાન છે.’ સસરાએ ટીકાને પૂછ્યું : ‘મારો બળદ ક્યાં જડશે? ખોવાઈ ગયો છે.’ થોડીક ગયુનરી કરતો હોય તેવો ડાળ કરી ટીકા બોલ્યો : ‘જાઓ, ગામને પાદર ઝાડે બાંધેલો છે.’ બળદ ને પ્રમાણે જાઓ. જોષીની ખ્યાતિ ગામમાં બહુ ફેલાઈ.

તે જ તાકડે તે ગામના રાજાનો હાર ખોવાયો હતો, એટલે તેણે ટીકા જોષીને બોલાવ્યા અને તે સંબંધી પ્રશ્ન પૂછ્યો. ટીકા કહે : ‘તેના જવાબ માટે વખત જોઈ શે.’ જોષીને ગતે રાજમહેલમાં મુલાકા. ‘હવે મારું શું થશે’ તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં ટીકાને જિંઘ ન આવી. મધરાત પીતી ગઈ, ત્યારે તે કંટાળાને બોલ્યો : ‘નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ.’ હવે અકસ્માત એવો બન્યો કે નિંદરડી નામની દામીએ તે હાર ચોર્યો હતો, તે ગભરાઈ ગઈ અને છાનીમાની જોષીની પાસે આવી હાર મૂકી ગઈ. સવારે જોષીએ રાજાને હાર આપ્યો. રાજાએ જોષીને સારું ઇનામ આપ્યું.

હવે રાજાને થયું કે ટીકા જોષીની વધારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એટલે તેણે ટીકાને રોક્યો. અને પોતાના હાથમાં ટીકાને રાખીને જોષીને પૂછ્યું : ‘બોલો, મારા હાથમાં શું હશે?’ જોષી અકળાઈને બોલ્યા :

‘ટપ ટપ કરતાં ગણી પોળી, કુંગર ચાલતાં દીકો ડોળી;
નિંદરડીએ આપ્યો હાર, મૂક રાજા ટીકાનો ખ્યાલ.’

અર્થાત્ તેણે જે રીતે પોળી (રોટલા), ડોળી (બળદ) અને હાર મેળવ્યાં હતાં તેની વિગત જણાવી, ટીકાનો (પોતાનો) ખ્યાલ હાલ ઊડવા કહ્યું. સાચા પાંસરું તે રાજા એવું સમજ્યો : ‘

હાથમાં ને ટીક મેં રાખ્યું છે, તેને હોડી મૂકવાનું જોડી કહે છે.'
રાત્રીએ જોડીને ખુશી થઈ ને ફરીયા લારે ઇનામ આપ્યું. આ રીતે
ટીકાજોડીનો-આંધળાનો ધા બધો વખત પાછો પડ્યો.]

૨૬૧. લાગ્યું તો તીર નીકર તુકો.

માર તોપ, ખુદા સન્ધ્યા છે.

દરિયામેં દોટ, રખનેવાલા રામ છે.

સૂરદાસદી ટીકી, લગી તો લગી. નહિ તો રામધૂન
મથાઈ છે.

લલે બીબી, માર ભૂસદો, બલ્લવ સિકો, બનતાં
બને તે બરી.

બેટા, ચડ ના ગુળીઓ.

કરતાં દુકાને આવી બેઠા. શેઠે શુભ રીતે પોલીસને ચોરની ખબર આપેલી. ઘોડો વખત થયો ને જમાદાર આવ્યા. જમાદારે શેઠને બધી વાત પૂછી. શેઠે તેજ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. જમાદારે પેલા શેઠના દીકરાને લાકડીનો ગોદા માર્યો. શેઠ કહે: 'જમાદાર સાહેબ, એવું શું કરો છો? ભાઈસા'બ, દીકરો છે. એને ગોદા શું કામ મારો છો?'

જમાદાર અનેને લઈ આવ્યો, પહેલાં પ્રમાણે જ જવાબ આપ્યો, એટલે ફોજદારે શેઠને મારવા લીધા. શેઠ કહે: 'સાહેબ, મને શું કરવા મારો છો? દીકરો છે, આપને ચાહે સો કરો.' ફોજદાર સમજ્યા. ચોરને શૂળાની સજા ફરમાવી. શેઠે તેને પોતાનું પ્રથમનું ઘોતિયું પહેરવા આપ્યું અને પોતે આપેલાં બધાં કપડાં તથા ઘરેણાં લઈ લીધાં અને કહ્યું: 'એમાં ગભરાય છે શું? પરમેશ્વરનું નામ લઈને બેટા, ચક્ર જ શૂળાએ.']

૨૯૨. કાગનો વાઘ કરવો,^૧ રજનું ગજ કરવું.

વાતનું વતેસર કરવું. રામમાંથી રામકહાણી કરવી.

૨૯૩. રાંકમાંથી રાજ કરવો. કીડીનો કુંજર કરવો.

પપ્પામાંથી પીરમહુમ્મદ બનાવવો.

૨૯૪. કાગળની હાંડી ચૂલે ચઢે નહિ.

તૂંબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહિ.

કાગળની કોથળીમાં ઢબુ ભરાય નહિ.

કાગળની હોડીથી તરાય નહિ.

૨૯૫. વેલી સૌ પહેલી. ગામ કરતાં ઘાંચળ ઉતાવળી.

હોળીનું નાજિયેર.

૨૯૬. સો કપૂતે બાપ વાંઝિયો. દી વાળે તે દીકરા.

૧ અતિશયોક્તિભરી વાત કે વર્તન કરવું.

- છો વાળે તે છોટરા. એકે^૧ ઊજળા, છત્રીસે જેંગાર.^૨
 એકે હજારાં, સોએ બચારાં.
 બાઠર^૩ બચ્યાં લાખ, લાખે બિચારાં.
 સિંહુણુ બચ્યું એક, એકે હજારાં.
૨૯૭. એવો સાચો દે ત્યાં બોલે ત્યાં ખાય તમાચો.
 સાચાબોલા સાચરે ન સમાય.
 ડાકાણુને મોંએ ડાકણુ ન દહેવાય.
 ‘હે બાઈ બાડી, છાશ દેજો બાડી;’
 ‘લેવી તારી વાણી, તેણું છાશમાં પાણી.’
૨૯૮. દાણની ફતરી મરી ગઈ ત્યારે આણું ગામ આવડયું.
 દાણ મરી ગયા ત્યારે દોઈ નહિ. એ આંખની શરમ.
 આંખની શરમ મટી એટલે યારી તૂટી.
૨૯૯. માણસ લોઈએ વસીને,^૪ સોનું લોઈએ દસીને.
૩૦૦. મૃમટું ફૂટયું ને વેદ વેરી.
 ગરજ સરી જમારી, શી ખરવા તમારી ?
 હામ વખત દાટી, નીંદર મૂકે હાંકી.
 ગરજ સરી મરી દે મા ફાટ તેરી.
 વેદ, જૂવા ને ડાહ્યાંવાળા, આવે ચટ્ટા ને વળ પાળા.
 જમતો પડેલો બેંસ ગાને.

ગરજ કે વાસ્તે ખુદાકુ કુસલાતી થી ?

[એક ડોશીનો એકનો એક દીકરો માંદો પડ્યો. ઓસડથી આરામ ન થતાં, તેણે માનતા માની : ‘ ખુદા મેરે જેટકું આરામ કરે, તો આમ જિતની બડી રોટી ખુદાકું ચઢાઉંગી. ’ દીકરાને આરામ થયો. દીકરાએ કહ્યું : ‘ આમ જિતની બડી રોટી માની હૈ, લેકિન રોટી પકાનેકું ઇત્તા ગડા તવા કહાસે લાયગી ? ’ ડોશીએ કહ્યું : ‘ ગરજકે વાસ્તે મેં ખુદાકો કુસલાતી થી. ’]

૩૦૧. ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે.

ગરજી ગામનો ઓશિયાળો.

ગરજ ખિચારી બાપડી ગરજે ગોથાં ખાય.

ગરજી કુશકાથી સોંધો. ગરજિયું ને દરદિયું.

ગરજવાનની અછલ જાય ને દરવાનની શિકલ જાય.

કણકિયાની^૧ બાપડી સૌની ઓશિયાળી.

૩૦૨. કાળા અક્ષરને ફૂટી મારે એવો છે. કાળા કાળા મંડેડા.

પાટી ઉપર ધૂળ નાખી હોય ત્યારે ને ?^૨

રાતી એટલી ઘિમેલો.^૩

૩૦૩. મરીને માળવો ન લેવાય. કંઈ ચૂલા ઉપર ચડાય છે ?

કંઈ ચાર હાથ થાય છે ? આલને બાથ ભરાતી નથી.

કંઈ જે હાથે લાડવો ખવાય ?^૪

૩૦૪. મારવો ઉંદર ને ખોદવો હુંગર.

મારવી આંખ ને ચઢાવવી તોપ.

૩૦૫. કીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી ને દેડકાંને ગારો.

૧ કણકિયો-કણક (લોટ) માગનાર બ્રાહ્મણ.

૨ અર્થાત્ અભણ છે. ૩ ઘિમેલો-એક જાતનાં જીવડાં છે.

૪ અર્થાત્ થતી હોય એટલી ઉતાવળ થાય.

પરમેશ્વર આપી જ રહે છે.

ફીડીને કણ ને હાથીને મણ.

૩૦૬. મોંમાં આળ્યો દેખિયો પાછો ભય.

કાંઠે આવેલું વહાણ ફૂંચું. હાથ આવેલી ખાત્ર ગઈ.

ધમ્યું સોનું ધૂળ મળ્યું. ટરી દમાળી ખોઈ બેઠા.

છેડો સુધર્યો તેનું બધું સુધર્યું.

૩૦૭. સૌ દીનખંચોર.

દામણ શીખવે, પળ વારણ પોતાની પાસે રાખે.

તાણું ખતાવે, પળ ફૂંચી કરમનહને હાથ.

૩૦૮. કુંભાર દરતાં ગધેડાં દાઘાં. શેઠ દરતાં વાણીવર વધ્યા.

લાળીબણીને ઊતર્યા, શુરુદના મોંમાં મૂતર્યા.

૩૦૯. ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા.

પેટમાં છોકરું ને નામ પાડો 'હીરો.'

ભેંસ ભાગોળે ને છાશ છાગોળે.

૩૧૦. દન્યા જને કોહું ધાન વાસી ન રખાય.

દીદરીના ખાપને લિંધ ન આવે.

પેટી રખાય પણ બેટી ન રખાય.

૩૧૧. કુંવારી દન્યાના સો વર ને સો મર.

વરને દીકાઓ ન હોય. ત્યાં ગુમી શાન કુંવારો.

૩૧૨. લકડ દે લાડુ ખાયગા વો પત્તાયગા, નરિ ખાયગા

વો બી પત્તાયગા.

કુંવારો કોડે મરે ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

૩૧૩. ગામને મોંએ ગરણું ન બંધાય.

કૂવાને મોઢે ઢાંકણુ દેવાય, પણ ગામને મોઢે ઢાંકણું
ન દેવાય. જગત જિતાયું નથી.

ખલકડી હલક, કિચીને બંધ કિયા હે ?

મારનારનો હાથ જલાય, પણ જોતનારની હલ ન જલાય.

૩૧૪. મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંડ્યા.

કૂવાની છાયા કૂવામાં જ રહે.

ઘડાનું અજવાળું ઘડામાં જ રહે.

દરની માટી દરમાં સમાય.

૩૧૫. કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. દુકાળમાં અધિક માસ.

ફળળા ઘરમાં સુવાવડ સાંઠ.

૩૧૬. રોટી ત્યાં ચોટી^૧ નહિ, ચોટી ત્યાં રોટી નહિ.

ધાનાં ત્યાં પાનાં નહિ ને પાનાં ત્યાં ધાનાં નહિ.

ફૂંધ ને દીકરા સાથે ક્યાંક હોય.

૩૧૭. શ્રી વિના લૂખો કંસાર, દીકરા વગર સૂનો સંસાર.

પૂતહીન કા ઘર સૂના, વિદ્યાહીનકા હૃદય સૂના.

દરિદ્રી કા સખ સૂના. બાળા તેના શા દુકાળા ?

જેને ઘેર પારણું તેનું શોભે બારણું.

૩૧૮. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહિ.^૨

પીઠ ઉપર મારીએ, પણ પેટ ઉપર ન મારીએ.

વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહિ.

^૧ ચોટી-ચોટીવાળા છોકરા.

^૨ રોચ ન છીનવી લેવી.

ચઠતી દેરડી^૧ પાડવી નહિ.

૩૧૯. કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના ઠાન ઉમેળે.

અકમી^૨ માટી રાંડ પર શૂરો.

આઈનો ખાર બાઈ ઉપર ટાઢવો.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટલો હુગી બરવો.

દીવાની દાઝે ઠોડિયાને બચકાં ભરે.

નળળો સિપાઈ ઢેઢવાડે શૂરો.

૩૨૦. કોઈની હવેલી લેઈ આપણું જૂંપડું ન તોડી પડાય.

૩૨૧. ઉઠરડામાં સાંઠ મૂતયો, તે શું જન્મ્યાય ?

દોગળે દવ હોલવાય નહિ, દૂંડે વાદળું ખરે નહિ.

મોવાળા તોડે મડાં હુળવાં થાય નહિ.

ઘોડે ગયું તે ગધેડે પાડું વળે નહિ. લોઢી ઉપર ત્રચકો.^૩

મળુનાં તૃટ્યાં શેરે સંધાય નહિ.

ચૂંટીઓ ખળ્યે વેર વળે નહિ.

ખાલજોશ્વના^૪ ઘાચી દુશ્મન ગાંજે નહિ.

૩૨૨. એ તો કાળો નાગ છંછેડવાનું ઠામ છે.

ભાચીને વેર બાલું છે. વારાગાનું વેર છે.

કાચી આગળ પૂળે છે.

દાંત ખાટા થાય તેણું ઠામ છે. વાધને ફેલે મધ છે.

એ દંઈ મૂઝાનો માડ નથી.

૩૨૩. મોં ખાધ ને આંધ લાગે.

- પેટમાં જેનું અન્ન પડ્યું, તે કોક કાળે ફળદાયકા.
કોળિયાનું માર્યું નીચું જુએ, ડાંગનું માર્યું ઊંચું જુએ.
૩૨૪. ખાધે રાજના ભંડાર ખૂટી જાય. બેઠાથી બેગાર^૧ ભલી.
૩૨૫. અનેનાં તો તનેનાં.
પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સળ ખાતાં ખોટીઆં.
૩૨૬. છાશ દેવા જવું ને દોણી સંતાડવી.
નાચવા જવું ને ધૂમટો તાણવો.
માગણુ ને મોંનો મોળો.
શોખને અને શરમને બને નહિ.
૩૨૭. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી.
મેલડીનો ચેપ. ચીકણો ગુંદ જેવો.
૩૨૮. ઘોડી પાછળ વઢેરું.
ખિસકોલી હાલે, ત્યારે પૂછડી પણ હાલે.
ખાવો નાચ્યો, એટલે ખાવલી પણ નાચી.
મિયાં બોલ્યા ત્યારે દાઢી પણ હાલી.
સોય પાછળ દોરો.
૩૨૯. ખોટો તોપણ ગાંઠનો રૂપિયો. ભાગ્યું તો ચે ભરૂચ.
ઘેલો તોપણ પેટનો દીકરો. ખાંકો પણ માંકો.^૨

[એક મારવાડી પોતાની મૂછનો વાળ ધરેણે મૂકી રૂપિયા વ્યાજે લેવા ગયો. શાહુકાર કહે : ‘આ વાળ વાંકો છે.’ ત્યારે મારવાડી ઉપરની કહેવત બોલે છે; અર્થાત્ વાંકો વાળ છે, પણ મારી મૂછનો વાળ છે. તેવું તેનું અભિમાન જોઈ શાહુકારે લાખો રૂપિયા આપ્યા અને તે થોડા જ વખતમાં વ્યાજ સાથે પાછા પણ આવી ગયા.]

૩૩૦. જેને કોઈ ન પરણે તેને ખેતરપાળ પરણે.
નકટીનો વર લેગી.
તલતું ઘરાટ ઘાંચી. લાકડે માંદડું વળગાડતું.
ખુદાને બનાઈ બેઠી, એક અંધા ચોર દુશ્મરી ખોડી.

૩૩૧. મણતું માથું જલો, પણ નવટાંકતું નાટ ન જસો.
કાળ જાય પણ કલંક ન જાય.
કાળ જાય ને કહેણી રહી જાય.
વે પાણી મુલતાન ગયાં.

૩૩૨. ગોપાલાઈની ગોપવણી ને પાગ બાંધે ઉપરણી.
વાહ વાહ રે ! મિયાં બાંધે, રંગલીમેં સો સો ટાંકે.
મધર મત આઈયો, બાઈ, ચોઝતરી બીબિયાં ધાસ
કાટતી હે.

‘આજ સેવો ખાધી છે’ કહી દિવેટ ચાવી ગયા.

[એક ધસાઈ ગયેલા ગ્રામસ્થ પાસે મૂકે સોપડાનું દેવ પજુ નહિ. એટલે દીવામાંથી દિવેટ લઈ મૂકે લગાવ્યું. આમેં દિવેટ ચાવી તે મૂઝમાં ચોંટી રહી. બહાર નીકળતા ત્યારે સામા ગળતાર માણને પૂછ્યું : ‘આ શું ચોટ્યું છે ?’ ત્યારે ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપે, પર સાખત માટે દિવેટને પજુ સેવનો તાંતરો રહી, બાઈ જવી પડી.]

૩૩૩. ગધેડા પર અંબાડી, પીંદોર ઉપર ટીપણી.
મૂળ ઉપર લીંગર.

૩૩૪. ગાય દોડીને દુતરીને પાણું. દુધારે દાન કરતું.
ગધેડા આગળ પ્રો બેગાવવા. ગેણીને વાવણું.

૩૩૫. ગમે તેમ સૂચો, ગાં-ખાટલા વચ્ચે.
નાચીખૂંદી પગ સામે જોવું.
ગાયનાં શિંગડાં ગાયને ભારે.
હરીફરીને હડફે^૧ હાથ.
તાણ્યો વેલો થડે જાય.
૩૩૬. દેખાય છે ગરીબ પણ બહાર છે એટલો ભોંયમાં છે.
દેખાય છે દેડકો પણ માંહેથી કાળો નાગ.
ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય.
દૂંટી ગરદન, કમ પેશાની, હરામજદેડી ચે નિશાની.
૩૩૭. ગરીબનું ખાય તેનું સત્યાનાશ જાય.
ગરીબના પૈસા તે લોહીના ઘૂંટડા.
ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ખારે.
૩૩૮. ઢોરના ચાવ્યામાં ફૂચો રહે, પણ લોકના ચાવ્યામાં
ફૂચો પણ ન રહે.
ઘંટીના ગાળામાં બચે, પણ લોકના ચાવ્યામાં ન બચે.
કંચાયા સારા પણ વંચાયા ખોટા.
૩૩૯. ગરીબ ગમારમાં બપે. પૈસાદારની શરમ પડે.
ગરીબ જોલે તે ટપલા પડે ને મોટા જોલે ત્યારે
તાળીઓ પડે. મોટાંની પાંચશેરી ભારે.
સારાને સાગમટે^૨ નોતરાં, ગરીબને કોઈ ગણે નહિ.
મોટા કહે મોવાળાની ભાજી, શ્રોતા કહે સૌ-
હાજી હાજી.

૩૪૦. ફાટેલે લૂગડે ને ઘરડાં માળાપે લાજ રી ?
ગરીબી ઠંઈ શુનો નથી.
૩૪૧. મનવિનાનું મળવું ને ભીતે ભીતે બટકાવું.
મન હોય તો માળવે જવાય.
૩૪૨. લગ્ને લગ્ને કુંવારો.
તળાવે તરસ્યો ને વેળાએ ભૂખ્યો.
૩૪૩. ગામ હોય ત્યાં દેડવાડો હોય.
ગામ હોય ત્યાં ઉદરડો હોય. રંધાય ત્યાં ગંધાય.
૩૪૪. જાનમાં દોઈ જાણે નહિ ને હું વરની દોઈ.
નહિ ત્રણમાં. નહિ તેરમાં ને નહિ છપ્પનના મેળમાં.
પાદર સૂકું ને ગિચાદારા શા ?
ગાડા તણે ફતલું, તે જાણે બધો ભાર હું તાણું મું.
ટિટોડી પગ ઊંચા રાખીને સૂએ, તે એમ ધારે છે કે
આકાશ મારા પગ પર ગાદર રતું છે.
દાતણુ દરતાં દોડું દલાવ્યું, તે જાણે મને માનીની ગણી.
૩૪૫. મરદની ગીરદ^૧ ચારી, નામદનો કાંચડો ખોટો.
ધણી ધારવો તો ખીજો ધારવો.
ફાધી વગર દરવાજો તૂટે નહિ.
પારો ભોંયમાં દાટો પગ દોડીને નીકળે.
૩૪૬. દાપારીશુ^૨ દવ બાળે ને પાળનારનો બવ બાળે.
૩૪૭. માય-ગરસાંબા વાડા દોડ, સિંદના નહિ.

૧ ગીરદ-ગીર-ગરદ, રત.

૨ દાપારીશુ-રોગ, ગરમ, ગંધ જેવું.

સિંહને સંગાય નહિ, મહાત્માને મઠ નહિ.

ખરા સંત તે રમતારામ.

૩૪૮. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો. સદકે જાઉં.^૧

ચાંદો—સૂરજ તપે ત્યાં લગી તપો. જુગજુગ જીવો.

ના મા, તારી સો ખલા જા.

૩૪૯. ગાંઠનું ખાવું અને ગાંડા સાથે જવું.

ખાવાનાં ગોખરું ને માંહે કાંટા.

ગાંઠનું ગોપીચંદન ગુમાવવું.

૩૫૦. હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો ખો.

પાડે પાડા લડે ને ઝાડનો ખો.

મોટા લડે ને રાંકની ખરાબી.

તાંબા-પિત્તળનાં ઠામ અથડાય ત્યારે ગોમો પડે.

માટીનાં અથડાય તે ફૂટી જાય.

૩૫૧. ગોળ નાખે તેવું ગળ્યું થાય.

હાથ મીઠો કે હાટ મીઠું ?

જેવી તારી ઢાલકી, તેવો મારો તંબૂરો.

જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેનનાં ગીત.

જેવા મિયાંના કેદરા, તેવો ખૂનો વધાર.

પસલી ભાઈની ને આશિષ બાઈની.

૩૫૨. શ્રી વગર સૂનો સંસાર. સૂતું ઘર શ્યામા વિના.

ઘરનું ઢાંકણ નાર.

૩૫૩. દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર.

^૧ મીઠાં કે ઓવારણાં લઉં.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

ખત્રીસ દાંત વચ્ચે હાલને દાંતથી વેર.

૩૫૪. છતે પેસે લિખારી. કુંભાર સાજે હાંલે રાંધે નહિ.

ફકડી માતી^૧ થાય તેમ પૂંક સાંકડી થાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય.

ઘેર દૂધણું ને લૂણું ખાય.

૩૫૫. ઠજિયાનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.

હસવામાંથી ખસવું થાય. મશકરીની ખસકરી.

મશકરીના ઠકા થાય.

૩૫૬. બીટલુ બિલાડી.

૩૫૭. ઘર માંડયું કે ટકાની તોલડી તેર વાનાં માગે.

માંદ્રાની સુવાવડ, હજાર ચીજ લેઈએ.

ઘર ઉખેળી બુચો ને વિવાદ માંડી વુચો.

૩૫૮. ટાંકે પાણીએ ખસ ગઈ.

ટેક મૂચો ને જાણડછેટ ટળી.

વાએ ઠમાર દેવાઈ ગયાં.

એક ઠાગડો મરે ને સો ગાયોનાં ગિંજ કરે.

બૂટો મૂચો ને લાવટ^૨ ગઈ.

૩૫૯ ઘર દેખી યજ ભેરમાં કિપટે. ઘર મરતીનો છેડો છે.

ઘર ગયાનો ટેડો છે.^૩

૧ મતી-મટી.

૨ લાવટ-લેટ, દુઃખ.

૩ મરાટ હોલી જનમ ન ગાય ફે.

ઊંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુએ.

પાંચ કેસે પાળો વસે, દસ કેસે અસવાર.

કાં તો નાર કુભારજી, કાં તો કંથ ગમાર.

૩૬૦. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર ને બહાર તિરમારખાં.
મુઠ્ઠાંની દોડ મસ્જિદ સુધી. પાણિયારાના મુનશી.
ઘરમાં કંઈ ચાલે નહિ, બહાર બળે તલવાર બાંધે.
પટેલની ઘોડી પાદર સુધી.

૩૬૧. ઘરડાં વિના ગાડાં ન વળે.
જેના ઘરમાં ઘરડું નહિ, તેનું ઘર ગધેડે ચડે.

૩૬૨. ગોર પરણાવી આપે, કાંઈ ઘર ન માંડી આપે.

૩૬૩. ઘરડી ગાય ગોરને આપો. બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ.

૩૬૪. ઘરડો થાય પણ ચસકો ન જાય.
હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય.
જીવ કંઈ ઘરડો થયો છે ?
ખુઠ્ઠી ઘોડી લાલ લગામ, ચઢનેવાલા મેં જવાન.

૩૬૫. ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.
લપસ્યા તો યે ગંગામાં. ઢોર ગયું તે ધણીને ઘેર.

૩૬૬. એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.
અરધમાં રામ ને અરધમાં ગામ.
સો દહાડાની પાવસ,^૧ એક દહાડાની વાવસ.^૨
હાથીને હેયાને સમું, તે ગધેડાને ગળાબોળ.

૧ પાવસ-પાવૃષ્ટ, વરસાદ. ૨ વાવસ-વા વાય તે, ઉધાડ; અર્થાત્
સો દહાડા સુધી વરસેલા વરસાદનો ભેજ જમીનમાંથી એક દહાડો
ઉધાડ નીકળે તો જતો રહે.

મિયાં ચોરે મૂઠે ને ચાલ્યા ચોરે જાટે.

શ્રીમાનનો કચરો તે ગરીબનો પેટવરો.^૧

૩૬૭. ધણી-ધણિયાણી રાણ, તો ક્યા દરે મિયાં દાણ ?

ધી-ખીચડી એટનાં એક, પાપડ જોઠા દેખ.

દહાડે આવે ડાંગે ને રાતે એટનાં એક.

ખીખી લડતી હે, ઝઘડતી હે;

લેલિન ધરકી ખખર રખતી હે. વૈદગાંધીનું સન્નિયારું.

૩૬૮. ઘેરઘેર માટીના ચૂલા. ખધાંનાં ઘર ગારે લીપેલાં છે.

૩૬૯. ઉંદર ધરધરના પડોણા. ચેલીનાં ઘેરઘેર સાસરાં.

૩૭૦. મજબીયુસ. તેલમાં માખ પડી હોય તે નીચોવે.

પાઈને માટે મહેલે લાય. દમડી માટે દમજુ લાય.

પાઈ માટે નિલાડે આગ મૂકે.

ચમડી તૂટે પણ દમડી ન છૂટે.

૩૭૧. ખાપરો દોડિયો બે લાઈ.^૨

ચંદુમંદુની લેડી. ચોરનો લાઈ ગંદી છાડ.

સિદ્ધ ને સાધક થઈ સુલક મૂંઝો.

વાડીમાં પેચી નાજવે નીકળે તેવો છે.

એટખીલને પગે બાંધી જાડે એવા છે.

૩૭૨. અણખોલાગ્યો બોલે તે લણખલાની તોલે.

સોબત લેઈ ને સાસરે ગઈને નેવાં જાલી કિબી રહી.^૩

સોનાની જાલ પાણીમાં ન નાખવી.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાખો વખારે.

સલામ બળવી, તો કહે ધર દો છપ્પર પર.

૩૭૩. આગ જલે તો જલકું કહું,
જલ જલે તો કિસકું કહું?
વાડ ચીલડાં ગળે, તો ધણીને શું પાકે?
રાત્ર થઈ લૂંટી લે, તો રૈયત કોની આગળ જઈ કહે?
રક્ષક થઈને ભક્ષક થાય,
તે દુઃખ કોના આગળ કહેવાય?
હેતુ શત્રુ થયો, બાપ ભીની વેરી થયો.
સાંઠીમાંથી સાપ થયો.^૧

૩૭૪. મનસા ભૂત ને શંકા ડાકણ. વહેમતું ઓસડ નહિ.

૩૭૫. (સ્વાભાવિક વેરવાળી બેલડીઓ)
આદિ વેર ભોગી ને જતિ, આદિ વેર વેશ્યા ને સતી.
ભોગીને ને ભોગીને વેર. ભગત-જગતને વેર.
રૂડાને ને બૂંડાને વેર.
આદિ વેર ઘંટી ને ઘઉં, આદિ વેર સાસુ ને વહુ.
સાચને ને જૂઠને વેર. 'હા' ને 'ના'ને વેર.
ચોર ને શાહુકારને વેર, ઉંદર-ખિલાડીને વેર.
સૂમ ને દાતારને વેર. ચોર ને ચંદ્રમાને વેર.

૩૭૬. પહેલે કોળિયે મક્ષિકા. ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.^૨
જવું જગન્નાથ ને થાક્યા પાદરમાંથી.
આ સંઘ કાશીએ ન પહોંચે.

^૧ હેતુ-હિતૈષી. આ ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ કોની આગળ જઈને કહેવાં? ^૨ અપશુકન થાય,

‘શ્રીગણેશાય નમઃ’માં જ હબકો.

૩૭૭. બ્રહ્મા આગળ વેદ લાલુવા.
ચૌદ બલો, તેને ચાર બળુનારો યુ’ શીખવે ?^૧
૩૭૮. હજંદરનાં છ ચે સરખાં. રાંદે જણ્યાં બધાં બરાબર.
ટંકશાળી રૂપિયા બધા બરાબર.
કોઈ કોઈનામાં વિષ્ણુમણુ માગે તેમ નથી.
એક પાળાના ત્રણ કટકા, તેમાં દાણો ને ગોરો કયો ?
એકેયમાં મણા નથી. એક નિંભાડાનાં ઠામ.
એક ખાડાનાં ગરૂડિયાં. એક નિથાળે લળેલા.
૩૭૯. અવજયંડી રાંડ જેવો.
છાનોમાનો આવજો, તો દહે હોટે ચડીને આવીય.
ભાંધી છંટે ચંપાવનારો.
૩૮૦. છાસમાં માખણુ જાય ને વાંદુ દૂધ કહેવાય.
ખાંદેથી ગરજ જાય ને દોહમાં દાંતી ધાય.
૩૮૧. જોળખ્યા પછી નવ ગજના નમરહાર.
જોળખીતો ત્રિપાઈ જે ધપ્પા વધારે મારે.
દેમ હુટાણા, તો દહે જોળખીતા મળ્યા.
ગોરછ વંદુ’ છું, તો દહે તારા યુજુ બળુ’ છું.
૩૮૨. (ત્રણ વસ્તુઓનો સમૂહ)
જમીન, ભેડુ ને વર, એ ત્રણ દનિયાનાં ઘર.
ગિંગ, ટાંબી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં અનાજ.
કૂંદ, માર ને મચરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાજિંત્ર.
ઉત્પત્તિ, રિપતિ ને પ્રલય. એ ત્રણ જગતના ખેલ.

થાન^૧ એટલાંને કાન, મીડાં તેને ઇંડાં.
 ઘા, વા ને ઘમ્મરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાળ.
 ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.
 ધાર, અણી ને ધુખાકો, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૩૮૩. જિસકે તડમેં લડું, ઉસકે તડમેં હુમ.
 જ્યાં મળી રોટી, ત્યાં પડ્યા આળોટી.
 જ્યાં ચાવલકા દાણા, વહાં બંદેકું જાના.
 જિસે જમણુવાર તીસે વાલીડો તૈયાર.

૩૮૪. સવાયા^૨ના સો સમ. શેર મગદળના શાહેદી.
 ચોરની 'ના' ને છિનાળવાની 'મા' એ બંને બરાબર.
 સમ ને સુખડું ખાવા જ કર્યાં છે.
 જુગારીનાં સોગન જૂઠા.^૩

૩૮૫. મમ્મમ્મનું કામ છે, ટપટપનું શું કામ ?
 પાડાપાડીથી શું કામ ? બળી^૪ ખાધાથી કામ.
 કરતા હો તે કરો ને છાસથી દોણી ભરો.

૩૮૬. કોઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણું ચે મળશે.
 જીવતો નર ભદ્રા પામે.
 શિર સલામત તો પધડી બહોત.
 જિયેગા નર, તો ફિર બસવે ઘર.

૩૮૭. જીલને વારજો, નીકર જીલ દાંત પડાવશે.^૫
 જીલ કરે છે આળપંપાળ ને ખાસડાં ખાય શિરકપાળ.

૧ થાન—સ્તન. ૨ સવાયા—પૈસા. ૩ એમ જૂઠા સમજે છે.
 ૪ બળી—મલાઈ. ૫ માર ખવડાવશે.

૩૮૮. જે દોદરે કાળ જિતયા, તે દોદરે મીઠા ચઢયા.^૧
 છતના ચાળા. મળતર વગર ચણતર નહિ.
 છત છાની ન રહે. બટરકુહીઓ બધી મળતરની.
 મળતર પતરાજની મા.
૩૮૯. જેને ગાડ બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ.
 ઘંટી એનાં ગીત.
 શ્રેઠ કહે પશમની ભાણ, તોપણ કહીએ ‘હાણ, હાણ.’
 ‘ભંટ ગિલ્લી દે ચલી’ તો ખી ‘હાણ, હાણ’ ટીજિયે.
 જેનો ખાઈએ દોળિયો, તેનો વાળીએ ધોળીઓ.^૨
 રહેવું ત્યાં વહેવું.^૩
૩૯૦. ધાન ખાવું ધણીયું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.
 રહેવું દૌરવમાં ને જય વાંચવી પાંડવની.
૩૯૧. જા ગિલ્લી કુત્તેકુ માર. પરોણા પાસે ચાપ ઝડાવવો.
 જા ગિલ્લી મોભામોભ. પારકાં કામ કરીયાં.
 આગ વગર ઠાંગ લાગે નહિ. પેટ વગર ઠેસ નહિ.
૩૯૨. ચપટીમાં ઉઠાવવું. ઊઠાં લાણાવવાં.
 પાણીમાં બાચકા બરાવવા. વીસતાને મારે ચઠાવવું.^૪
૩૯૩. જેના દીકા ન મૂઝા, તેના માયાં શું મરશે ?
 મોઢા ઉપરથી માંખ જીલ્લી નથી. માંચીનો માંકણ.

૧ ખીલું સારું સનાઈ મળવાથી હવે દોદરાને હાંમે ચઢવું થયું છે. ૨ દોળાએ વાળવો-નહું કરવું. ૩ વહેવું-વેવું કરવું. ૪ વીસલો-વજ. સંધ વચ્ચે ખેતીનાં કાંતી. વીસલને મારે ચીલો ન દોપ તેથી માણું ચાલે નહિ; ચાલે પેટો મારે વજરી મરતી કરતી.

- ગ્રેકચો પાપડ ભાંગે તેમ નથી.
દાંતે દહીં ચાવે તેવા છે.
તણખતું તોડીને બે કરી શકે તેવા નથી.
૩૬૪. રોગ આવે ઘોડાવેગે ને જાય ડીડીવેગે.
દુઃખ આવે ત્યારે સામદું ને જાય ત્યારે કટકેકટકે.
૩૬૫. ઠાગજ હોય તો બાંચ લઉં, કરમ ન બાંચ્યો જાય.
કર્મ વંચાતાં હોત તો જોષીનાં રાંડત નહિ ને
વૈદનાં મરત નહિ. ઢાંચ્યાં કરમની ખજાર ન પડે.
કરમ કરે તે ન કરે મા ને બાપ.
તદખીર નહિ ચલતી તકલીર કે આગે.
ઉઘોગ કરો લાખ પણ કરમ વગર બાખ.
૩૬૬. લિખ્યો હે લલાટ લેખ, વામે નહિ મીનમેખ.
છઠ્ઠીના લેખ. તુલસી રેખા કર્મકી મેટ શકે નહિ રામ.
હાથમાંથી લઈ જાય, પણ નસીબમાંથી દોઈ ન લઈ જાય.
૩૬૭. જેવો માએ જણ્યો તેવો.^૧
પહેરવાને પૃથ્વી ને ઓઢવાને આલ.
૩૬૮. નાનો તોપણ રાઈ નો દાણો. ભાંચુંભાંચું તોયે ભર્ય.
દોહ્યાં તોયે સાગનાં લાકડાં.
નાનું તોપણ મિંહનું ખચું.
વાંદો તોપણ વઢનો રોટલો.
હાથી પાણી પીએ, તોપણ ઠંચિણ સમા પાણીમાં પીએ.
૩૬૯. ઠોકરો ખાતાં હોશિયાર ચવાય.
લાખ ખાય, ત્યારે લાખનો થાય.

- ઘાટઘાટનાં પાણી પીએ, ત્યારે ઘડાય.
 ખત્રીસ ગોદા ખાય, ત્યારે ખત્રીસલક્ષણો થાય.
 ઘણા ટકેર ખાય ત્યારે પાછો થાય.
 ખહાર ફરે તે ખાજદો^૧ થાય.
૪૦૦. ખડને ગાઠે ગોળપાપડીનું લાતું ન હોય.
 મસાણિયા લાડુમાં એલચીની ગંધ ન હોય.
 ખાતરના ગાડા સાથે ચોપદાર ન ગોણે.
 અંખાડીમાં બેસી છાણું ન વિણાય.
૪૦૧. સોરંગી^૨ જેમ ફૂટે, તેમ રંગ દાઢે.
 ઢોલ જેમ ફૂટે, તેમ અવાજ દાઢે.
 કાઠી, કપ્પડ ને કેળાં જૂનાં શુષ્ક દે.
૪૦૨. દાંડી પિટાવીને દહુ છે. ચોરે બેસી સમજવું પાડી છે.
 તાળી પાડી દોષ દેખાડી દહુ છું દહાડી દહાડી.
૪૦૩. તારા જેવા તો એના ખિરસામાં પડ્યા છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં ગલૂડિયાં રમે છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં દરમિયાં છે.
૪૦૪. રાંદ, મારો રાંદો ને ઘટતાં બાચ્યો.
 લાખ વાતની એક વાત. આજી વાતે ગાહાં લરાય.
 તેં ક્યાં રાવણની કાણુ માંડી ?
 મી ખીચડીના અક્ષર બે. લાંબી પરત^૩ દોણુ જાંભળે ?
૪૦૫. પંચ નાખાય છે. પન્ન મારો ખીલી ખને નહિ.
 ખને ખાદા પન્ન ન ખને લાદા.^૪

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળિયાને જશે.

તોળે^૧ ઘોડો હઠે. મોળે^૨ બોલ ન હઠે.

થે^૩ ડગાં, પણ ઇ^૪ ના ડગાં.^૫

સો તારી રામદુવાઈ ને એક મારું ‘ભિંહું.’

તેરી ખાવડી^૫ હઠે, મેરી હઠ ના હઠે.

૪૦૬. નરમ—ગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે.

નમતી દેરી તો મૂકવી પડે.

કડવો ઘૂંટડો ઉતારવો પડે.

ગરમેગરમ લેગા થાય ત્યાં જાળ ભિં.

૪૦૭. ગાઈઓ^૬ વહાં તક ગાઈઓ, ફિર અંપા દેકે જઈઓ.

સાસુ શિખામણુ દે, ત્યારે વહુ કીડીઓ ગણે.

કાન તળે કાઢી નાખવું.

વાત કરવા માંડે, ત્યારે આકાશના તારા ગણે.

વાંસનળીમાં ફૂંકે.

૪૦૮. તેરા તેલ ગયા, મેરા ખેલ ગયા.

તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.

તેરા બોલ ગયા, મેરા તોલ ગયા.

૪૦૯. જેનો આશુ^૭ આંધળો, તેનું કટક^૮ ફૂવામાં.

ઉસ્તાદ બેસે પાસ, તો કામ આવે રાશ.^૯

૧ તોળે—તારો. ૨ મોળે—મારો. ૩ થે—તું, ૪ ડગાં—ડગું, હું. ૫ ખાવડી—વાવડી, વાવ. ૬ ગાયન સાંભળાવવા આવનાર ગવૈયાને વાણિયાએ કહેલું; અર્થાત્ તેને ગાયનમાં રસ ન હતો. સાંભળવાની મરજી ન હતી. ૭ આશુ—આગેવાન. ૮ કટક—લશ્કર. ૯ રાશ આવે—રસ્તે ચઢે.

ગુરુ આંધળા, તેના ચેલા ભીંત.

૪૧૦. જેનો અહીં ખપ તેનો ત્યાં^૧ ખપ.

જે જગતમાં ભલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.

૪૧૧. એક આપે ને બીજો વારે, તેને ઘાલો જમના બારે.

તેલ બાળનારનું બળે ને મશાલચી પેટ ફૂટે.

દાતારી દાન દરે ને લંડારી પેટ ફૂટે.

પારટી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાશ લાય.

વાવનારાનું વરે ને રંધવારાનું^૨ પેટ બળે.

અન્ન તેનું પુણ્ય, રંધનારને ધુમાડો.

૪૧૨. માળી રૂઝો ફૂલ લેશે, ટંઈ ચોટલી તો નહિ લે ?

૪૧૩. પ્રભુ જે દરે તે સારા માટે.

શૂળીનું દુઃખ શૂળથી ટળ્યું.

૪૧૪. બોલે નહિ તે બોળી મારે.

ચોડાબોલો ને ધાંલલાદોરો. ચોણું દટ્ટીં દાંત પાડે.

ટાહુંટાહું બોલે તે કાળજી દોરે.

બોલે તેનું પેટ દુખાય. છાની છરી છેતરે.

ચોડાબોલો હતી ન્તય ને બહુબોલો ચેતરી અય.

૪૧૫. સઈનો હીકરો હવે ત્યાં સુધી સીવે.

હવ્યા ત્યાં સુધી વહ્યા.^૩

મરતાં સુધી નાય દારી નહિ.^૪

બાંધી ભેટે ગયા.^૫

૧ ત્યાં—સ્વર્ગમાં. ૨ રંધવારો—રોષામંત્રો. ૩ બાન્ધ વહ્યો.

૪ મરતા બચવા નાહમંત્રી નાપ દારી, તેને સ્વર્ગમ આપવામાં

આવે છે. ૫ મરતાં સુધી હમ્મર કાઢી જ રહ્યો.

૪૧૬. વર રહ્યો વાસી ને પહેરામણી ગઈ નાસી. દાદીના દોઢસો ને ચોટીના ચારસો. રાઈના પાડ^૧ રાતે ગયા.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર ભરાયો. વાણિયાએ તેને જોયો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું : ‘રાઈ ભરી રાખી છે તે કાઢ. કાલે રાઈના ભાવ ખૂબ વધી જવાના છે.’ રાઈનો મોટો ઢગલો કર્યો તે જાને ધણી-ધણિયાણી ખીજ ખંડમાં સૂઈ ગયાં. ચોરે જણ્યું : ‘વાણિયો જાગી ગયો છે એટલે દરદાગીનો લેવાશે નહિ. પણ લાવને આ રાઈ લઈ જઈ’. કાલે સારો ભાવ ઊપજશે તે પૈસા સારા મળશે.’ એટલે લૂગડે બાંધી પાંચ મણુ રાઈ લઈ ગયો. ખીજે દિવસે સવારે વાણિયાએ પોલીસને ખબર આપી રાખેલી. ચોર તે વાણિયાની દુકાને જ રાઈ વેચવા આવ્યો. તેણે રાઈનો ભાવ પૂછ્યો. વાણિયે કહ્યું : ‘રાઈના પાડ તો રાતે ગયા.’ એટલામાં પોલીસે આવી તેને પકડી લીધો અને જેલમાં પૂર્યો.]

૪૧૭. દુઃખનું ચોસડ દહાડા.

૪૧૮. દુનિયા આંધળી નથી. દુનિયા દીવાની છે.

૪૧૯. દુનિયા ઝૂકતી હે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ.

૪૨૦. ભૂંડો ભૂંડાનો ભાવ ભજવ્યા વગર ન રહે.

પોદળો પડ્યો તે ધૂળ લઈ ઊખડે.

ભૂંડી રાંડે ખમણો વરો.

કસ્તૂરીમાં રંગ નહિ, ભૂંડીમાં ઢંગ નહિ.

ખોડી ખિલાડી અપશુકન કર્યા વગર ન રહે.

૪૨૧. કમાઉ દીકરો કુટુંબને વહાલો.

દૂઝણી લેંસની પાટુ સારી લાગે.

ગોળ ખાય તે ચોટડાં ખમે.

૪૨૨. ધુમાડાના બાચકા.^૧
 પાણીમાં લીટા, મૃગજળ. ઝાંઝવાંનાં જળ.
 આઠાશકુસુમવત. ગોઠડે ગાંઠ.^૨
 પાણીની ગાંસડી બાંધવી.
૪૨૩. ધ્રુવના અક્ષર. જડબે સલાખ. અંદે સો.
 તેલનું ટીપું ને હીરની ગાંઠ. લોઢેલી ને પટોળે ભાત.
 એમાં મીનમેળ નહિ. ઠંકુચોખા ચોટી ગયા છે.
૪૨૪. ધૂળગળ સારુ વેર દરવું.
 દાયરી^૩ સારુ વિવાડુ બગાડવો.
૪૨૫. ધોળીના ઘરમાં ખાતર પડે, તે ઘરાકનું વાથ.
 નાગા ઉપર ઉઘાડો પડે. દુગ્ધે તેનું જશે, હું
 તો મંગળ ગાઉં.
૪૨૬. માંસ ખાઈ હાડકાં ફોટે ન બંધાય.
 દેશ છતી દરવાજે ડોકે ન બંધાય.
 સૌ સ્રીવાળા છે. બાયડીને બગલમાં મારીને ન ફરાય.
૪૨૭. ધણીની માનીતી ઢંઢી ગામ અલડાવે.
 ઠાણની ભેંસ આળા ગામનાં ખેતર લેજે.
 જેનો ધણી ફાથ, તેનો સૌ સાથ.
 વઢ્યો સાંઠ માટી ઉછાળે.
૪૨૮. માગે સો ત્યાગે ને ત્યાગે સો આગે.

૧ જૂઠા દેખાવવાગી—સાદામરની વસ્ત્ર.

૨ તેમાં દહું બગાવ નહિ.

૩ દાયરી—સીમડા વગેરેની સુદ્ધરણી.

નમે તે પ્રભુને ગમે. અકકડ ઊડી જાય, ડૂબ^૧ ખૂબ ફી ખૂબ.
ન ખાય તેને 'ખા, ખા' કરે, ખૂબ ખાય તેને આઘો કરે.

૪૨૯. ઉધારની માને કૂતરા પરભે.

રોકડા આજ ને ડાલ ઉધાર.

ઉધાર તો કહે 'ઓ' ને ખૂણે બેસી રા.

નગદ તો કહે 'છ,' ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૩૦. ખાલી હાથે આવ્યા ને ખાલી હાથે જવું છે.

આવ્યા ખાંધી મૂડીએ, જવું ખુલ્લે હાથ.

ખા ગયા સો ખો ગયા, ખિલા ગયા^૨ સો ખો ગયા.^૩

હાથે તે સાથે, પૂંઠે તે જૂઠે.

મૂઆ પછી પુણ્ય, તે સઘળું શૂન્ય.

નાગા આવ્યા ને નાગા જવું છે.

૪૩૧. માયાને ભય, કાયાને નહિ.

નાગાને લૂંટાયાનો શો ભો ?

ખાવો ઊલ્લો ખગલમાં હાથ ને જ્યાં પડ્યા ત્યાં જગત્તાથ.

વેળાવિયા વગર બે આલે-તૂંબડું^૪ કે શિંગડું.^૫

વાંઝિયાંનાં હોય તો મરે !

૪૩૨. સુખડ ઘાસે, ચોરસિયો ન ઘાસે.^૬

બળિયા સાથે ખાય, તે નબળો ઘાસે.

૧ ડૂબ-ચિયા તથા પાનળાજરીનું ઘાસ, સખત પવન વાય, ત્યારે તે નમી જાય છે; પરિણામે તે ઊડી જતું નથી, પણ વધ્યેજ જાય છે. ૨ ખિલા ગયા-ખીજને ખવડાવી ગયા. ૩ ખો ગયા-આવતા જન્મ માટે વાળી ગયા. ૪ તૂંબડું-ગ્રાહણ. ૫ શિંગડું-ખાવો, જે આરતી સમયે કૂંડવા માટે શિંગડું રાખે છે. ૬ ઘાસે-ધસાય.

ઝખોલ ઝખોલ આય. હુવામાં ટિલ્લા ખાંધવા.

હરિયો ઝધો વાળી ઘેર લાવવો.

ગગન સાથે વાતો કરવી.

૪૪૩. વહેલો તે પહેલો, ભૂલો તે ઘેલો.

પહેલાને પાછી, પાછલાને કાદવ.

પહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને એઠ.

પહેલાને પતરાળી સવાની, પાછલાને પાઈની.

૪૪૪. પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે દગલો થાય.

નાણું નાણાને તાણી લાવે, રળે તો દોટલો મળે.

હરિયો દે દરબાર દે કોઈ ઘર જાવ, દે કોઈ બિઝાર જાવ.

[પૈસો મળવાના-એચિંતા ધનિક થવાના ચાર ઉપાય છે :

૧. દરિયાપારના વેપાર ખેડે, ૨. કાં તો દરબારમાં રાજની ચાકરી કરે, ૩. કોઈ ચોરીના કે ચાંડીચાંડના પૈસા ધરી અથુ દોય-મૂંઝી અથુ દોય, તે બૂલી જાય કે જાણીનેઈને પાછા ન આવે, ૪. કોઈએ ઘરમાં ધન દાટ્યું હોય તે બૂલી જાય, તેના વારસદારો પશુ બૂલી જાય અને વેચાતું લેનારને તે ચક્ર મળે.]

૪૪૫. પરાણે પ્રીત થાય નહિ.

ખાંધ્યા કાઠખીએ (ઝાઘવા એકુએ) ગામ વડે નહિ.

જળરહસીનો સોદો નળે નહિ.

મારીને સુસલમાન કરવો. તેમાં કાલ નહિ.

પરાણે પુણ્ય થાય નહિ. પુણીનો એટો, તે દાધીનો લોહો.

૪૪૬. વાજતું-ગાજતું માંડવે આવશે.

કુટાતું-કુટાતું એની મેજે હેઠાણે આવશે.

સૂરજ કંઈ ધાજડે લાંખેયો રહે નહિ.

ચંદ્ર બીજનો નહિ, તો ત્રીજનો ગણાશે.

૪૪૭. સો સિક્કારસ ને એક મૂળાપાણી.

પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.

[કોઈ એક ન્યાયના અધિકારીને એક માણસે પોતાના લાભમાં ચુકાદો આપવા બદલ પાઘડી આપવાની કહેલી. સામાવાળાઓએ ત્યાર પછી અધિકારી પાસે જઈ ભેંસ આપવાનું નક્કી કર્યું. ચુકાદો પેલા બીજ માણસના લાભમાં ગયો; એટલે પહેલા માણસે અધિકારીને પૂછ્યું : ‘સાહેબ, આમ કેમ કર્યું ? પાઘડીની તો શરમ રાખવી હતી !’ ત્યારે સાહેબે જવાબ આપ્યો : ‘પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.’ અર્થાત્ વધારે લાંચ આપે તે ફાવી જાય. સિક્કારસ કરતાં લાંચ જલદી કામ કરી આપે.]

૪૪૮. હેવાતણનો^૧ ઉધારો, રંડાપો રોકડો.

વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર ?

૪૪૯. પાવૈયાને પાનો ચઢે નહિ. ફ્રાસીની ફ્રાજ સાંભળી નથી.

ખદડા ખાંડે વઢ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈયા ઝાટકે આવ્યા જાણ્યા નથી.

૪૫૦. દિગંબરના ગામમાં ઘોબીનું શું કામ ?

પાવૈયાના ગામમાં વેશ્યાએ કરી દુકાન.

૪૫૧. ભાજીમૂળા કંઈ શાકમાં લેખું ?

ઘેંસનું ખાણું ને બદામનું નાણું.

મૂળાપણી કંઈ ઝાડમાં લેખું ?

શકરકંદની ખુકલી. રંજપેંજના હિસાબ કેણુ ગણે ?

૪૫૨. પૂછતા નર પંડિત. પૂછતાં પૂછતાં લંકા જવાય.

પૂછતાં તો પૂને જવાય.

- શુરુ દસાત્રેય ચોવીસ શુરુ કરી ચિદ્ધ થયા.
૪૫૩. પૂંઠ પાદશાહની.^૧ હાથી પાછળ ઘણાં કૂતરાં ભસે છે.
૪૫૪. હવનમાં હાડકું. દેવ સોનાના પણ ગાં-પિત્તળની.
સોનાની થાળીમાં દોઢાની મેળ. લગનમાં વિધન.
૪૫૫. ‘ધોલકા, ધોલકા’ ક્યા કરતે હો, ચાર ભાઈ મિલકે
ખેઠે વહાં ધોલકા. જ્યાં બાદશાહ ત્યાં બજાર.
જ્યાં દેવ ત્યાં જત્રા. જ્યાં મામે ત્યાં મોચાળ.
ગાયો વાળે તે ગોવાળ. અઠેઈ દારકા.^૨
૪૫૬. દાગડો આણું જોઈ બેસે.
પારડી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે.
માંબ મલિન વસ્તુ પર બેસે.
દાગતણું કુટુંબ, તે પરનાં ચાંદાં વુઝે.
૪૫૭. આપબડાઈ હાંકવી. વરને દોળુ વખાણે ? વરની મા.
૪૫૮. ધરના ભૂવા ને ધરના જંધડિયા.^૩
પોતે દાત્રી, પોતે દુરિયાત્રી ને પોતે ન્યાય ચૂકવે.
માંડવે ગાઓ દે બનમાં ગાઓ.^૪
ગદો ચોર ને ગદાની મા ચાલી.
એ ભગવાન એના એ. વરની મંડળી ને બાવો મદંત.
૪૫૯. પોતું દેખી સૌ પેતે. કાટલાં બાચડાંમાં સૌ પગ ઘાતે.
કૂટેમેં પાંદ, તૂટેમેં શિર, બિચમેં મેરા ચાંદભાઈ.

૧ પૂંઠ પાછળ પાદશાહનું પગ લોદા જુડું બેસે.

૨ અઠેઈ-અઠેઈ જ. માંડવાની દોડ. તે દુઝ વાચકે છે.

૩ જંધડિયા-પ્રાકૃતિક. ૪ જંધે પોતે જ.

૪૬૦. ફેઈની ખારેક આંખ કાઢે.^૧
શ્રાદ્ધની ખીર પાટણે વળગી આવે.
વિવાહ વેચાતો ને શ્રાદ્ધ ઉછીનું.^૨
૪૬૧. મોટા ખાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં.
મોટાં ઘર તે ભૂતનાં દર.
મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળાય ને દીવા પૂરા ન થાય.
ઓઢી ફરે દુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.^૩
૪૬૨. એક નાવનાં છડિયાં. સૌનું થશે તે વહુનું થશે.
સૌગત તે વહુગત. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં. (ખલિયાં)
રૂખવું કે તરવું સાથે.
૪૬૩. ડેરેડેરે મીર.
ખધા પાલખીમાં બેસે, ત્યારે ઉપાડનાર કોણ?
હું રાણી, તું રાણી, કોણ ભરે બેડે પાણી?
સૌ ઘોડે ચઢે, ત્યારે આગળ કોણ દોડે?
૪૬૪. ખળતામાં ઘી હોમવું. વાયડો ને વળી વા દીધો.
કળિયો ને માંહી વધાર મૂક્યો.
ઝાઝે શૂળે ઝાઝી ઝાળ. ચડાઉ ને વળી ચડાવ્યો.
ઘા ઉપર લૂણ છાંટવું.
૪૬૫. 'મોઢે 'ના, ના' ને પેટમાં 'હાશ, હાશ.'
મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ.

૧ કારણ કે વધારે કિંમતી બદલો આપવો પડે.

૨ શ્રાદ્ધનું નોતરું આપે તેને આપણે પણ નોતરું આપવું પડે.
ને વિવાહમાં જમવા જઈએ તો આપણે પણ જમવા બોલાવવા પડે.

૩ કસાલા-દુઃખ.

- મનમાં ભાવે પણ મૂંડી હસાવે.
 અક્રીણના બંધાણીનો ને બાયડીનો એક સ્વભાવ.^૧
 માથે લઈને મૂકવા જાય ને 'રહો રહો રાંદેલ' ગાતી જાય.
૪૬૬. ઘર વેચીને તીરથ દરવું. નાગા થઈ ને ચંદરવો બાંધવો.
 રંગ હો નરુંડું દે કૂંઠે દિયા ઘટુંડું.
 લાહીલોહીને વરઘોડે ચઢ્યા.
૪૬૭. બાપની દોલત પર તાગડધિના.
 એહું ખાય તે એહું ખાય.
૪૬૮. બીખ, ભારો^૨ ને ભણતર સવારમાં સારાં.
 એક પહોરની ભિદા, સાત પહોરનું સુખ.
૪૬૯. હિસાબ ઠાડીનો ને બદિસ લાખની.
 લેણદેણું વહેવારે. ભૂતનો ભોગવટો હોય નહિ.
૪૭૦. કંઈવું એસડ મા પાય.
 મીઠા બોલથી લેવાય, તેની વાત ખાડે જાય.
૪૭૧. માગવું ને મરવું બરાબર.
 માગતાં સૂમને દાતાર કહેવો પડે.
 માગનાર પાણીથી પાતળો. માગજૂ તૂટી^૩ દુગવો.
 માખ્યાં તે સુદ્ધાદ્ધ મળે, પણ લીખને માથે બડ.^૪
૪૭૨. રાજ દાને ને પ્રજા જ્ઞાને.^૫
 સુકમીની હબ ને માકમીના ટાંટિયા.
 ધજમાનની હબ ને જોરના ટાંટિયા.

૪૭૩. ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી.
નાહ્યા તેટલું પુણ્ય. (ગંગાદિકમાં)
૪૭૪. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૧ સુરતસે^૨ કીરત^૩ બડી.
૪૭૫. મળ્યા ત્યારે મીર, ના મળ્યા ત્યારે કીરીર;
ને મરે ત્યારે પીર.
આવે ત્યારે ગદબદિયાં, જાય ત્યારે સાંસા.
૪૭૬. થોડામાં બોડું.^૪ વાડકીનું શિરામણ.^૫
ચોરમાં ચોર પડ્યા. વાસી રહે નહિ ને કુત્તા ખાય નહિ.
૪૭૭. ઘરમાં બોલે ડોકરાં, બહાર બોલે છોકરાં.
૪૭૮. રાજપૂત ને ગરજપૂત. રાજની કૃપા તે ઠીકરે હ્રધ.
રાજ, વાજ ને વાંદરાં, જેમ ભમાવે તેમ ભમે.
કેવલિયા કિસીકા કાકા બી નહિ ને મામા બી નહિ.
રાજની માયા ને તાડની છાયા.
ગરાસિયા ને ગાં-એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.
૪૭૯. પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે.
પરમેશ્વરને ત્યાં ઘીના દીવા બળે છે.
હક કર, હલાલ કર, દિલમેં સખર કર.
૪૮૦. જેવો માલ તેવું મૂલ. માલ રહ્યો વાસી, મૂલ ગયું નાસી.
૪૮૧. કેને લેવું છે ને કેને દેવું છે ?
આખું વાણીએ ને ખાધું પ્રાણીએ.
૪૮૨. ખાંડા ગામમાં બે તેરસ. નિર્બંધી નાતમાં તેર પટેલ.

૧ કવિતા કરવાથી કે મોટાં મકાનો ચણાવવાથી. ૨ સુરત-રૂપ,
૩ કીરત-કીર્તિ. ૪ બોડી ગયા, લૂંટી ગયા. ૫ કેટલું માય ?
અર્થાત્ થોડું.

ખાર લેયા ને તેર ચોટા.

૪૮૩. પૂંજિયાની મા ગોત્રાટ ઊઝવી રહી.^૧

માધુડો મૂઓ ને ગોહડી પરવારી.

પુરુષ ગયો એટલે ઘર ઉજ્જડ.

પુરુષની માયા ને મરહની છાયા.

૪૮૪. પારદે મોંએ પાન ચાવવું.

પરવસુ પરિયાણે, આપવસુ એકે નહિ.

તીતરને મોઢે શુકન.

ધણીવસુ ઢોર, ઢોશી નાથો કે ઢોઢાળીએ.

૪૮૫. મત્તા આગળ ચાણુપત્ર શા દામવું ?

સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.

પીઠ સખદી તો ચુરુપ બાજિયો.

૪૮૬. ગોળે માધું ચોપટી ખાઈ જવું.

જાવળે અગ્રે મૂંડવો. ટોપી પહેરવવી. લંઘી^૨ બેસાટવી.

૪૮૭. લોખી ગુરુ ને લાલચુ ચેલા, દોનું નરકને^૩ ઠેકઠેકા.

રેવડીવાળો ને ગરેડીવાળો એકઠા થયા.^૨

૪૮૮. લપત્તી પડ્યા, તો દહે દેવને નમરહાર કયો.

સોલત આવ્યા, તો દહે જલડા ચયા.

નાટકટ્ટા તો કટ્ટા પણ લી તો ચટ્ટા.

સંજ્યાં એટલે દાગેયજો દુગર્વા ચયાં ને ધર્મીનાં

આગિયાળાં મટ્યાં.

૧ મરણ કે ઉપવાસ ન રાખી કરી.

૨ લંઘી-નરકપ્રાણને બાજિયાં ગેરમાનસ નાઈ.

૩ એકબીજાને માલ વખાણી પરકને રી.

નોતરું આવશે તો જમવા જઈશું, નહિતર એ વટવેલાને
ઘેર ફોણે જાય ?

ધપ્પો વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ભડી ગઈ.

બાવા, ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દૂધ પીયેંગે.

બાવા, ગાયો મરી ગઈ, તો કહે છાણુમૂતરની ગંધ ગંધ.

૪૮૬. ઉછેદિયાના આઠસો વારસ. નળોદિયાના નવ્વાણું ધણી.
ગીઆળ ગયું^૧ તેનું ઘર પીંબાણું.

૪૮૭. મૂચો વર ને બળી જાન.
લોહું જાણે ને લુહાર જાણે. ચોરની માને ભાંડ પરણે.

૪૮૮. લાખની પાણ.
ઉધારે હાથી બંધાય, પણ રોકડે બઢરી ન બંધાય.
ભાંચ પડ્યા બમણા. ભોરના બમણા.^૨

૪૮૯. વ્યાજને લોહો ન પહોંચે. વ્યાજને વિસામો નહિ.
એક રામે લંકા લીધી, તો ઝાઝા રામ^૩ થડે ત્યાં શું
બાકી રહે ?
વ્યાજમાં રાજ ફૂળે. વ્યાજ ભલભલાની લાજ મુકાવે.
વ્યાજના લોહાને કોઈ ના પહોંચે.

૪૯૦. સુયાણી આગળ પેટ 'છુપાવવું' નહિ.
વૈદ ને ગુરુ આગળ જૂઠું બોલવું નહિ.
જિસડે હાથમેં દોરી, ઉસડી ક્યા ચોરી ?

૪૯૧. ચોરકું ખુદા સલામત રખે.

૧ ગીઆળ ગયું-ઉછેદિયું થયું. ૨ ધૂળ ભળે એટલે દાણાનું
વજન થાય; કારણ કે ભોર દાણા સાટે ઘેરઘેર વેચે એટલે બમણા
થાય. ૩ રામ-આનો.

ઇનકે લિયે સિપાઈડી રાટી હે.

સારા માણસના ધરતું વગોણું, જગતને જોણું.

માંખ જુએ ચાંદું ને પેદ જુએ માંદું.

હરકતમાં ખરકત ને કનેતે કાયદા.

[એક નાગર ગૃહસ્થ પોતાના તાળાના સિપાઈને પોતાના ઘેર
લઈ ગયો. બે દિવસ સંવત્સરી ને શાદ દનાં, એટલે મિયાને પજુ
લાડુ ને દૂધપાક મળ્યા. મિયાંએ નમાજ પઢીને ખુદ પાસે દુવા
માગી : 'વા પરવરદિગાર, ઇનકે ધરતું કાયમ રહેવે નિતનિત શાદ
સમસરિયાં; મિયાં મોડું ખાવે, ઓર ખાવે ખીરપૃરિયાં.']

૪૯૫. તીથેં સૌ મુંડાય. દરમાં સર્પ પાધરો, બીજો વાંકોચું દો.

૪૯૬. ચેત્ર ચંદ નહિ, વૈશાખ બિતરે નહિ.

રંગ છે એકરંગાને, લિનાયત^૧ છે દોરંગાને.

ઉનાળે રાતા નહિ ને શિયાળે માતા નહિ.

ઉનાળે સૂકા નહિ ને ચોમાસે લીલા નહિ.

૪૯૭. પાણી, તારો રંગ કેવો ? જેમાં બળું એવો.

વાગે તેવું નાથે. કાઠીડાના જેવો હૃદયરંગી.

ગોઠુળમાં ગોઠુળદાસ, મથુરામાં મથુરાદાસ.

૪૯૮. શીરા સારુ આવડે થવું.^૨

૪૯૯. શેઠની ગાં-કાલ્લી ચર્મ ને પંપાળીને ચોટી દરી.

વાંદરાનો વા, જે આવે તે ખોતરે.

મૂમડું બટું કોચાય, તો બરનીંગળ થાય.

ચોળીને ચીકણું દરવું.

૫૦૦. મારવો તો મીર મારવો.

- મારવો તો હાથી ને લૂંટવો તો ભંડાર.
પરણું તો પત્તિની ને પહેંચવું તો દરબાર.
ચકલાં શાં ચૂથવાં ?
ચીરવો તો પાટડો ચીરવો. દેડકાં શાં ડાંતવાં ?
એક રાંપ ભાંગવી, તે હજારો સોયો થાય.
૫૦૧. સોમાં શૂરો તે એકેમાં પૂરો નહિ. સખ બંદર દે વેપારી.
સખમેં મેરા લગતા હે. મિંચાભાઈકા આધા દાના.
૫૦૨. સૌ કહે બાપડી, પણ ડોઈ ન સીવે કાપડી.
સૌ ભલું મનાવે પણ આંધણમાં ચોરવા ડોઈ ન આવે.
સૌ કહે 'આઈ-માઈ,' પણ ડોઈ ન આપે પાઈ.
૫૦૩. બાંધવ હોય અબોલણા, તો ય પોતાની બાંધ.
હાડ હસે ને લોહી તપે. લજ્યા તો ચે એક લોહી.
સગપણ સોનું ને પિત્તળ પ્રીતડી. ભીડ પડે ત્યારે ભાઈ.
એક મગની બે ફાડ. તન વગર તપે નહિ.
ડાંગે માર્યાં પાણી જુઠાં ન પડે.
૫૦૪. જળ તેવાં મર્ય. પડાઈ^૧ પ્રમાણે પૂછડું.
લાકડા પ્રમાણે પોલ.
૫૦૫. લિખકે દે, લેકે લિખ. આંગળીને ટેરવે બધો હિસાબ.
ભીંતે નામું, જોડાને તળિયે નામું, તેને બધું નકામું.
સંભારીને નામું લખે ને ઉટે ચડીને ઉઘે.
૫૦૬. ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર.
ભજે તેના ભગવાન. પાળે તેનો ધર્મ. ખેડે તેનું ખેતર.
૫૦૭. આગળ દોડ ને પાછળ ડોડ.

ભણીભણીને મહેતાણને સોંપવું. ભણવું ને ભૂવું.
ગઠ ચળાતો જાય ને પાછળ પડતો જાય.

૫૦૮. ઊંને પાણીએ ઘર ન જળે.

સામ્રવહુના કનિયા તે ખીચડીને ઊભરા આવે ત્યાં મુધી.

૫૦૯. ભૂંડું ભાવે નહિ ને રૂડું તાટડે આવે નહિ.

નાની-મોટી દરતાં કુંવારા રહ્યા.

જુગત લેડું મળે નહિ ને મનની હોંશ ટળે નહિ.

૫૧૦. કીડીનું ઢટક, એક ચાલી એટલે બધી ચાલે.

ખાડરિયો^૧ પ્રવાહ. લોકોમાં ગતાનુગત.

૫૧૧. મન વિના મળવું ને હેત વિના હજવું નકારું.

હેતના હુશકા સારા, પણ દમનની દમોદ ખોટી.

મન વિના મળવું ને જીતે ભટકાવું.

ચાહે તેના ચાદર થઈ રહીએ, અનચાહતને પાર ન જઈએ.

૫૧૨. ગાંઠે પૂરા ને જોલવામાં શૂરા.

લેના હાથ લાંબા, તે બધે પહોંચી વળે.

જેને અબદે ખીલા હેઠ, નવરોં નજવાહું રોટડી (સોનામહેર).

પાંચે પહોંચે અબદો તે ધારું ઉતારે.

દામ ને હામવાળો ચાહે તે ઠરે.

૫૧૩. ચોરાવું નખજોદ જાય નહિ.

ટાળીલાઈનો દૂવો, એક મેલી ને બીજી લેવો.

મહની માલીનો વંશ જાય નહિ.

૫૧૪. તરમાં તર લાગુતર. વિદ્યા નરવું નૂર છે.

૫૧૫. મૂળધાણી ને વાપાણી.^૨ મૂળા નહિ ને વાછા મધા.

જે અર્ધ મણે મણનું મણ. કચરાનો ભાઈ પૂંજો.
મેલ કંરવતિયા કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.
મણમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂલ. મૂઆ નહિ ને ભૂત થયા.
ભુલાશાનાં પાંદડાં. કાંત્યું પીંજ્યું કપાસ.

૫૧૬. મા મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર.
ઢાલ્ય ભેળી થાય ત્યાં કેાણુ ધિંગાણુ કરે ?
બાપે મારી ચૂઈ^૧ ને બેટા બરકંદાજ.
આઈ તેલી, બાપ તંબોળી, બેટે હુવે સુજાનઆલી.
વાણું એકડું થયું, ત્યાં વિવાહની વરસી.
મા ભઠિયારી, બાપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.

૫૧૭. ડાહ્યા બોલે તે બાકી રાખે.
તળાવ બંધાવે તે ઓગાન^૨ રાખે.
ગામને ગઢ બાંધે, તે નાકાબારી રાખે.
ચોરણો સિવડાવે, તે મૂતરવાનો માર્ગ^૩ રાખે.

૫૧૮. ધૂળથી કાંકરા સારા. પથ્થરથી ઈંટ ફૂણી.

૫૧૯. હજુ તો ‘શ્રીગણેશાય નમઃ’ છે.
પાશેરામાં પહેલી પૂણી. હજુ તો ગણેશનો વેશ છે.^૩
હજુ તો સોળે સોગઠી કાચી છે.
હજુ તો ધડો થાય છે, તોલ બધો બાકી છે.
હજુ તો ધર ઘડી ને ધર દહાડો છે.

૫૨૦. જો થાય જતિ તોપણુ છૂપે નહિ, કરમની રતિ.
કર્મ છૂપે નહિ લભૂત લગાયા.

૧ ચૂઈ-જંદરડી. ૨ ઓગાન-છલાછલ ભરાયેલા પાણીને વહી જવાનો માર્ગ. ૩ લવાઈમાં.

ભાગ્ય જંગલમાં મંગલ ટરાવે.

સોનાની રતીનું મૂલ્ય, પણ કરમની રતીનું મૂલ્ય નહિ.

પર૧. માથાના વાળ પગે લોહ્યા, પણ એક ટળી બે ન થયો.

પગચી કરી ગ્રાણ ગયો પણ પડ્યો નહિ.

એળાનણાં ઘણાં કર્યાં, પણ હુદે હરિ ન વસ્યા.

માખણ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ કુણો ન થયો.

ઢાલીમાં હાથ ઘાલ્યા પણ વળ્યો નહિ.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહિ.

મોંમાં ખાસડું લઈ પગે લાગ્યો, પણ મહેર આવી નહિ.

પર૨. માથું સોંપ્યા પછી નાટકાનની અધીર શી ?

ચોટલી સોંપ્યા પછી ફાંદાં શાં મારવાં ?

પર૩. જુવાન વહુ ને છુટ્ટો લાડો, એનો રોજ બિડીને બપાડો.

બીબી થાય મિયાં લેગ, ત્યારે મિયાં થાય ચોર લેગ.

છુટ્ટાને ખાયડી પરણાવવી ને મડાંને મીંદળ બાંધવું.

પર૪. તસ્લીબ દોઈનાં વેચી ખાધાં છે ? એક નર ને સો દુગ્ધર.

આ દે તારી ચાકરી ને દે તારી લાકડી, ભાગ્ય તું

લઈ ગઈશ ? આ દે તારી છાલી, હું તો મારે ચાલી.

એક દાર બંધ, હજાર દાર ખુલ્લાં.

પર૫. દેનેડું લક્ષ્મ, દેનેડું પથ્થર.

જમવામાં ગુણપૂરા, જમાડવાનું નીમ.

આપવાની આખડી, દેવાની મોટળ.

આપવામાં ચીકટ, દેવામાં વિટટ.

આતે ખજરદાર, જસેપાટ બહુ નહિ.

દમવીશ તેવું ચાલીએ, તો કહે હમ જન્મકે દીજકે દે.

૫૨૬. (વસ્તુઓ શેનાથી બગડે તે વિષે)
 શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો.
 અથાણું બગડ્યું તેનું વરસ બગડ્યું.
 બાયડી બગડી તેનો ભવ બગડ્યો.
 જીવાની બગડી તેનું જીવતર બગડ્યું.
 દીકરો બગડ્યો તેનું કુળ બગડ્યું.
૫૨૭. કુદ્દામાંથી હિંગ જાય, પણ કુદ્દું ગંધાય.
 આંચો હોદો જાય, પણ માર્યો ગોદો ન જાય.
 કરનો કરનારો જાય, પણ કર રહી જાય.
 માર્ગ કરનારો જાય, પણ શેરડો રહી જાય.
 કાળ જાય ને ટહેણી રહે.
૫૨૮. સાસરે સમાય નહિ ને પિયેરમાં દોઈ ચાહે નહિ.
 લક્ષણના લાલા ચરડા^૧ છે. બોલવામાં ચોકડું નથી.
૫૨૯. વાડ વિના વેલો ન ચડે. વગ ઠરે પગ.
 સિદ્ધારસદ્રી ગધ્ધી તેજકું^૨ લાત મારે.
 પક્ષે પાંડવ જીત્યા. ઢાલ હોય તો આડી ધરાય.
 વગે પીરસાણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય;
 વગે વાવણું, વગે દૂવા, વગવિનાના કુંવારા મૂઆ.
૫૩૦. માણસ-માણસમાં આંતરો, એક બેર તો ખીજો ઢાંકરો.
 પાંચ આંગળીઓ પણ સરખી નથી.
૫૩૧. કૂવડના મેલ ફાગણ મહિને ઊતરે.^૩
 કૂવડ રાંડને ફળીમાં ઉકરડો.

૧ ખરાબ. ૨. તેજ-ધોડો. ૩ કારણ કે તે શિયાળામાં નહાય નહિ.

કૂવડ નારી, ઊઠે અસુરી,^૧ આંખો ચોળે,
મુખે પહોળે, બડબડ કરતી બારે ઘડી.

કૂવડનું ઘર તે કૂકડાનો ખડો.

કાલી કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.

[એક મિયાં સરદારની દેવડી પર નોકરીએ રહ્યા તે રોજ હાંલ્લીમાં ખીચડી રાંધીને ખાય. તે એટલા બધા આળસુ કે દાર્ઘ દિવસ તે હાંલ્લી ધુએ જ નહિ. રોજ ત્યાં રહેતી કાળી કૂતરી રાતે આવી, વઘેલી ખીચડી ચાટી બચ તે તે રીતે જ હાંલ્લી સાફ થાય. ખીજે દિવસે ઘોયા વગર જ મિયાં તેમાં ખીચડી ઓરે. ધણે વરસે બ્યારે કૂતરી મરી ગઈ, ત્યારે હાંલ્લી સ્વચ્છ ન થઈ. પરિણામે બેત્રણ દિવસમાં જ તે ગંધાઈ ઊઠી. ત્યારે મિયાં ઉપરનું વાક્ય બોલે છે.]

૫૩૨. જુવાનીમાં રબું ને રાતનું દબું.^૨

શિયાળાની ખેડ ને જુવાનીનો દીકરો.

ચોમાસાની ખેડ, શિયાળાની ચાખડી, ઉનાળાનો
ડગલો, એ અછતનો ઢગલો.^૩

૫૩૩. લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર.

કેાની લાડી કેાનાં દેરાં આરશે ?^૪

ક્યાંની રાણકદેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર ?

ક્યાંનો હંવણુ કમાલિયો ને ક્યાંનો માધો પીર ?

૫૩૪. શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ.

ખીચડી લેશું ઢોઢળું બદાય.

૫૩૫. મથુરાનો પેંડો^૫ ન્યારો. જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ અસુરી-મેડી. ૨ જરૂર પડે કામ આવે. ૩ તે વખતે નકામાં. ૪ આરશે-જુઠારશે, પૂજશે. ૫ પેંડો-માર્ગ.

- ત્રીજુ' તડ ગંગાદાસનું. બાર પૂરણિયા^૧ ને તેર ચોકા.
૫૩૬. પંડિતકું પૂરવ ભત્રી, જ્ઞાનીકું પંજાબ;
મારવાડ ભત્રી મૂર્ખકું, કપટીકું ગુજરાત.
૫૩૭. પૂછડે જતાં ફેણ માંડી.
પોર મૂર્ખ સાસુ ને ઓણ આવ્યાં આંસુ.
ગાળ દીધી પોર ને રીસ ચઢી ઓણ.
શેઢે આવી શિરામણ માગે.
રહીરહીને જાગે, ત્યારે ખોલે ખીચડ માગે.
૫૩૮. મરે તો મિયાનું ને જાય તો બારગીરનું.
પરબારું ને પોણાબારું. શુમાસ્તાને ખીંટીએ પોતિયું.
ધોળિયા, ધાડ આવી તો ઢહે ધણીને ઘેર.
આપણે સ્નાન કે સૂતક કંઈ નહિ.
રોશે રૂવાળો ને પીટશે પીંજરો.
કેના આપની ગુજરાત ?
ઉધવકા લેના નહિ ને માધવકા દેના નહિ.
નહિ હિંગ કે ફટકડી. સાથીના^૨ રોટલામાં ગેરુ^૩ નહિ.
હીમ, ખીમ ને દિવાળી.
નાત નાતનું ખાય છે, મુસાભાઈનાં વા ને પાણી.

[મુસાભાઈ ગરીબ હતા. બધા તેને નાત જમાડવાં મહેણાં મારતા. તે તડવી હતા એટલે એક દિવસ નાતનાં વાસણ વેચીને સરસ જમણુવાર કરી. નાતીલા રસોઈ વખાણુવા લાગ્યા, ત્યારે તે ઉપરના શબ્દો બોલ્યા. પછી નાતીલા ખીજ જમણુવાર થવાની

૧ પૂરણિયા-પૂર્વના લેયા. ૨ સાથી-ખેડૂતનો તોફર.

૩ ગેરુ-ધઉંમાં થતો ગેરુ નામનો રોગ.

હતી, ત્યારે તેમની પાસે વાસણ માગવા ગયા. તેમણે કહ્યું : ‘મેં નહોતું કહ્યું કે તમે સૌ તમારું જ જમો છો, મારાં તો માત્ર વા અને પાણી છે ?’]

૫૩૯. વિવાહનો હરખ સૌને સરખો.

પરણ્યાનો, પટલાઈનો ને પંડિતાઈનો કોડ સૌને હોય.

વિવાહ સમાન હરખ નહિ ને મૂઝા સમાન શોક નહિ.

૫૪૦. વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે.

વિવાહ, સિવા ને પછી હડકવા.^૧

માણે વિવાહ ને મૂંડે^૨ વિવાહ.

૫૪૧. વરને પરણ્યાનો લાલ, તો જનૈયાને જમ્યાનો લાલ.

તમને ચરમર ઢળશે, તો પવનનો લહેરખો ચમને

પણ આવશે.

પડોશીનું સારું હોય, તો આપણને પણ લાલ મળે.

૫૪૨. પરણ્યા નહિ હોઈએ, પણ જને તો ગયા હોઈશું.

ઘેર ઘાલો ઉઠાડી નથી, પણ ઘાલે તો ઝેડા હોઈશું.

ભણ્યા નથી પણ પાટલા ઉપર ખૂળ તો નાખી હશે.

૫૪૩. અડતાળીસે સંસ્કાર થઈ ગયા છે.

ઘણા સાઠા ઓળાંડેલ છે.

આ ફૂલે ઘણી ઘેડો ફૂટી છે.^૩

ઘડિયાં પિતળિયાં વાગી ગયાં છે.

૧ વિવાહ પછી ખર્ચ બહુ થયું હોય એટલે ગરીબાઈ ને પછી દાંતિયાં. ૨ મૂંડે-ખરચ કરાવે. ૩ લેડ-ઘટમાળ-કાઠ કાઢતી વખતે અનેક ઘડા બાંધવામાં આવે છે તે માળખું, રહેંટ.

[એક ઊંટ ખેતરમાં ખાવા પેકું. રખેવાળે થાળી વગાડવા માંડી. ત્યારે ઊંટ આ વાક્ય બોલ્યું; અર્થાત્ મારી પીઠ ઉપર ત્રંબાળુ ગડગડી ગયાં છે, ત્યાં થાળાનો શો હિસાબ ?]

૫૪૪. બાદશાહ : સળસે અરઘા દિન કેનસા ?

ખિરબલ : જિસ રોજ દસ્ત ખુલાસા હોવે, વો દિન અરઘા. એક ભેગી, બે ભોગી ને ત્રણ રોગી.^૧
સૂંઠ, સંચળને કાંચકો, જે ખાય તેને આવે નહિ આંચકો.
ખાવું તો તોળી-તોળી, પીવું તો ઘોળી-ઘોળી;
સૂવું તો રોળી-રોળી, એ એસડ ને એ ગોળી.

૫૪૫. સાદા રાયબદા.^૨

જેની ખોરાકી ચોપાકી સાદી, તેને મળે સવામણની ગાદી;
પણ જેને વહાલો શૂંગાર, તેમાં ક્યારેક ભેઠે અંગાર.

૫૪૬. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.

દીપકના બળેલને મલાર ઠારે.^૩

૫૪૭. વિવાહની વરસી કરવી. આખાના ભરડ્યા કરવા.

અડદ, મગ જેમતેમ ભરડી નાખ્યા.
નાળને બદલે બીજું વધેરવું.

૫૪૮. મા મૂર્છ એટલે બાપ વેચ્યો.

ઓરમાન મા તે માથાનો ઘા.

મા તે માયો ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.

માના રંટિયામાં સમાય, બાપના રાજમાં ન સમાય.

માને પાનો ચઢે, બીજાને નહિ.

૧ એટલી વાર દસ્તે જવું પડે તો. ૨ રાયબદું-સારું.

૩ એ રાગનું નામ છે.

વાટે જતાં વિધન વળગ્યું. લોગ લાગ્યા તે અપાસરે ગઈ.^૧

૫૬૪. જોષી, ડોશી ને વટેમાર્ગ, એ ત્રણ ફેકટિયાં.
વૈદ, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ રોકડિયાં.

૫૬૫. કડી ઉપર તાણું નહિ ને, લાડુ ઉપર વાણુ નહિ.
ડગલા ઉપર શાલ નહિ ને બખતર ઉપર ઢાલ નહિ.
મઠને એતર માળો નહિ, ભંદરનો ઉચાળો નહિ.
ઘેલીને ગવાળો નહિ, કુંવારાને સાળો નહિ.
બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો^૨ નહિ, નાગર બચ્ચો ઢાળો નહિ.
ચાટવામાં ફાડ^૩ નહિ ને ઘરજમાઈને લાડ નહિ.

૫૬૬. બાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા આશિયાળા
કરે. (રડીને)
ગાંડા, ગાંડા, શું હસ્યો, તો કહે તું હસ્યો એટલે હું
હસ્યો !

૫૬૭. ચેધ્યો આવે પરાણે ને લપકે આવે ઢાર.
બ્રાહ્મણ સો ગાઉની જોષ કરે, તે દક્ષિણની લાલચે.
લેંસ જળમાં મોહું નાએ, તે લીલાંને બરોંસે.

૫૬૮. પેટનું પેટ, તે પહોંચાડે ઠેઠ.
પેટના કીડા પેટને ફાલે.
ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલી રુએ.
હૈયાના બળ્યા, હાથહાથ. કહેતાણે ગૂંમડું ને સસરો વૈદ.^૪

૫૬૯. (સ્ત્રી સંબંધી કહેવતો)

૧ ઉપવાસ કરવો પસો. ૨ પાળો-દેડ વચ્ચેલ કરનાર.
સિપાળી. ૩ ફાડ-ફાયર. ૪ તેને કેમ બનાવી શકાય ?

ઉકરડે ઓરી,^૧ માટીખાણે આપી ને નદીએ નાગી.
ભાણે ભોગ ને કપાળે શોક.^૨

નાશું નાહવું, ટાહું ખાવું ને જૂહું ગાવું. સીકુઠ ભારે.
હોળી ખેલતી. લગ્ન મહાલતી ને રાસ રમતી સીના
હરખનો પર નહિ. સોપારી વાંકડી ને ખાયડી રાંકડી.
ખાયડીને મોઢે સવામણનું તાણું.

સીની ખુદ્દિ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા
તોડે બ્રહ્માંડા.

જ્યાં મળે ચાર ચોટલા ત્યાં વાળે ચોટલા.

રહે તો આપથી, નીકર જાય સગા આપથી.

રાંડ, ભાંડ ઓર ભેંસા, વેા ખિગડે તો કરના કેસા ?
ખાયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પણ વાત ન રહે.

૫૭૦. સપે કૂંકાડો તો રાખવો.^૩

વાંકા ચંદ્રને સૌ નમે છે.

હનુમાનનાં હીસરાં કેઈ કરે નહિ.

વાંકી આંગળી વગર ધી ન નીકળે.

૫૭૧. નંદના કુંદ ગોવિંદ જાણે.

વાણિયાની ગત વાણિયા રમી જાણે.

૫૭૨. મન જાણે પાપ, ને મા જાણે ખાપ.

પંડાણીનો પરીઓ જાણે, હીકરાનું નામ દાઉદીઓ.

હમ બી ડીચ.

૧ ઓરી-પાસે. ૨ ખાવામાં શોક ન પાળે, જો કે ચાંસો
ન કરે! ૩ નહિ તો બધા જ સતાવે.

[ઔદીચ્ય પ્રાહ્મણની નાત જમવા બેઠેલી, સૌ બોલે : ‘ ઔદીચ્ય. ’ એક ખીજ જ્ઞાતિનો જમવા બેસી ગયેલો તે અનુકરણ કરતાં બોલ્યો : ‘ હમ ખી ડીચ. ’]—

૫૭૩. ખાંધી મૂઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય.
ભરમ ગયો તેનું ભૂપણ ગયું.
૫૭૪. પાવો પાવાને પાપે દેવાશે.^૧
લાકડું લાકડાંને ભારે ભાંગશે.
૫૭૫. સર્પ, સોની ને સાળવી, તેને જમ ન શકે જાળવી.
વાલમાંથી રતી ચોરે તે સોની.
પાટો ચોર દરજી, તે વેતરે ને છેતરે.
૫૭૬. મા, મને કોઠીમાંથી કાઢ. રંગભોગની મા મૂર્છ,
મને સોડમાંથી કાઢ.
૫૭૭. રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે : ‘ હું જેવી તું થજે. ’
સાસુને પગે પડી, તો કહે : ‘ ઠાર્યાં તેવાં કરજો ને
ખાજ્યાં તેવાં ખાજો. ’
૫૭૮. વાઘનું મોઢું દોહિયાણું. કટકમાં ઠાણો ઉઠ ખદનામ.
હલકું દોહી હવાલદારનું. છીંટે ચડ્યો એ ચોર.
ચોરને માથે કાગડો.
નામીચો શાહુદાર રણી ખાય ને નામીચો ચોર માર્યો જાય.
૫૭૯. જમણમાં લાડુ ને સગપણમાં સાદુ.
સાળો રસોડા સુધી ને ભાઈ જોસરીમાં.
વહુનો સગો તે ચૂલાનો મહેમાન.
૫૮૦. (શું શું શેનાથી વંઠ્યું તે વિષે)

૧ પાવો-પાવાગદનો રાજ દુષ્ટમંથી નાશ પામ્યો હતો.

ઝાડ વંઠ્યું જે ખગતું જેહું. કાયા વંઠી જે કાળિયું^૧ પેહું.
 દૂવો વંઠ્યો કખૂતર જેહું. ઘર વંઠ્યું જે ભગતડું પેહું.
 ઘર વંઠ્યું જે પાછળ છીંડી.
 વહુ વંઠી તે પર સાથે છીંડી.
 ખેતર વંઠ્યું જે ચારિયું^૨ પેહું.

૫૮૧. સાસરાનું માન સાળીએ. ગાવાનું માન તાળીએ.
 જમણનું માન થાળીએ. મોઢાનું માન વાળીએ.

૫૮૨. હોઠ સાજા તો ઉત્તર ઝાઝા.
 જૂહું બોલે ને જડતું લાવે તે ચતુરાઈ.
 કવિની ચતુરાઈથી પથરો પરમેશ્વર થાય.
 ઘઉંનાં ઘેખર થાય ને ઘઉંની ઘેંસ થાય.

૫૮૩. ખોખરું હાંધુ ખાતરને મોઢે.^૩
 આંધળું દળે કે ગાય. અતિ ઘરડું ને મસોતાનું લૂગડું.
 અતિ વૃદ્ધ તે સમ ખાવામાં ખપ લાગે.
 ખોરું ઘી દીવે કે તાવડે.

૫૮૪. અગ્નિ આગળ ઘી ઓગળ્યા વગર ન રહે.
 કાજળની કેટડીમાં કાઘ લાગે જ લાગે.
 દારૂ ને દેવતા ભેગાં થાય, તો ભડકે થાય જ.
 કામિનીકે સંગ ખસે, કામ જાગે હી જાગે.

૫૮૫. જીભ સો મણુ ઘી ખાય, પણ ચીકણી ન થાય.
 ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણ આગ જાય જ નહિ.

૫૮૬. કૂવાકાંઠે લાંઘણ. વગડામાં રુદન. ગામઝાંપે નોતરું.

૧ કાળિયું-અક્ષીણ.

૨ ચારિયું-ચાર વાદનાર.

૩ ચોર તેને અપશુકન ગણે છે.

ગામઝાંપે રામરામ. વેશ્યાનો છોકરો કેને બાપ કહે ?

૫૮૭. ધન ઘડી, ધન દહાડો. આજનો દિવસ રળિયામણો.

આજ મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો.

આજ મારે દૂધે મેહુ વૂઠ્યા.^૧

૫૮૮. કરે તે ભરે. પલાળે તે મૂંડે. જેણે પાસ્યાં^૨ તે રંગે.

હાથનાં કયાં હૈયે વાગે.

૫૮૯. દેડકાની પાંચશેરી.^૩ ચીલડાંની ભારી.^૪

ઊંટનાં લોંડાં નોખાં નોખાં.

ત્રીજ ને તેરશ એક થાય નહિ.

વાડાવાડાની ભેગી થાય તે સંપ રહેવા દેજ નહિ.^૫

૫૯૦. વાત કરતાં વાંઝણી વિચાય. સુતારના ઘરનો દીવો.

[સુતારે બપોરે પોતાની સ્ત્રીને દીવો કરવા કહ્યું. પાસે બેઠેલા ઘરાકે પૂછ્યું : ' અત્યારે કેમ ? ' ત્યારે સુતાર બોલ્યો : ' અત્યારે કહીશ ત્યારે દીવો રાત સોરો થશે. ']

આંધળીને પાથરતાં વહાણું થાય.

સોઢી શણગારે ત્યાં બળતર ઊડી બાય.

૫૯૧. ડુંગર વિચાણો ને ઊંદર નીકળ્યો.

બાર વર્ષે બાવો બોલ્યો, તો કહે બચ્યા, દુકાળ પડેગા.

ગાઈ ગાઈને ગાયું, ત્યારે વરતું નામ મૂળ.

બાર વર્ષે બેટા બોલ્યા, ત્યારે કહો બાપા, મને બપડું.

૧ વૃક્ષ-વરચા. ૨ પાસવું-રંગ ચઢાવતા પદાર્થો કપડાને ફટકડીના પાણીમાં બોળવું. ૩ તોળતાં તોળતાં ફેલીને બહાર પડે, તેથી તોળાય નહિ. ૪ ભારી ઝેડીએ કે બુદ્ધાં બુદ્ધાં ગમડી પડે. ૫ દીકરાની વહુઓ.

૫૬૨. વાંદાને વલોણું નહિ ને વેશ્યાને વગોણું નહિ.
હથેળીમાં વાળ નહિ ને ગધેડાને ગાળ નહિ.
ચાડિયાને શરમ નહિ ને અઘોરીને ધરમ નહિ.
સંતને તંત નહિ ને સાધુજનને સ્વાદ નહિ.
મૂખને મર્મ નહિ ને દિગંબરને શરમ નહિ.
ગરાસિયો ગોઝારો નહિ ને પારસી નાતળહારો નહિ.
વાંદાનો વઙ્ગર નહિ ને છાશમાં સઙ્ગર નહિ.
૫૬૩. વલોણામાં એટી ડરવી. જમાડીને જોડા મારવા.
કર્પાકારવ્યા પર પાણી ફેરવવું.
૫૬૪. આધું એઠે, ધૂંધટો તાણે, તેના ગુણ ગોવિંદ જાણે.
૫૬૫. સૂડા લેણું લીલું બળે. પાપડી સાથે ઇંચળ બદાય.
લડાઈ જોવા જાય તેને પણ વાગે.
૫૬૬. બહોત ગઈ, થોડી રહી. કાઢ્યાં એટલાં કાઢવાં નથી.
મરવા સારુ ભોંય સૂંઘે છે.
૫૬૭. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણિયો.
લોહું ઘાસે, લાકડું ઘાસે, ઘાસે મોટો પહાણિયો, પણ
કશામાં ઘાસે નહિ એક વાણિયો.
૫૬૮. ધરવો જોગ ત્યારે ન જોવી વસ્તી.
સાધવો ભેરવ ત્યારે મેલવી બસ્તી.
૫૬૯. કોઈના પેટમાં પેસી નીકળાતું નથી.
કાકડી, ચીલડું કાપી જોવાય, પણ પેટ ચીરીને જોવાય નહિ.
દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તસુની છાતીનો તાગ
ન આવે.

૬૦૦ વાટયું ઓસડ ને મૂંડ્યો જોગી.^૧

૬૦૧ વખાણી ખીચડી દાંતે વળગી.

કુલાવ્યા કૂલે, તે વિચાર વગર કૂલે.

દેશ જાય, પરદેશ જાય, પણ વખાણથી ન જાય વાહો;
તેનું નામ ચોથો ડાહ્યો.

૬૦૨. સુખે સૂએ જેને શિર બાપ.

સુખે સૂએ સુલક્ષણી નાર, સુખે સૂએ જે પતિ ગમાર.

૬૦૩. કૂકડો હોય ત્યાંજ શું વહાણું વાય ?

દુનિયામાં કોઈના વગર અડચું રહેતું નથી.

૬૦૪. એમને તો મોવાળે ગાંઠો બંધાણી છે.

એકે ગાં-હુગે છે. ખોળિયાં જુદાં, પણ છવ એક છે.

૬૦૫. (નકકટ ધરધણી ને નકકટ મહેમાન વિષે)

ધરધણી : ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો
લોટો લાવો.

મહેમાન : માંહે દાતણ નાખતાં આવજો.

૬૦૬. પંથ વર ભાંગે હાડ, બીજ વર લડાવે લાડ;

ત્રીજ વર કહી સાંકળાં, ચોથ વર મરણ લાકડાં.

એક ગોરીનો નાવલો, હીડે 'જલે દુખાયેલ મોર;

બે ગોરીનો નાવલો, હીડે જલે હરાયું ઢોર.

બે બાયડીનો વર ચૂલો કૂંટે.

૬૦૭. માથે છાણું ધપાયાં. માથે છપ્પનના પાટા પડ્યા.

રામકહાણી વધ. દુઃખનાં ઝાડ બિચ્યાં.

માથે હુઃખના હુંગર પડ્યા. હુઃખના દરિયા છડ્યા.
માથે હરણુ બેઠાં. રવ રહી.^૧

૬૦૮. મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો.
જણનારી તે જીવ આપવાની, પરણનારી પોક મૂકવાની.
મા રૂએ બાર માસ, બાયડી રૂએ છ માસ ને
બહેન રૂએ વારતહેવાર.

૬૦૯. વાટે જતાં વઢવાડ વહોરે તેવા છે.
ચઢાવ્યા ચપણુ લે તેવા છે.
મિયાં મસાલા વગર રહ્યા છે.
કાણા પંડ્યા, નમસ્કાર, તો કહે : વઢવાના ચાળા.
ઉઝીતો કનિયો લેવો.

૬૧૦. આહું ખાઈને લાગ્યો છે. ચડે થોડે આવ્યો છે.
જરા થોડો તાણી ખાંધ.

૬૧૧. લાભોજી ભારમાં, તો વહું લાજમાં.^૨
નફરટ સસરા ને નિર્લજ્જ વહું, ‘આવો સસરા,
કહાણી કહું.’
આંધળા સસરાની લાજ કેણુ કાઢે ?

૬૧૨. રોતો જાય, મારતો. જાય ને ઘર રાખતો જાય.
કાલો થઈ કાંચળીમાં હાથ ઘાલે. વેલો થઈ ઘર રાખે.
વેલી થઈ જૂટે ને ગામ બધું લૂંટે.

૬૧૩. છાપરે ચઢીને બેઠા છે. ગોઝુળમાં કહાન મહાલે છે.

૧ બહુ દુઃખ પડ્યું.

૨ આપણે મર્યાદા રાખીએ, તો સામું માણસ મર્યાદા જાળવે.

ધાંયળની કોથળીમાં સળેયો.^૧ મહાલે તેમ મહાલે.
આસમાનને અને તેને માત્ર બે તસુનું છેટું રહ્યું છે.
ગધેડી કૂલેકે ચડી છે.

૬૧૪. ધર્મનાં મૂળ ભંડાં છે. ધર્મ તરે ને તારે.
પાપ ખૂડે ને ખુડાડે. પુણ્યે પાપ ઠેલાય.
ખા ગયા, ખિલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા,
જખ માર ગયા.

૬૧૫. વિસામાનો વડ, જે આવે તે બેસે.
ચોરાનું બેસણું, સૌ દોઈ બેસે.
દેવળનો ઘંટ, જે આવે તે વગાડે.
ધર્મશાળાનો ખાંડણિયો.
ગામની ગૂંદી ને સીમાડાની રાયણ, જે આવે તે જૂડે.

૬૧૬. ઉલ્જડ ગામની જમે શી ભરવી ?
ધણી વગર શણગાર શા ?
ઉઘાડે બારણે ધાડ નહિ ને ઉલ્જડ ગામે રાઠ નહિ.

૬૧૭. જીવાની દીવાની છે. જીવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.
જીવાની જાળવી તેનો મનખો સુધર્યો.
ગદ્દાપચીસીમાં જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નાહ તો ગયો.^૨

૬૧૮. બરાબરિયાસેં કીજિયે, બ્યાહ, બેર ચોર ગ્રીત.

૧ સળેયો—અસ્ત્રો.

૨ પંદરથી ચાળીસ વરસ સુધીનાં પચીસ વર્ષ ગદ્દાપચીસી કહેવાય છે.

આગળ નહિ આવી ગયેલી ઠહેવતો

(ઠક્કાવારી પ્રમાણે)

અ

૧. અકતે^૧ ઠાંત્યું તે આગળ મુજરે આવે..

૨. અખાનો ડખો.^૨

૩. અગ્રે અગ્રે વિપ્ર જટાળો તે જોગી;
અને વચ્ચેનો ઠંદ, તે આરોગે નંદ.^૩

[એક બ્રાહ્મણ અને એક જોગી શરડીનો સાંઠો માગી લાવ્યા. વહેંચવામાં બેને તકરાર પડી, તેથી એક વાણિયા પાસે ન્યાય કરાવવા ગયા. તેણે આ લીટીઓ કહી; અર્થાત્ સૌથી પહેલો, પૂછડા તરફનો ભાગ તે બ્રાહ્મણ લે; થડિયાના ભાગને મૂળિયાં વળગેલાં તે જટાવાળા ભાગને જોગી ખાય અને વચ્ચેનો ગર્ભવાળો-સારવાળો ભાગ તે પોતાને માટે રાખ્યો.]

૪. અણીનો ચૂકયો સો વરસ જીવે.

૫. અથરો^૪ માણસ અથડાઈ પડે.

૬. અદેખાને બેવડો બળાપો.^૫

૭. અનાથ્યો આખલો ને હોળીઘેલી નાર.^૬

૮. અમીના ઓડકાર આવે નહિ.^૭

૯. અમી સૌના દિલમાં રમી. (ગમી)

૧ અકતે-રજને દિવસે. ૨ તેના કાવ્યમાં ન સમજાય તેવી બાબતો. ૩ નંદ-વાણિયો. ૪ ઉતાવળો. ૫ બીજાના સુખથી અને પોતાના દુઃખથી. ૬ ડાઈના કાબૂમાં ન રહે. અમૃતથી ડાઈ ધરાય નહિ.

૧૦. અમીરાત જાય પણ બો જાય નહિ.^૧
 ૧૧. અલ્લા એક બદામ.^૨
 ૧૨. અલ્લાહ નામ પર હુંગર ચાલે.^૩
 ૧૩. અલ્લાહ માલૂમ બેલ કીધર ચલતા હે ?^૪
 ૧૪. અલેલટપુ.^૫

આ

૧૫. આખલો આંક્યો, એટલે બધે મોઢળું.^૬
 ૧૬. આગલી દુલામણુ સારી, પણ પાછલી દુલામણુ ભૂંડી.
 ૧૭. આગે આગે ગોરખ જાગે.^૭
 ૧૮. આડે લાઠડે આડો વહેર.
 ૧૯. આથર બદલ્યા, પણ ગંધેડા તેના તે છે.^૮
 ૨૦. આપસે આઈ સો હલાલ.^૯
 ૨૧. આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મૂળગા લઈ લે.
 ૨૨. આફરડી ખાઈ.^{૧૦}
 ૨૩. આખરના કાંકરા ને ફજેતીના ફાળકા.
 ૨૪. આવતી વહુ ને બેસતો રાજા, પહેલી રાખે શરમ ને

૧ બો-ખુશબો, સ્વલાવ. ૨ અકલ વગરનો માણસ. ૩ રામનામે પથર તરે. ૪ બેખબર માણસ માટે. ૫ ઉપરછલી વાત કરનાર. ૬ આંક્યો-જેને પાછલા પત્રના થાપામાં ત્રિશગનો કામ દે અને મહાજનીઓ કરી છૂટા મેલે, તેને કામમાં કાઈ લેડે નહિ. તે ગમે ત્યાં ફરે ને ચરે. ૭ કાલની વાત કાલે, જે અને તે ખરું, લેઈ લેવાશે. ૮ આથર-લૂગડાં, શુષ્ક મૂકના પહેલાં ગંધેડાની પીક પર નાખવામાં આવે છે, તે લૂગડું. ૯ આપમેળે આવી મળ્યું તે ધર્મયુક્ત. ૧૦ પોતાની મેળે ગમે તે વાતમાં ફટી પડે.

પછી મૂકે માઝા.

૨૫. 'આવરે વડાત્રી વાતડી કહું, આ ચૂડાને તું પાંચમી વહું;
'સાંભળ, મારા નવત્રા વર, આ મારે તમારું સાતમું ઘર.'

ઉ

૨૬. ઉતાર^૧ આખા ગામનો છે.

ઊ

૨૭. ભદ્રમાતની ઉભણી, એક ઉછાળે ધૂળ ને એક ઉછાળે પાણી.
૨૮. ભલેચે અંધારું ન જાય.
૨૯. ભાંચે આણ ને નીચે ધરતી.^૨
૩૦. ભાંધા પાટા^૩ બાંધાવવા.^૩
૩૧. 'ભાંડું'નું ઓસડ નહિ.

એ

૩૨. એક ઘર તો કાકણ પરહરે.
૩૩. એકડો નીકળી ગયો.^૪
૩૪. એક દીકરો દીકરામાં નહિ ને સો રૂપિયા પૂંજીમાં નહિ.
૩૫. એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.
૩૬. એને મૂતરે દીવો બળે.^૫
૩૭. એક લાકડીએ હાંકવું.^૬

૧ ઉતાર-ભૂત-પલીત માટે રસ્તામાં મુકાય છે; તે અન્ન અર્થાત્
બહુ જ ખરાબ માણસ. ૨ કંઈ આધાર નહિ. ૩ અવળું
સમજાવવું. ૪ બાઈ નિર્માલ્ય થયો. ૫ તેવો સત્તાવાન છે.
૬ આંખ માંચીને, વગરવિચારે^૬ હજીમત ચલાવવી.

૩૮. એવાં મળ્યાં સગલાં કે જેમ મરછને સાચવે બગલાં.
 ૩૯. એવી ભોળી કોણ હોય કે પારકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે ?
 ૪૦. એવો ગોઠળિયો ગાંડો નથી કે દિવાળીને દહાડે વેંસ ખાય ?

ઓ

૪૧. ઓખા^૧માં પેસવું નહિ કે બોખા થઈએ.^૨
 ૪૨. ઓદાણું^૩ ને તરકાણું.^૪
 ૪૩. ઓ દિન કહાંસે કે મિયાં કે પાઠામે^૫ જૂતિયાં ?

[મિયાં બોલ્યા : ‘જૂતી જૂતીસે શિર તોડ ડાલુંગા.’ તેના જવાબમાં બીબી આ વાક્ય બોલી.]

૪૪. ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ૪૫. ઓશીકે ગંગા, પછી પાપ દેમ રહે ?

અં, આં

૪૬. અંધારી રાત્રે મગ કાળા.
 ૪૭. અંધારે ખાય, પણ કોળિયો નાકમાં ન જાય.
 અંધારે દોડે ને ચડે બગલી ઘોડે.^૧
 ૪૮. આંખની ટીટી ને કલેજની દોર.^૨
 ૪૯. આંગળી સૂઝીને કંઈ થાંભલો થાય નહિ.
 ૫૦. આંધળાની આંખ.
 ૫૧. આંધળાની લાકડી.^૩

^૧ ઓખા-વસત્રી જગ્યા. ^૨ ઓખાજંદરે મીઠાને લઈને ઘૂંત પડી જાય. ^૩ ઓદીન્ય બાદાણુ અને તરક-મુસલમાન જેવા. ^૪ પગ ભાંગે એટલે બગલામાં ઘોડી લે. ^૫ બધું વડાવો. ^૬ નિરાધારનો આધાર.

ક

૫૨. કચરા નાખતાં જન્મારો ગયો ને 'ભાભાજી, ઉઠરડો કિયો ?'
૫૩. કચ્છી ઢગા.^૧
૫૪. કટકના પગ અવળા.^૨
૫૫. કણુ થોડા ને કાંકરા વણા.
૫૬. કઠી ને મઠી મિયાં ચાલ્યા નદી.^૩
૫૭. કધન આવે તો સધનને તાણી જાય.
૫૮. કપાળનું ટીકું ગાંઢે ન થાય.
૫૯. કપૂરનું વહીતરું.^૪
૬૦. કખૂતર ઊડ ગયા, પીછે ફરર.^૫
૬૧. કમાઓ છો શું ? રોજનું રોડું ને મહિને ઇંટ.
૬૨. કમાડ કરતાં આગળો ભારે.
૬૩. કમાતાં આવડે, તે ધન ખેંચે પાવડે.
૬૪. કસાઈને ઘેરથી ગાય છોડાવવી.
કસાઈને ઘેર ગાય ખાંધવી.^૬
૬૫. કહો છો ને વર ઘરડો ?

[એક કણુખી પટેલ પાછલી ઉંમરમાં ધરભંગ થયો. એક નાની ઉંમરની રાંડેલી કણુખણુ સાથે નાતરું કરવા તેણે વિચાર કર્યો.

૧. ઢગા-અળદ, અર્થાત મૂર્ખ માણસ. ૨ ધાર્યા કરતાં લશ્કરને ઊલટી દિશાએ પણ જવું પડે. ૩ નહાંય નહિ ને આજે નાહવા ચાલ્યા તે નવાઈ. ૪ મજૂરી કરતાં-કરતાં પણ ખુશબો આપે. ૫ નમાલી વાત. ૬ નિર્દય માણસને કન્યા આપવી.

પછી વહુને તેડવા ગયો. પડોશણુ સ્ત્રીઓ માંહોમાંહે વાત કરે : ‘વર ધરડો, વર ધરડો.’ પટેલના મનમાં કે આવાં વાક્યથી વહુનું દિલ ભાંગી જાય. ગાડામાં બેસી પોતાને ઘેર જતાં વચમાં છાંયડો આવ્યો ત્યાં ગાડું છોડ્યું. પાસે દોઢસો વીધાનું ખેતર હતું. પટેલ બાંહો ચડાવી તેની આસપાસ દોડતા દોડતા ચક્કર लगाવી આવ્યા ને પછી મૂછ પર હાથ દઈ વહુને કહ્યું : ‘કહો છો ને વર ધરડો ? જોયું ને મારામાં કેટલી જુવાની છે તે !’ ત્યારે પટલાણીએ જવાબ આપ્યો : ‘વર ધરડો તો તે વખતે જાણ્યો હતો, પણ ગાડો હમણાં જાણ્યો !’]

૬૬. કાચે ઘડે પાણી ભરવું.

૬૭. કાછડો વાળી સૌ ફૂટી પડ્યા છે.

૬૮. કાછિયા બળરની વાત.^૧

૬૯. કાનમાં પૂમડાં ઘાલવાં.^૨

૭૦. કામ તે હાથે, બાયડી તે સાથે ને વિદ્યા તે પાઠે.

૭૧. કાષ ઘંટા, વિડંબના.

૭૨. કાળજી શેકે તે નાર નહિ, પણ નહાર (વરુ).

૭૩. કાળના કાગડા બાઈને અવતર્યો છે.^૩

૭૪. કાળીચૌદશના આંત્યા, કોઈના ન જાય ગાંત્યા.

૭૫. કુંભારનાં ઘડ્યાં ને માણસનાં જણ્યાં.

બધાં જીવે તો ધરતી પર સમાય નહિ.

૭૬. કુંભારના ઘરનું હાંટ્યું છે તે બદલાવાય ?^૪

૭૭. કૂતરાની માફક ઢસરડી નાખ્યો.^૫

૧ અર્થાત ગપ. આ ભાવનગરી કહેવત છે. ૨ સાંભળવું નહિ. ૩ જુદા જતાં પડે નહિ તેવો છે. ૪ પનજીવી શ્રી માટે. ૫ ઉત્તરક્રિયામાં ખર્ચ ન કર્યો.

૭૮. કોઈ કહે : શું ખાઉં ? કોઈ કહે : શામાં ખાઉં ?
 ૭૯. કોણી મારી કુલકું કરે તેવો છે.^૧
 ૮૦. કોયલાની દલાલીમાં હાથ કાળા.
 ૮૧. કંકુના ચાંદલાની ગાશા સૌ રાખે, મેશના ચાંદલાની
 કોઈ ન રાખે.
 ૮૨. કંગાલ ગામની લૂંટમાં, ચરખો પણ ગનીમત.
 ૮૩. કાં તો વાઘો^૨ વાડીએ, કાં તો રાજદાર.
 ૮૪. કાંદો તમે શો કાલ્યો ?^૩

ખ

૮૫. ખાઈને ખાસડાં મારવાં.
 ૮૬. ખાતર ઉપર દિવેલ.
 ૮૭. ખીલખીલ માંડવો.^૪
 ૮૮. ખીલો ફૂટે તો લેંસનું શું કામ ?

ગ

૮૯. ગદા વચ્ચે નાખીને ચાલ્યા ગયા.^૫
 ૯૦. ગધેડાને તાવ આવે તેવું બોલે છે.^૬
 ૯૧. ગધેડાં ચાલે ખાર ગાઉ, તો કુંભાર ચાલે ચૌદ ગાઉ.^૭
 ૯૨. ગામમાં ઘર નહિ ને સીમમાં ખેતર નહિ.

૧ કાબેલ, સમયસૂચક. ૨ વાઘા નામના માણસે પોતાની મોટાઈ બતાવવા કહેલું. ૩ શો કાંઈકો મળ્યો ? ૪ કામ સંપૂર્ણ કરવું. ૫ વિદ્ય નાખ્યું. ૬ કઠોર અથવા અછલલીન વાણી. ૭ કારણ કે તે આડાંઅવળાં જતાં રહે, તેમને દોડીને એકઠાં કરવાં પડે.

૯૩. ગાય ઉપર પલાણુ^૧ નહિ.
 ૯૪. ગાયે ગળ્યું રતન.^૨
 ૯૫. ગુરુ, ચેલે બહોત હુવે, તો કહે : ભૂખે મરે'ગે ચોર
 ભાગ જાયે'ગે.
 ૯૬. ગોદડામાંથી ગોરખ જાગે, ભોંયમાંથી ભોરિંગ જાગે.^૩
 ૯૭. ગોળના પાણીએ નવડાવ્યો.^૪
 ૯૮. ગોળનું ગાહું મળ્યું.^૫

ધ

૯૯. ઘડીમાં તોલો ને ઘડીમાં માસો.^૬
 ૧૦૦. ઘડો-લાડવો કરવો.^૭
 ૧૦૧. ઘર ઘાલ્યું, ઘર ગયું, ઘરનું ઘઘોલિયું થયું.
 ૧૦૨. ઘરડાં વડે ઘર ને હાદેમ વડે નગર.
 ૧૦૩. ઘરડી ઘોડી લાલ લગામ, ઢોઈ ન આપે એક બદામ.
 દેખો રે ! ઘોડીકા દમામ.
 ૧૦૪. ઘરનો ગાંજો ને ઘરની ચલમ, મારો કાવે તેમ દમ.
 ૧૦૫. ઘરનો ગોધો આંખ ફાડે.
 ૧૦૬. ઘર બગડે જુવે^૮ ને શરીર બગડે સૂજો.
 ૧૦૭. ઘરભંડાર ને માંહે પોલમપોલ, રાખી રૂચે રોટલાને ને
 ગોલી આય ગોળ.

૧ પલાણુ-છત; અર્થાત્ ગરીબ પર કરવેરા નહિ. ૨ ગાય મર્ધા
 વગર નીકળે નહિ ને ગાયને મરાય નહિ; અર્થાત્ મેળવવું મુશ્કેલ.
 ૩ ભોંયમાંથી ભાલાં બીરે. ૪ રૂગી લીધો. ૫ ઘડો વડાસો લાગે છે.
 ૬ અરિષ્ટ મતવાળો. ૭ મરણસંસ્કાર કરવા. ૮ જુવે-જુઝારથી.

કૂલીકૂલી જનો નડાભમ (ભીમ), આગળ નગશે
કેઈ જમ, ત્યારે થશે ખાલીખમ.

૧૦૮. ઘંટીને થઈ ને જાંટી જતે સરખાં.

૧૦૯. ઘાસિયા ઘોડા ને પેટિયા ચાકર.^૧

૧૧૦. ઘેટાંધસ ખડું ભૂંડી.^૨

૧૧૧. ઘેંસમાં કોઈ ધી નાખે નહિ.^૩

૧૧૨. ઘોડાની ઓગઠ^૪ માં ગાય નભે.

૧૧૩. ધો મરનારી થાય, ત્યારે વાઘરીવાડે જાય.

ચ

૧૧૪. ચકરડીભરડી રમી જાણે છે.^૫

૧૧૫. ચકલાંનો માળો ચૂંથવો.^૬

૧૧૬. ચતુર ચેતી ખસે, મૂરખ લપટાઈ ફસે.

૧૧૭. ચપટીમાં જીવ.^૭

૧૧૮. ચાકરથી હસે, તેટલું માન ખસે.

૧૧૯. ચાર તો ચંચળ સલા : રાજ, પંડિત, ગજ ને તૂરી;^૮

પાંચમી ચંચળ નારી ખૂરી.

૧૨૦. ચાર સારા, તો બાર સારા.^૯

૧૨૧. ચીંથરાં ફાડવાં.^{૧૦}

૧ એમાં જરૂર ન હોય. ૨ ઘેટાંધસ-ઘેટાંના જેવી અદાવત, કુસંપ. ૩ નમાલાને કોઈ માન આપે નહિ. ૪ ઓગઠ-ઘોડાનું વધેલું અથવા તેના મૂતરમાં પલળેલું અને તેથી કાઠી નાખેલું ઘાસ. ૫ કપટક્રિયા કરી જાણે છે. ૬ ગરીબને દુઃખ દેવું. ૭ મૂઠીમાં જીવ, અદ્ધર જીવ, ઘણી ચિંતા. ૮ તૂરી-ઘોડી. ૯ ચોમાસાના ચાર માસ મુધરે, તો આખું વરસ સારું જાય. ૧૦ જૂઠું ખોલવું, નમાલી વાત કરવી.

૧૨૨. ચૂક્યો ધા એરણુ પર.
 ૧૨૩. ચૂંટીને ચાંલ્લો કરવો.
 ૧૨૪. ચોપડી તે ચોપડી ને બે પડી^૧ સાચી.
 ૧૨૫. ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર બે.
 ૧૨૬. ચંપો, મોગરો કરમાઈ જાય, ઘોરની વાડ સહેજે થાય.

છ

૧૨૭. છઠ્ઠીનું ધાવણુ કાઠી નાખ્યું.^૨
 ૧૨૮. છપ્પન ઉપર ભેરી વાગે છે.^૩
 ૧૨૯. છે ને છે;^૪ છે, નથી ને નથી;^૫ નથી, છે ને છે;^૬
 નથી, નથી ને નથી.^૭
 ૧૩૦. છેબકાં^૮ જુઓ ને વહર^૯ ખૂંચે.
 ૧૩૧. છોકરાંનું તો આરણુકારણુ, છોડીની તો હૈયાધારણુ.
 ૧૩૨. છો ભલા કે છીએ ભલા, ભલાભાઈની પ્રીત.^{૧૦}

જ

૧૩૩. જણ્યા વગર સુવારોગ. જતનો જમાન સમેજો.^{૧૧}

૧ બે પડી-હોઠ. મુખપાક હોય તે સાચો. ૨ ભયંકર ભલ્ટી
 ધર્મ. ૩ અનર્ગળ દોલત છે. છપ્પન લાખવાળાના મકાન ઉપર ભેરી
 વાજાં વાગતાં. ૪ આ જન્મમાં ધન છે, પુણ્ય કરે છે; માટે પરભવમાં
 પણ ધન મળશે. ૫ આ જન્મમાં ધન છે, પણ પુણ્ય કરતો નથી;
 માટે પરભવમાં ધન મળશે નહિ. ૬ આ જન્મમાં ધન નથી, પણ
 ધર્મવૃત્તિ છે; માટે પરભવમાં ધન મળશે. ૭ આ જન્મમાં ધન નથી,
 ધર્મવૃત્તિ પણ નથી; માટે પરભવમાં પણ ધન નહિ મળે. ૮ છેબકાં-
 છિદ્ર, અવગુણ. ૯ વહર-અતિથા. ૧૦ વધારે લપ્પન-છપ્પન નહિ.
 ૧૧ જત એક તોફાની જત છે. તેનો જમાન સમેજો સિંધી કે જે
 પણ તોફાની છે, તે થાય.

૧૩૪. જપ ખોઈ, તપ ખોઈ, ગાંઠનો ગરથ ખોઈ, ફટ ભૂંડી ફટણી.
૧૩૫. જખ ઓઢલી લોઈ,^૧ તો ક્યા કરેગા કોઈ?
૧૩૬. જમને તેડું નહિ ને ખાવળને ખેડું નહિ.
૧૩૭. જવાસા જેવું કોઈ અદેખું નહિ.^૨
૧૩૮. જાગશે ત્યારે માગશે.^૩
૧૩૯. જાને ભેંસ, પાણીમાં.^૪
૧૪૦. જા, લકડી કુત્તેકુ માર.^૫
૧૪૧. જીવે મારો ભાઈ, તો ઠેરઠેર ભોજાઈ.
૧૪૨. જૂતિયાં ખાઈ પણ મળમલકી.
૧૪૩. જૂનો જોગી.^૬
૧૪૪. જૂવા^૭નાં ઘર ગોંદરે^૮ને ઊધઈનાં ઘર ખેતર.
૧૪૫. જે આશાએ રહે, તેને ઉપવાસ પડે.
૧૪૬. જેના હાથમાં કોઈ, તેનું સૌ કોઈ.
૧૪૭. જેને ઘેર કાળી,^૯ તેને નિત્ય દિવાળી.
૧૪૮. જેને ખેટી તેની ગરદન હેઠી.
૧૪૯. જેનો જેવો ઢંગ, તેનો તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ માછલી, પણ છૂટી નહિ ગંધ.

૧ લોઈ-કમ્મરે પહેરવાનું કપડું; અર્થાત્ નાગા થયા પછી કોઈ શું કરનાર છે? ૨ ચોમાસામાં બધી વનસ્પતિ લીલી, ત્યારે જવાસો સૂકો અને ઉનાળામાં બધી વનસ્પતિ સૂકી ત્યારે તે લીલો. ૩ વેળા પ્રમાણે વેતરણ. ૪ પરખારું પતાવવું. ૫ પોતે કંઈ કામ ન કરતાં ખારોખાર કાઢવું. ૬ અનુભવી. ૭ ઢેર પરના જૂવા. ૮ ગોંદરે-ગામ બહાર જ્યાં ઢેર ખેસે છે ત્યાં પડે. ૯ કાળી-ભેંસ.

૧૫૦. જેમ ખાંડે તેમ ફેતરાં છાંડે.^૧

૧૫૧. જેવો બીબીનો ગુસ્સો, તેવો મિયાંનો ઠોંસો.

૧૫૨. જોડું ન જાતા, અલ્લામિયાંસે નાતા.

ઝ

૧૫૩. ઝઘડા-વગડા ને રગડા, વેઠે ત્યારે છાતી પાટી થાય.

ટ

૧૫૪. ટકાનું તેતરું, કોઠી ભરી જાર ખાય, વેચ્યું ત્યારે ટકો.

૧૫૫. ટેલા તૂટી ગયા છે.^૨

૧૫૬. ટોલ્લે ચડાવવું.^૩

૧૫૭. ટોલ્લો મારવો.^૪

ઠ

૧૫૮. ઠાઠ, તિલક ચોર મધુરી બાની, દગાબાજી યહી નિશાની.

૧૫૯. ઠૂંઠાની રાંડ ને ઠમકો ભારી.

૧૬૦. ઠૂંઠો લીલો તેને ચો ભય ?

[એક આંધળાને ખલે પાંગળો બેસીને શહેર બહાર ચાલ્યા જતા હતા. પાદરમાં એક ચીખરી બોલી. આંધળે પૂછ્યું : 'ચીખરી ક્યાં બોલી ?' પાંગળો કહે : 'ખાવળના ઠૂંઠા ઉપર !' આંધળે પૂછ્યું : 'ઠૂંઠું લીલું છે કે સૂકું ?' લંગડે કહ્યું : 'લીલું.' એટલે આંધળો બોલ્યો : 'ત્યારે તો ફેંટેલ.']

એ શુભ શુકન જોઈને બહેની લુગલુગી પાસેના શહેરમાં એક શાફુદારને ત્યાં ચોરી કરવા પેડી. ઘરમાંથી ધરેજુનો ડામલો ધર્મ

૧ ડાંખરને. ૨ દાવર થયા છે, બહુ મહેનત પડી છે. ૩ ડિવાવું, બેના બે ગણાવવા. ૪ ગમે તેવા દારજુથી કામને આધું ટેલવું.

પાછા વળ્યા. થોડેક દૂર ગયા હશે એટલામાં તો ચોરીની ખબર પડી; ખુંગિયો ઢોલ વાગ્યો. આંધળો ફરી પૂછ્યું : ‘કૂંકું લીધું હતું કે સૂકું?’ પહેલાંની પેઠે જ લંગડે જવાબ આપ્યો. એટલે તે બોલ્યો : ‘ત્યારે તો હરકત નથી. ફતેહ !’ ઘરેણુંનો દાખડો તેમણે મેલા લૂગડામાં વીંટી લીધેલો. સવાર અને ઘોડા તેમના તરફ આવ્યા. પાંગળે તે વાતની આંધળાને ખબર ફરી. આંધળાએ ફરી પૂછ્યું : ‘કૂંકું સૂકું હતું કે લીધું?’ પાંગળાએ તે જ જવાબ આપ્યો, એટલે આંધળો બોલ્યો : ‘ત્યારે તો ફિકર ન કર. ફતેહ છે !’ સવારોને તેમના પર વહેમ ગયો જ નહિ તે તેઓ આગળ ચાલ્યા ગયા. પછી એક ગામને તળાવ તે માલની વહેંચણી કરવા બેઠા. એટલામાં પાંચસાત સવાર તપાસ કરવા ગયેલા તે પાછા ફર્યા. તે વાતની જાણ પાંગળાએ આંધળાને કરી. ફરી પાછી પહેલાંની પેઠે જ બેની વચ્ચે પ્રશ્નોત્તરી થઈ. આંધળો બોલ્યો : ‘ફતેહ ! વહેંચણીનું કામ આગળ ચલાવો !’ વહેંચણી પૂરી કરી, તેઓ હેમખેમ પોતાને ગામ આવી પહોંચ્યા. તેમને બીની આંચ આવી નહિ. તે પરથી આ કહેવત પડી છે.]

૬

૧૬૧. ડફેળ જાત્રા.^૧ ડર ખાય તે ભરખાય.^૨
૧૬૨. ડમડમ કરે તે શું ભણે ?^૩
૧૬૩. ડાઘ જાય ઘોવાથી. દયા આવે રોવાથી.
૧૬૪. ડામ તો ઘણા ચે દીધા !^૪
૧૬૫. ડાહીના^૫ ઘેલા ને ઘેલીના ડાહ્યા.

૧ હેતુ વગર જ અથવા નિષ્ફળ મુસાફરી. ૨ ભરખાય-ભક્ષ થાય, હાનિ પામે. ૩ ડમડમ કરે-રખડરખડ કરે. ૪ ઠપકો કે શિખામણ તો ઘણી ચે આપી, પણ કંઈ અસર ન થઈ. ૫ ડાહી ભરવાડણુના છોકરા ભરવાડ ઘેલા અથવા ડાહી રજપૂતાણીના છોકરા રજપૂતો અફીણિયા, જ્યારે ઘેલી વાણિયણુના દીકરા વાણિયા ડાહ્યા.

૧૬૬. ડાહ્યા ભૂલે નહિ, જ્યારે ભૂલે ત્યારે ભીંત^૧ ભૂલે.
 ૧૬૭. ડાંબ્યે દુઃખ મટે.^૨
 ૧૬૮. ડોસી ને ઊંટ સાથેનાં સાથે.^૩
 ૧૬૯. ડોસી મૂઆની બીક નથી, જમ પેધ્યાનો લો છે.

ઢ

૧૭૦. ઢાંકણીમાં પાણી લઈ જૂડી મર.^૪
 ૧૭૧. ઢીંચણ સમું અન્ન તેને ઘેર છે.^૫
 ૧૭૨. ઢેકું પાણીથી ચે પલળે ને મૂતરથી પણ પલળે.^૬
 ૧૭૩. ઢોર કાલે ક્યાં આઢશું ?^૭
 ૧૭૪. ઢોરે પીંજણ માંડવી.^૮

ત

૧૭૫. તને માન નથી, તારી છડીને માન છે.^૯
 ૧૭૬. તપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરદેસરી.
 ૧૭૭. તરણું હરામ, બચકો હલાલ.
 ૧૭૮. તાગે ત્રેવડ રહે નહિ.^{૧૦}

૧ ભીંતમાં અથડાય. ૨ ડાંબ્યે—લાંચ આપ્યો. ૩ ડોરણ કે ઊંટ વચ્ચે; પાણી તથા તમાકુ પીવા ઘોલતો વ્તય, જ્યારે ડોસી તો વચ્ચે ઘોલેજ નહિ. ૪ શરમભરેલું કામ કરનારને કહેવાય છે. ૫ પુષ્કળ રાટલો છે. ૬ પાણી સમગ્રજીવ વગરનો છે. ૭ નંદામા સગાલ માટે એક મુરખ ભરવાડે બીન્ત ભરવાડને જૂમ પાડી, નરી ઓળંગાવી બોલાવ્યો; અર્થાત્ નમાલી વાત માટે વધારે ચંદનન કરાવવી. ૮ છડેચોક વાત કરવી. ૯ હોદ્દાને માન છે. ૧૦ રીસ થડે ત્યારે જે કામ થાય તેમાં હદ ન રહે.

૧૭૯. તાવડીમાં તારો ને સ્નાનકમાં મારો.^૧
 ૧૮૦. તારી રીસ ને મારો સંતોષ.
 ૧૮૧. તારે મારે એવો મેળ કે દીઠે ડાળે આવે ઝેર.
 ૧૮૨. તૂંબડીમાં ઢાંકરા.^૨

થ

૧૮૩. થઈને રહીએ, તો પોતાના કરી લઈએ.
 ૧૮૪. થીંગડાં કેટલાં દઈએ ?^૩

દ

૧૮૫. દગડો છે.^૪
 ૧૮૬. દરદર મૂષક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પશ્ચુ દોય !
 ૧૮૭. દરમાં પેસે પાધરો વાંકો સઘળે વ્યાલ.^૫
 ૧૮૮. દરિદ્રીને ખાટલો વેરી.^૬
 ૧૮૯. દરિયામાં ડૂબકી.^૭
 ૧૯૦. દરિયો કે દરબાર, બે મળે તો બેડા^૮ પાર.^૯
 ૧૯૧. દહાડે ડાખાં ચારે, રાતે હીરા પારબે.
 ૧૯૨. દક્ષિણની નારી, સોળ હાથની સાડી, પણ અર્ધ^{૧૦}
 ટાંગ ઉઘાડી.

૧૯૩. દ્રાવિડી પ્રાણ્યાયામ.^૧
 ૧૯૪. દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછીપૂછીને ખાધી.^૨
 ૧૯૫. દારૂ હાથીના પેટમાં પણ ભાલે.
 ૧૯૬. દાળમાં કાળું.^૩
 ૧૯૭. દીક્ષા લીધી પણ શિક્ષા ન લીધી.
 ૧૯૮. દી પ્રમાણે દીકરા, વેળા પ્રમાણે વહુ.^૪
 ૧૯૯. દીકરી આપીને દીકરો લીધો, પારકો હતો તેને
 પોતાનો કીધો.^૫
 ૨૦૦. દીકરી ને ગાય, જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.
 ૨૦૧. દીઠા દેવ ને પહોંચી બત્રા.^૬
 ૨૦૨. દીંટ કાઢવું.^૭
 ૨૦૩. દિવાળી તો અઠેકઠે, હોળી તો ઘેરઘેર.^૮
 ૨૦૪. દૂઝતી વિચાય છે!^{૧૦}
 ૨૦૫. દૂધ તો માઈકા, ઓર દૂધ કાયકા ? પૂત તો ગાયકા,
 ઓર પૂત કાયકા ? દૂલ તો કપાસકા, ઓર દૂલ
 કાયકા ? રાત તો મેઘરાત, ઓર રાત કાયકા ?^{૧૧}

૧ નકામી, વધારે કરવામાં આવતી મહેનત. ૨ ખજાર પૂછ્યા
 આવનારાં એટલાં બધાં હતાં કે હેરાન થઈ ગઈ. ૩ શંકા પડતી
 વાત, કાવતરું. ૪ સારું થવાનું હોય તો સારા હોકરા જન્મે
 અને સુલક્ષણી વહુના ઘરમાં પગલાં થાય, નહિ તો તેથી ઉલટું બને.
 ૫ જમાઈને. ૬ કંટાળી ગયા, બધું પતી ગયું. ૭ નિર્દોષ કરવું.
 ૮ અઠેકઠે-અણીં કે તણીં, વિરલ. ૯ અર્થાત્ સુખ વિરલ છે,
 દુઃખ સર્વત્ર હોય છે. ૧૦ હોકરાં ઉપર હોકરાં થાય છે અથવા
 મહેમાન ઉપર મહેમાન આવે છે. ૧૧ ગાયતો પુત્ર જન્મદ બહુ
 સારો, કારણ કે એના વડે ખેતી થાય. કપાસનું દૂલ ઉત્તમ કારણ કે

૨૦૬. દે દાન, છૂટે ગિરાણી.^૧
 ૨૦૭. દેગ ચડાવે? ત્યારે ખરા, તડ તે પાડ્યાં.
 ૨૦૮. દેરાણી-જેઠાણીની ગોઠડીમાં મુકરપારા; નણુંદ-લોનધની
 ગોઠડીમાં અંગારા.
 ૨૦૯. દેશ ડહોળ્યો પણ રસ ન ઘોળ્યો.^૩
 ૨૧૦. દોસ્ત વગર દુનિયા અકારી.

ધ

૨૧૧. ધણેલપંચાં દોઢસો.^૪
 ૨૧૨. ધણીએ રાજ તે મહારાજ ને પૂતરાજ તે ભૂતરાજ.
 ૨૧૩. ધંતૂરાના ગુણ મહાદેવ જણે.^૫
 ૨૧૪. ધાન વિના મરે કે સાન વિના મરે.
 ૨૧૫. ધીર સમાન જોગ નહિ ને રોપ સમાન રોગ નહિ.
 ૨૧૬. ધૂપ દઈને રાખી મૂકજો.^૬
 ૨૧૭. ધૂળનો ટોપણો પટોળેથી ઢાંકવો.
 ૨૧૮. ધોતલીનાં ધોળ આગળ ગવાશે.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર પેઠો. અરધો અંદર આવ્યો :
 કે તેણે તલવારના ધાથી તેને પૂરો કર્યો. પછી જમાદારને બોલાવી
 આવ્યો. જમાદારે મુઠદા પર તલવારનો ધા કરી મૂછે હાથ દીધો.
 સત્રારે દરખાસ્તમાં પોતે કરેલું પરાક્રમ જણાવ્યું, તે દરખાસ્તે તેને ધોતલી

તેનાથી કાપડ પહેરવાનું મળે.

૧ ગિરાણી-ગ્રહણ. પુણ્ય કરો, જેથી પાપ ઠેલાય. ૨ દેગ
 ચડાવવી-જમણવાર કરવા. ૩ કંઈ પૈસો થયો નહિ. ૪ વિચાર
 કર્યા વગર, જાતીજોરથી અલેલટપ્પુ કામ કરવું. ૫ કારણ કે તે
 સાંગ પીએ છે. ૬ કટાક્ષમાં-અર્થાત્ કોઈ ધરાક થશે નહિ.

(પાઘડી) બ'ધાવીને ઇનામ આપ્યું. વાણિયાની સ્ત્રીએ પતિને કહ્યું :
‘તમે કેવી મૂર્ખાઈ કરી? તમે ચોરને માર્યો અને છતાં ઇનામ
જમાદારને ખાટી જવા દીધું !’ વાણિયો બોલ્યો : ‘ઘોતશીનાં ઘોળ(ગીત)
આગળ ગવાશે !’ અર્થાત્ ઇનામનું પરિણામ ભવિષ્યમાં જણાશે
થોડા દિવસ પછી વેર લેવા માટે ચોરના બાપે જમાદારનું ખૂન કર્યું.]

૨૧૯. ઘોખી ધુએ મૂલે ને પાપી ધુએ કમૂલે.^૧

૨૨૦. ઘોળે દહાડે તારા દીઠા.^૨

ન

૨૨૧. ન આવડે ભીખ, તો વૈદું કરતાં શીખ.^૩

૨૨૨. નકટીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.^૪

૨૨૩. ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૫

૨૨૪. નખ વડે લોંચ ખોતરવી.^૬

૨૨૫. નવ વાનાં જાણે તે નાગર.

૨૨૬. નવ્વાણું ટકા બાદની વાત.^૭

૨૨૭. નવાખ કહે, ભર્ય જાતી છે, તો કહે, ભર્ય તો ઠેકાણે છે,
પણ આપ જાઓ છો.

૨૨૮. નાહતાં મૂતરે તે શી રીતે પકડાય ?

૨૨૯. નાક ઉપર માંખ બેસવા દે તેવો નથી.^૮

૨૩૦. નાક નીચું ને પેટ ઊંચું.^૯

૧ નિંદા કરી, દિંમત લીધા સિવાય સામાનાં પાપ ધુએ.
૨ બહુ દુઃખ પામ્યો, હેરાન-પરેશાન થઈ ગયો. ૩ ભિંટવૈદ માટે.
૪ છુટ્ટી છે. ૫ વો દિન કહાસે’ કે મિયાં કે પાઉમે’ જૂતિયાં ?
૬ લોંચ પરી જતું, શરમ રહે નીચે જતું. ૭ વાણિયાની અતિશ-
યોક્તિભરી વાત. ૮ વટવાળો છે, આખર તયા વચન પામે તેવો છે.
૯ પારદાનું ખાધ તે શરમાય.

૨૩૧. નાક વાટે ખવાય નહિ, મોં વાટે ખવાય.
 ૨૩૨. નાક વીંધાવા ગઈ ને કાન વીંધાવી આવી.
 ૨૩૩. નાખતાં પહોંચે ત્યાં સુધી ખરા.^૧
 ૨૩૪. નાગા જણ્યા, ને કંઠોરે લાભ.
 ૨૩૫. નાલિનો ઉમળકો છાનો ન રહે.
 ૨૩૬. નારી, ગાડી ને વેપારી, સર્વ બહારથી જ શોભીતાં છે.
 ૨૩૭. નીકળ્યું ખોખું ને ઘર થયું ચોખ્ખું.^૨
 ૨૩૮. નોતરાની વાટ જોઈ ચૂલામાં પાણી રેડ્યું.^૩
 ૨૩૯. નવ્વાણુંનો ધક્કો.

[એક વાણિયો અને ઘોળી સામસામા રહે. વાણિયો લાખોપતિ હોવા છતાં કંજૂસાઈથી રહે, જ્યારે ઘોળી થોડુંક કમાય પણ લહેરથી હોવે. વાણિયણે એક વખત વાણિયાને એ વિરોધી વસ્તુસ્થિતિ માટે ફરિયાદ કરી એટલે વાણિયો બોલ્યો : ‘નવ્વાણુંનો ધક્કો નહિ વાગ્યો હોય !’ વાણિયણુ કહે : ‘એ શું ?’ વાણિયો બોલ્યો : ‘પછી સમજાવીશ !’ પછી તે રાતે છાનોમાનો ઘોળીના ઘર પાસે નવ્વાણું રૂપિયા એક પોટલીમાં બાંધી મૂકી આવ્યો. તે ઘોળીના હાથમાં આવ્યા. ત્યારથી તેને પૈસેપૈસો ખચાવી, સો રૂપિયા પૂરા કરી, શાહુકારને ત્યાં મૂકવાનો લોભ લાગ્યો. ત્યારથી તેની લહેર બીડી ગઈ ને તે વાણિયા જેવો મખખીચૂસ બન્યો. પછી તો બસો ને બસોના ત્રણસો કરવાનો લોભ વધતો જ. ચાલ્યો. વાણિયણે આ ફેરફાર જોઈ પોતાના ઘણીને તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે વાણિયાએ તે ઘોળીને વાગેલો ‘નવ્વાણુંનો ધક્કો’ સમજાવ્યો !]

પ

૨૪૦. પગે કથીરનું કલ્લુ ને નાકનું નસઠેારું નવ ગજ લાંબું ?^૪

૧ પુરુષપ્રયત્ન કરવો. ૨ ધરકું મરે ત્યારે કુખાત પડિયર
 ! આવું બોલે છે. ૩ મૂખાઈ કરી. ૪ ગરીબ છતાં અભિમાની.

૨૪૧. પટેલ બેઠા પાટે, ઘરની એળ દાટે ને પારકાની કાઢે વાટે.
 ૨૪૨. પથ્થરમાં પગેરું શું ?
 ૨૪૩. પથ્થરનો ભમરડો છે.^૧
 ૨૪૪. પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.
 ૨૪૫. પલક દરિયાવ' (મેઘરાજ), મોજ મહેરામણ.^૨
 ૨૪૬. પાંડા સાથે પોપલિયું^૩ ને મૂંડા સાથે યારી.
 ૨૪૭. પાણી પીવું છાણીને ને શુરુ કરવો જાણીને.
 ૨૪૮. પાતું ફરે ને સોતું ઝરે.^૪
 ૨૪૯. પેંગડે પગ ને બ્રહ્મોપદેશ.^૫
 ૨૫૦. પેટ કે પરગણું ?^૬
 ૨૫૧. પેટમાં ટાંટિયા છે.^૭
 ૨૫૨. પેટમાં પેસી પગ પહોળા ઠરે તેવો છે.
 ૨૫૩. પહેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી.
 ૨૫૪. પેસામાં કોઈ પૂરો નહિ ને અછતમાં કોઈ અપૂરો નહિ.^૮
 ૨૫૫. પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોશી ને સોણે સગો.^૯
 ૨૫૬. પાંદડે પાણી પાય છે.^{૧૦}

૧ છુટયલ-ટોટ છે. ૨ ખુશી થાય ત્યારે મોજ પડે તેવું ખનામ આવે તે. ૩ પોપલિયું-સાઈબંધી. ૪ નસીબ સારું થાય ત્યારે અટળક ધન મળે. ૫ ઉતાવળમાં અધરું કામ ન બને. ૬ પેટ કે પોળ ? ખાઉધરા માટે વપરાય છે. ૭ જિંડા મનનો, પહેંગિલો માણસ છે. ૮ પોતાના મનથી સૌ પોતાને ટાલા મૂકે ને પેસાની બાબતમાં સંતોષ હોય જ નહિ. ૯ આટલી રકમ તેમને ધીરતાં પાછી ન આવે તો ખર્ચી જવું, પણ તેમની સાથે સંબંધ બગાડવો નહિ. ૧૦ બહુ દુઃખ દે છે.

ક

૨૫૭. કૃદીર હાલમે' મસ્ત, જરદાર માલમે' મસ્ત;
બુલબુલ બાગમે' મસ્ત, આશક દીદારમે' મસ્ત.
૨૫૮. કૂઈ તે ઠંડા પાણીની કૂઈ.

ખ

૨૫૯. ખજરંગ ખીરકા સોટા, કૂટ જય ભંગીકા^૧ ઘોટા.
૨૬૦. ખડોત બોયા, તે બિચા ઘાસ.
૨૬૧. બ્રાહ્મણ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય બરાબર.
૨૬૨. બાપના થાન જેવું, બકરીના ગળાના આંચળ જેવું.^૨
૨૬૩. બાયડી નાતરે જય ને ધણી વળાવવા જય.
૨૬૪. બાર બ્રાહ્મણે બકરીનું જોર.^૩
૨૬૫. બેડું ચડાવીને આવી છે.^૪

ભ

૨૬૬. ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ.^૫
સરસ, ફરેલ કરતાં કસાયેલ^૬ સરસ.
૨૬૭. ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દૂધ કુંવારું ન રહે.^૭
૨૬૮. ભયો છલકે નહિ, છલકે સો આધા; ઘોડા ભૂંકે નહિ,
ભૂંકે સો ગદ્દા.

૧ ભંગી-ભાંગ પીનાર. તેને પણ હનુમાનનો ભય લાગે.
૨ નિર્થક, તેમાંથી દૂધ ન મળે. ૩ અર્થાત્ બ્રાહ્મણજાતિ દુર્બળ
હોય છે. ૪ અર્થાત્ છડેચોક નાતરે આવી છે, તેને નાતીલા દંડ
ન કરે, બિલટી વેલ અપાવે. ૫ ફરેલ-મુસાફરી કરેલો. ૬ કસાયેલ-
દુઃખોમાંથી પસાર થયેલો. ૭ અર્થાત્ તે અવશ્ય તેમાં પાણીનું
મિશ્રણ કરીને વેચે.

૨૬૯. ભૂત જાય વસવાથી^૧ ને ડાઘ જાય ઘસવાથી.
 ૨૭૦. ભૂંડનું છાણ નહિ લીંખ્યાનું કે નહિ થાખ્યાનું.
 ૨૭૧. ભૂંડી લેંસને ચાંદરો^૨ પાડો. આંધળી દોહનારીને
 ગોવાળ ગાંડો.
 ૨૭૨. લેખડ પાડ્યા વગર દળદર જાય નહિ.^૩
 ૨૭૩. લેખ પડે ત્યારે કંઈ મેળ ન રહે.^૪
 ૨૭૪. લેંસનાં શિંગડાં લેંસને ભારે.^૫
 ૨૭૫. ભોર જોલાવળી.^૬

મ

૨૭૬. મખમલની મોજડી^૭ માથે ન પહેરાય.
 ૨૭૭. મગર, મંદોડો ને મેશ વળગ્યાં તે તૂટે પણ છૂટે નહિ.
 ૨૭૮. મન રાખવું ને ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૮
 ૨૭૯. મન વિના મળો નહિ, વાડ વિના વેલો નહિ, ને શુરુ
 વિના ચેલો નહિ.
 ૨૮૦. મરદ મૂઠાળો,^૯ બળદ પૂંઠાળો,^{૧૦} બાયડી દૂલાળી^{૧૧}
 ને વહેલ લેલાળી.

૧ વસવાથી-તેનાં રહેવાથી. ૨ ચાંદરો-કપાળમાં ઘેળા
 ટીલાવાળો. ૩ મોટું કામ દરીને નાણાં મેળવ્યા વગર ખૂબ
 પૈસાદાર થવાય નહિ. ૪ લણી લીધા પછી ગાયોના બાણને અને
 બકરાના ટોળાને ચારવાની રત્ન આપે છે તેને 'લેખ' કહે છે.
 ત્યારે લીડમાં ગમે તે ટોર પેસે ને માલ લૂંટ, ચરે. ૫ કરનારને
 વેણું પડશે. ૬ ક્યાં કામને માથે પાણી ફેરવવું. પૈસાં ઉઘાડી દેવો.
 ૭ મોજડી-પગરખી. ૮ બહુ વર કહવું છે. ૯ મૂઠાળો-મૂંડીમાં
 ભેરવાળો. ૧૦ પૂંઠાળો-મોટી પૂંઠવાળો. ૧૧ દૂલાળી-સારે પૂંઠ.

૨૮૧. મળે ચાર બોડી,^૧ તો કિલ્લો નાખે તોડી.
 ૨૮૨. માખણમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો ઝીણો છે.
 ૨૮૩. માણાનું^૨ રાંધે ત્યારે પવાલાનું^૩ દાઝે.
 ૨૮૪. માલ લૂંટી ગયા, પણ ભરતિયું મારી પાસે છે.^૪
 ૨૮૫. મારી શિયળવંતી નાર, તારી ચૂંદડી લેલાડ;
 દહીં ને દૂમરો ઝાડ, હું જીવતાં ધણીના દાંત શીદ પાડ ?

[એક પતિએ પોતાની સ્ત્રી, જે તેને માટે બહુ પ્રેમનો દેખાવ કરતી હતી, તેની પરીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક દિવસ એચિંતો જાણે મરી ગયો હોય તેવો તેણે ઢાંગ કર્યો ને શ્વાસની ગતિ બંધ પાડી નાખી. રોકકળમાં પોતાને ખાવાનું નહિ મળે, તેવું ધારી તેની સ્ત્રી રસોડામાં જઈ દહીં ને દૂમરો ખાઈ આવી. પછી પતિના દાંતમાં સોનાની રેખા હતી, તે પાડવા પથરો લઈને પાસે આવી. તેના મનમાં કે એટલું સોનું પણ મુઠદા સાથે નકામું શા માટે જવા દેવું ? ત્યારે આંખો ખોલી, તેનો પતિ તેને આ લીટીઓ સંભળાવે છે.]

૨૮૬. મીઠાબોલું માણસ ને વાયડું ધાન, પહેલું મીઠું લાગે.
 ૨૮૭. મૂઠ મારી જાણે છે ને વાળી પણ જાણે છે.
 ૨૮૮. મૂઠી જેટલા મિયાં ને સૂપડા જેટલી દાઢી.
 ૨૮૯. મૂછ ઉપર લીંબુ રહે તેવા.^૪
 ૨૯૦. મેથીપાક ખવડાવવો.^૫
 ૨૯૧. મેશથી કાળું કલંક.
 ૨૯૨. મોલી^૬ મરે તે મહાદુઃખ.

૧ બોડી-રાંડીરાંડ. ૨ માણું-૧૦ શેરનું માપ; ૩ મુદામાલ મારી પાસે છે. ૪ વટવાળા, ટેકીલા. ૫ પોંક પાડવો, અડતાલો જોખવો, ખોખરો કરવો. અર્થાત્ માર મારવો. ૬ મોલી-ધરતો મુખ્ય માણસ, પાલનહાર.

૨૯૩. મોટા સાથે મોટી ને ઝાંઝર બેઠી જોઈ.

૨૯૪. માંકડને ચાંખો આવી.^૧

૨૯૫. મોટી, વચલી ને નાની, તે રાખ, સેલી^૨ ને વાની.

૨

૨૯૬. રાગ, પાગ ને પારખું,^૩ નાડી^૪ અને ન્યાય;
તરવું, તાંતરવું^૫ ને તરકરવું, એ આઠે આપ કળાય.

૨૯૭. રાણીનાં ચીર તે ઘોળીનાં બાળોતિયાં.

૨૦૮. રામરામ કરી નાખવું.^૬

૨૯૯. રેવડી દાણાદાણુ.^૭

૩૦૦. રંગ રાજ ને પોત પ્રધાન.^૮

૩૦૧. રાંકનો માળવો.^૯

લ

૩૦૨. લૂંખો લેવો હતો તે દોડ્યો.^{૧૦}

૩૦૩. લખો દીકરા ખાતાવાહી, ઓરડો ગયો ને પરસાળ રહી.

૩૦૪. લાખો ફૂલાણી.^{૧૧}

૧ મગને પગ આવ્યા. ગરીબ હતો તે બહેક્યો. ૨ સેલી-વાની. રાખ. ૩ પારખું-રૂપિયા પારખવા. ૪ નાડી-નાડી નેવી. ૫ તાંતરવું ફેસલાવીને ખાઈ જવું. આ આઠે ૫ કળાઓ જાતે જ આવડે, દોઈ શિખવાડે તેમાં બરકત ન આવે. ૬ ખૂબ રિઝાવવું. ૭ મતામુરદેલી, ફળેતીના કાળકા. ૮ બે સારાં દોય, તો ખૂબી ઓર દીસે, પણ તેમાંય રંગ મુખ્ય આકર્ષક વસ્તુ છે. ૯ ગરીબનો બેલી દુકાળ નખતે બધા પહેલાં માળવા જતા; ટારવું કે ત્યાં મડે બધું પાકતા, તે દિપરથી. ૧૦ લૂંખો-કાળિયો. એ જ અર્થમાં : ફળિયું છતવું હતું. બાપનો લાડવો દાટ્યો હતો. ૧૧ લાખો વઝુઝાનો, નવસસા હીરડ, આતમા-રામ બૂખાયુના દીકરા.

- ૩૦૫ લાગણીનો મંદવાડ હવ લે.
 ૩૦૬. લાભોહ લાભોહ થાય, ત્યાં શો મેળ ?^૧
 ૩૦૭. લાલહટ્ટી એકાદશી, વો ખારસડી દાદી.^૨
 ૩૦૮. લાલ ખુજર્ગ હાથી પારખવા ગયા.^૩
 ૩૦૯. લાંબી લેખણે લખે છે અને ભંચે આસને બેઠા છે.^૪
 ૩૧૦. લોકની લાજે કે હંયાની દાઝે.

વ

૩૧૧. વકરો વાંઝિયો ન હોય.^૫
 ૩૧૨. વખાઈતનો સખાઈત ટોઈ નહિ.^૬
 ૩૧૩. વટાણા વાવી જવા.^૭
 ૩૧૪. વટેમાર્ગને દાણી^૮ રોકે કે પાણી રોકે.^૯
 ૩૧૫. વણીને મૂકવું.^{૧૦}
 ૩૧૬. વરસ બધાં પાણીમાં ગયાં.^{૧૧}
 ૩૧૭. વરસમાં ખરડિયું ને ઘરડિયું.^{૧૨}

૧ વગરવિચારે^૧ વધારે ખર્ચ થાય, ત્યાં નાની વાતનો શો હિસાબ ? ૨ શ્રીમંત વણિક અગિયારશે અનેક પ્રકારનાં ભોજન ને ફળાહાર કરે. ૩ તે પૂછે કે પૂંછડું કયું અને મોં કયું ? ૪ ધાણી હાંકે છે. ૫ અર્થાત્ તેમાંથી લાભ મળે જ. ૬ દુષ્પિયાનું ટોઈ સચું નહિ. ૭ વંજો માપવો, પોખારા ગણવા. ચંદ્રવંશી થવું; અર્થાત્ લાગી જવું, નાસી જવું. ૮ દાણી-જકાત લેનાર. ૯ પાણી-નદીનાળાં. ૧૦ વધાર મૂકવો, મીઠું-મરચું ભભરાવવું, કાન ભભેરવા. કંઝિયો ઉપત્ત કરવા ખોટી વાતો કહેવી. ૧૧ ત્રીસે રોજ ત્રટમાં ગયા. નકામાં ગયાં. ૧૨ ખરડાયેલું વરસ. જેમાં ગોદો વાગ્યો હોય તેવું વર્ષ. તે ઘરડો સગો માણસને ચેતવે છે, શિખામણ આપે છે, પાઠ શીખવે છે.

૩૧૮. વહુ વાઘ હણતી, દરિયા તરતી ને મીની નેઈ ડરતી.^૧
 ૩૧૯. વહુ સુધી કંઈ વડાં હોય ?^૨
 ૩૨૦. વા ઉપર વરાધ.
 ૩૨૧. વા ઉપર વાવટા.^૩
 ૩૨૨. વાગડિયું મોઢું કરે છે.^૪
 ૩૨૩. વાઘના પંજમાં આવવું સારું, પણ મારવાડીના ચોપડામાં આવવું ભૂંડું.
 ૩૨૪. વાણિયા રે વાણિયા, સાથે રેલા તાણિયા, ત્યારે જાણ્યા વાણિયા.

[૨૦-૨૫ વાણિયા પરદેશથી કમાઈ પાછા આવતા હતા. પાસે ધન પુષ્કળ હતું. બધાએ તલવાર, ભાલાં, બરછી, બખ્તર વગેરે લઈ રજપૂતો જેવો ઠાક કર્યો હતો. તેથી તેમને લૂંટવાની ટિંમત ચોરોની ચાલી નહિ; છતાં તેઓ તેમની પાછળ પાછળ ગયા. થોડાક ગાઉ ગયા પછી એક વાણિયો પેશાબ કરવા બેઠો, એને નેઈ બધા જ પેશાબ કરવા બેઠા. તે નેઈ ને ચોરોના મુખ્ય ટાળીએ કહ્યું: 'લૂંટો, સાલા વાણિયા છે, ડરવાનું કાંઈ કારણ નથી.' પછી ચોરોએ તેમને સહેલાઈથી લૂંટી લીધા. પેલો મુખ્ય ટાળી આ વાક્ય બોલે છે.]

૩૨૫. વાઘરી વળગી રહેવા દે નહિ.^૫
 ૩૨૬. વાની મારી કોયલ.^૬
 ૩૨૭. વાવણી ને તાવણી ઉતાવળી સારી.^૭

૧ સ્ત્રીચરિત્ર. ૨ બધાના ખાતાં વધે તો જ વહુને મળે. ૩ ભૂત ઉપર ચિઠ્ઠી. ચોક્કસ વાત નહિ. ૪ મોં ચઢાવે છે, પં વાઘનું ચોટે નહિ, એવો ધા દે ચામડી (વાઘરી) જીખરી જાય તે ફરી ચોટે નહિ. ૫ જાગ્યેજા આવે તેવો આવેલો પરોક્ષ. ૭ તાવણી-ચી તાવણું તે.

૩૨૮. વારસામાં સાંભેલું જાય.

૩૨૯. વાઢી આંગળી ઉપર મૂતરે તેવો નથી.^૧

૩૩૦. વાઢી આડો કપાસિયો.^૨

૩૩૧. વાળંદ ને વળી વહેલમાં બેઠો.^૩

[એક પાટીદારે સાસરે જતાં વહેલમાં પોતાના ધાંયજાને લીધો. થોડે દૂર ગયા, ત્યારે વાળંદને તેનો ઓળખાતો મળ્યો. તેણે પૂછ્યું : ‘ઘેર કંઈ કહેવડાવ્યું છે ?’ વાળંદ કહે : ‘જેવું દેખો છો તેવું કહેજો.’ અર્થાત્ હું વહેલમાં બેઠો છું તે સમાચાર મારાં સગાંને આપજો. તે સાંભળી પાટીદારે તેને વહેલમાંથી ઉતારી સાત જોડા માર્યા તે પેલા માણસને કહ્યું : ‘આ પણ દેખો છો તેવું કહેજો.’]

૩૩૨. વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાત ખેડે વણુજરો.
હાંફોજોફાંફો તો ગ્રાહણુનો ગ્રાણિયો, ધીરો રહી
લૂંટે બજારે વાણિયો.

૩૩૩. વીજળીને ઝબકારે મોતી પરોવ્યું.

૩૩૪. વેઠિયા, વાડ કરી ? તો કહે : હા, કરી. કેવી કરી ?
તો કહે : વા વાય તો તૂટી પડે તેવી !

૩૩૫. વહેલે વળગીને નથી આવી.^૪

૩૩૬. વહેવાણુની જણી, તે કુંભારની ઘડી.^૫

૩૩૭. વેતર વંઠ્યું, સુયાણી શું કરે ?

૩૩૮. વેદિયાં ઢોર, ન સમજે મર્મ ને ઘાંટા ને શોરબકોર.^૬

૩૩૯. વેપારમાં વાયદો; શાસ્ત્રમાં કાયદો.^૭

૧ કશું જ કામ કરે તેવો નથી. ૨ એટલે વાઢીમાંથી ઘી નીકળે નહિ. ૩ જરૂર કુલાર્ધ જાય. ૪ દાસીની પેઠે નથી આવી, પરણીને આવી છું. ૫ વહુ કુંભારના હાંફા જેવી છે. ૬ શાસ્ત્રચર્યા વખતે. ૭ નુકસાનકારક છે.

૩૪૦. વૈદને તેડવા ગયો, તે મૂઆનો સાજ પણ દેતો આવ્યો.

૩૪૧. વાંદરાને ચણા નાખવા.^૧

૩૪૨. વાંસના કનિયામાં વન બળે.^૨

શ

૩૪૩. શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં.^૩

૩૪૪. શિયાળાનું પરોઢ, ઉનાળાના બપોર ને ચોમાસાની રાત;
અલ્લાહ, મરણ દીછ્યો, પણ બહાર ગમન મત દીછ્યો.

૩૪૫. શિરના કીડા શિરને ફેલે.

૩૪૬. શોધે તેને સાહેબ^૪ મળે.

સ

૩૪૭. સત્તરસોના સરવાળામાં ઓગણીસસોની ભૂલ !

૩૪૮. સળ એક થેથેકે બત્તે હે.^૫

૩૪૯. સરું ન આવ્યું સીંદરા.

[એક બાઈ પરગામ કાણે ગયેલી. ત્યાં તેણે પેલી રાતે એક લોટા ચોરી સંગાડી રાખ્યો. બીજે દિવસે રાતે કોઠીમાંથી સીંદરીનો છેડો કાઢી તાણવા માંડ્યો પણ તેનો અંત જ ન આવ્યો. ત્યારે તે આ વાક્ય બોલે છે; અર્થાત્ હાથમાં લીધેલા કામનો અંત ન આવવો.]

૩૫૦. સવારના પંહોરનું નામ છે.^૬

૩૫૧. સરસા ગડથલ કરવી.

[સસણું હાથીને જમવા નિમંત્રી આવેલું, હાથી જમવા આવ્યો.

૧ ભેવફૂલને ચણવો. ૨ દારાશિયા. ૩ મોટા માણસ
પાસે હલકું કામ કરાવવું. ૪ સાહેબ-પ્રભુ. ૫ બત્તા-દગ્ત.
૬ બહુ જ લલો-સફરશી છે.

ત્યારે તેના પગ પાસે આજોટીને કહેવા લાગ્યું : ‘ હું રાંક, તમારા જેવાની શી પરોણાગત કરું ? ’ અર્થાત્ ગરીબ મોટાને મિજબાની આપે ત્યારે વપરાય છે.]

૩૫૨. સળગતી સગડી માથે લઈ ફરિયાદ કરવા જવું.

૩૫૩. સળી વગર શ્રાદ્ધ અટકે.^૧

૩૫૪. સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાડકાં છે.^૨

૩૫૫. સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય.

૩૫૬. સાળાં ખાય અન્ન ને માંદાં ખાય ધન.

૩૫૭. સાતડે સાત.^૩

૩૫૮. સાસરાની શૂળી સારી, પણ પિયેરની પાલખી ભૂંડી.

૩૫૯. સૌ સૌને તૂંબડે તરે છે.^૪

૩૬૦. સિંધમાં સોમી પાંતી.^૫

૩૬૧. સૂકા લાકડા જીવડો, તેને સાહેબ વગર કેાણુ પાણી પાય ?
ધરધણી જાણે, ‘ હું રણું છું ને સૌ ખાય ! ’

૩૬૨. સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬

૩૬૩. સોય ખોવાણી, તેનો સાદ ન પડે.

હ

૩૬૪. હુજમકી ખરાતમેં, સળી ઠાકેર.

૩૬૫. હુજમને ત્યાં ચોરી થઈ, તે નરેણી ને કાતર ગઈ.

૩૬૬. હુખસીનો ડાખો કાન.^૭

૧ સળી-દર્લની સળી. ૨ કુળવાન છે. ૩ નિર્મલ્ય, પુરુષત્વહીન.
૪ કોઈ કોઈના ઓશિયાળા નથી. ૫ ગરાસ થોડો. ૬ જનમના માંદા. ૭ નકામી વધારાની મહેનત.

૩૬૭. હમારે દાદેને ઘી ખાયા થા, હમારી હથેલી સૂંઘો.
 ૩૬૮. હરહર ગંગા ગોદાવરી, કંઈક શ્રદ્ધા, કંઈક ભેરાવરી.^૧
 ૩૬૯. હાથના જુટા ને હૈયાના કૂટા.
 ૩૭૦. હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.
 ૩૭૧. હાથી જૂંપડામાં સમાય નહિ.
 ૩૭૨. હા, ખાનો ડાયરો.^૨
 ૩૭૩. હીર, ખીર ને ખુશીનો સોદો.
 ૩૭૪. હીરામાં છાંટ ને રૂપમાં ગર્વ.^૩
 ૩૭૫. હિંદુકા ખાના અચ્છા, લેલિન પૂજા ખૂરી.
 ૩૭૬. ‘હું’ ત્યાં હરિ નહિ.^૪
 ૩૭૭. હે ભૂંડા ભૂતનાથ, વળગણિયે રાતું લૂગડું દીડું નહિ.^૫
 ૩૭૮. હાંડીમાં રૂપ ને પેટીમાં શણગાર.^૬

૧ બ્રાહ્મણના જન્મણુવારમાં કંઈક શ્રદ્ધાથી ને કંઈક બળ-જનરીથી જમ્યા પહેલાં નાદતું પડે. ૨ દાહવ્યાની મંડળી. ૩ એટલી ખોડ ગણાય. ૪ હુંપદથી હરિ વેગળા. ૫ હે મહાદેવજી ! જનમનર કુંવારો રહ્યો. ૬ અર્થાત્ હાંડીમાં રંધાતું ભોજન જે પીણું અને સરસ દેવ, તે માણસ રંધાતું દાઘ અને પેટીમાં રંધિયા દેવ નો શણગાર આવે.

‘સસ્તુ’ સાહિત્ય એટલે જિન્દગીમાં જીવું સાહિત્ય’

અન્ય ઉપયોગી પુસ્તકો

સ્તોત્રો-પ્રાર્થના-માહાત્મ્ય

મોહમુદ્દગર અને ખીજાં		શિવમહિમ્નઃસ્તોત્ર ...	૦-૫૦
દશ રત્નો ...	૧-૦૦	ઈશ્વરપ્રાર્થનામાળા	૩-૦૦
શતબોધા અને ખીજાં		મોખરતવરાજ ...	૦-૧૫
ચાર રત્નો ...	૦-૭૫	ગજેન્દ્રમોક્ષ ...	૦-૩૭
સ્તોત્રસંગ્રહ ...	૧-૦૦	હરિપાઠ ...	૦-૧૫
શ્રી દક્ષિણામૂર્તિસ્તોત્ર	૧-૫૦	પ્રાતઃ અને સાયંકાળની	
વિવેકચૂડામણિ ...	૧-૦૦	પ્રાર્થનાઓ ...	૦-૫૦
હસ્તામલકસ્તોત્ર ને		નારાયણકવચ ...	૦-૫૦
વાઙ્મયુધા ...	૦-૧૨	કણ્ઠામરણુમ્ ...	૦-૨૫
આત્મા-અનાત્માવિવેક	૦-૩૫	ભગવત્પ્રસાદ ...	૦-૨૫
પ્રશોત્તરમાળા ને હ્રવન્મુક્ત-		હનુમાનચાલીસા ...	૦-૦૬
આનંદલહરી ...	૦-૧૬	શ્રીચંડીપાઠ ...	૧-૫૦
મણિરત્નમાળા ...	૧-૫૦	પુરુષોત્તમમાસમાહાત્મ્ય	૨-૫૦
સોદયલહરી ...	૦-૪૦	શ્રી સત્યનારાયણની કથા	૦-૭૫
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ...	૦-૨૫	એકાદશીમાહાત્મ્ય ...	૧-૫૦
પ્રબોધસુધાકર ને તત્ત્વબોધ	૦-૫૦	જપ અને નામરમરણુ	૧-૨૫

નાટકો

મુક્તધારા ...	૧-૦૦	સૌભાગ્યસુંદરી અને ખીજાં	
અંધારા રંગમહેલનો રાજા	૧-૦૦	નાટકોનું નવનીત	૧-૫૦
ગુજરાતનાં નાટકો-ગીતોની		જતુંહરિનિવેદ (નાટક)	૦-૪૦
સારીગમ ...	૨-૫૦	એકલવ્ય તથા ખીજી	
આસમાની ચક્ષી ...	૧-૫૦	બાલનાટિકાઓ	૦-૩૧
મંગલમંદિર ...	૧-૦૦	ગુજરાતની રંગભૂમિ	૦-૨૭
છોરુ કછોરુ ...	૧-૦૦		

બાળોપયોગી

શિશુસાથી-૧ ...	૦-૧૫	વાંચો, વિચારો ને અનુસરો	૦-૭૫
શિશુસાથી-૨ ...	૦-૨૦	કચ્છુ અને બચ્છુ ...	૦-૩૭
શિશુસાથી-૩ ...	૦-૧૨	દેશી રમતો ...	૧-૨૫
બાળકોની રીતભાત	૦-૨૫	બાળ રમતો ...	૧-૦૦
બાળકોનો આનંદ	૦-૨૦	બાલરામાયણ ...	૧-૨૫
બાળકોના આચાર	૦-૨૫	બાલભારત ...	૧-૫૦
સદ્બોધવાટિકા ...	૦-૧૬	બાલસદ્બોધ ...	૦-૫૦
દેશપાઠો ...	૦-૨૫	ભગવાન બુદ્ધની વાતો	૧-૦૦
ધાર્મીયણ ...	૦-૩૦	વિદ્યાર્થી ...	૦-૫૦
પ્રૌઢવાચનપોથી ...	૦-૨૫	સુબોધક નીતિદયાઓ	૧-૦૦
પ્રૌઢવાચનપૂર્તિ ...	૦-૨૫	ધર્મની બાળપોથી...	૦-૪૦
આકાશના તારા ...	૦-૩૭	બોધક હવનપ્રસંગો	૦-૫૦
વસંતનું આગમન ...	૦-૨૫	દયાળુ બાળકો ...	૦-૩૭
ભીમભાઈનું પરેરણ	૦-૨૫	સદ્ગુણી પુત્રી ..	૦-૪૦
અમારા માધવકાકા ...	૦-૧૬	દયાળુ માતા ...	૦-૨૫
વીર બાળાઓ ...	૦-૩૧	આદર્શ બાળકો ...	૦-૩૭
એક સતો શેઠ... ..	૦-૨૫	દુષ્ટ ને શકુંતલા	૦-૩૭
એક હતાં શેઠાણી...	૦-૫૦	પ્રમાણિક બાળકો ...	૦-૩૭
વીર બાળકો ...	૦-૩૭	સદ્ગુણી બાળકો ...	૦-૭૫
કુમાર કથાઓ ...	૦-૫૦	રમુછ વાનાઓ ...	૧-૨૫
બાળકોની બોલચાલ	૦-૨૫	આતુરોની વાતો ...	૧-૨૫
બાળકોના ગુણ ...	૦-૨૫	કંડ પહેરતી વાતો	૦-૭૫
બાળકોની દિનચર્યા	૦-૨૫	ગમકાનિક વાતો ...	૧-૫૦
બાળકોને બોધ ...	૦-૨૫	નાની નાની વાતો...	૧-૫૦
બાળકોનું આચરણ	૦-૩૧	સમજાવતી વાતો	૦-૨૭
બાળકોની વાતો-આ. ૧	૦-૩૭	બાળ બુદ્ધ ...	૦-૫૦
રસપોગી ...	૦-૨૫		

સિંદ્યાદનાં સાહસો	૦-૫૦	વિશ્વની વિચિત્રતાઓ	૦-૭૫
પ્રેમપંથ-ભાગ ૧ ...	૦-૧૬	વિધિના લેખ ને ખીજવાતો	૦-૩૫
,, ભાગ ૨ ...	૦-૨૫	જગતમાં જાણુવા જેવું	૧-૦૦
ઉપાણુ ...	૦-૫૦	સામાન્ય જ્ઞાન ...	૦-૩૭
રમૂજ દુયકા ...	૦-૫૦	દાસ્યતરંગ ...	૦-૭૫
ઠસપની ખાલવાતાંઓ	૧-૨૫	પ્રકાશનાં પગલાં (સચિત્ર)	૦-૭૫
અરેબિયન નાઈટ્સ	૩-૦૦	હિતોપદેશ ...	૧-૨૫
ઉચ્ચ જીવન ...	૦-૨૫	તંત્રકથા (અચિત્ર)	૧-૨૫
સાહસકથાઓ ...	૦-૭૫	તંત્રકથા (સચિત્ર)	૧-૫૦
મહાભારતની નીતિકથાઓ	૧-૨૫	પૃથ્વીની કથા ...	૦-૭૫
ભીમનાં પરાક્રમે ...	૧-૫૦	કાકાનો સંજય ...	૧-૭૫
ગદાધારી ભીમ ...	૨-૫૦	રાજર્ષિ ...	૨-૦૦
		ખાળકેની નીતિશિક્ષા	૦-૫૦

નિખંધાદિ ગદ્ય સાહિત્ય

મહાભારતમંજરી ...	૪-૦૦	પલટાતા રંગ ...	૧-૫૦
આપણે ફરી ન વિચારીએ? ૨-૦૦		સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીના	
સુખ, સામર્થ્ય ને સમૃદ્ધિ		પત્રો	૧-૨૫
અને વિચારોના ચમત્કાર ૩-૦૦		સાહિત્ય પ્રવેશિકા ...	૨-૫૦
સંસારનાં સુખ ...	૨-૦૦	સાહિત્ય પ્રારંભિકા	૧-૨૫
વ્યક્તિચિત્રો ...	૧-૫૦	ગ્રામરચના ...	૧-૫૦
શુભસંગ્રહ-મા. ૨ જે	૩-૦૦	વ્યાયામ અને સૂચનમરકાર	૦-૬૨
,, -મા. ૬ મો	૩-૦૦	ભારતીય શિલ્પકળા	૦-૩૭
		હિંદુસ્થાની સંગીત	૦-૫૦

ગઝલો-કાવ્યો

કાવ્યસંક્ષેપ ...	૧-૫૦	શ્રીમંતોના સડો ...	૦-૨૫
ગુજરાતની ગઝલો...	૧-૦૦	મનને ...	૦-૧૬
મારાં સો કાવ્યો ...	૦-૭૫		

નવલકથા-વાર્તાસંગ્રહો

ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત	૩-૫૦	ગુજરાતી સાહિત્યમાં	
અનાવરણ	૨-૫૦	શ્રેષ્ઠ હાસ્ય પ્રસંગો	૨-૦૦
સસર્પણ...	૧-૫૦	ખિરબલ અને ખીખ	૨-૦૦
કડવો ઘૂંટડો	૨-૦૦	ગામઠું ખોલે છે	૦-૭૫
લાખેણી વાતો	૨-૦૦	ભરતીઓટ	૨-૦૦
જીવનનાં અમૃત	૧-૭૫	સંગમ	૨-૦૦
અમર અજવાળાં	૧-૦૦	રાખની ઢગલી	૦-૭૫
દિવ્ય વાર્તાઓ	૧-૦૦	અસરનાં ફીલા	૨-૫૦
ઉચ્ચ જીવનની મંગળ વાતો	૨-૦૦	અને દીવા	૧-૫૦
આળાં હૈયાં	૨-૦૦	,, (પાકું પૂકું)	૨-૫૦
ગુલાબસિંહ	૪-૦૦	જીવનસુવાસ	૧-૫૦
કમળકુમાર	૦-૭૫	અક્ષયપાત્ર	૨-૫૦
પરાક્રમી દશ કુમાર	૨-૫૦	માટીની મૂર્તિઓ...	૦-૭૫
ભોજપ્રગંધ	૧-૨૫	ઈન્સાન મિટા દૂંગા	૧-૨૫
ઉત્તરરામચરિત	૧-૫૦	ઇતિહાસને અજવાળે	૦-૭૫
કથાસરિતસાગર	૧-૦૦	કંકુ ને કન્યા	૧-૫૦
શંકુતલા	૦-૬૨	પટલાઈના પેય	છપાય છે
મોહિની અને ખીજ વાતો	૧-૦૦	બે ડોસાની લગ્ન...	૦-૨૫
દેરાણીનો કલહ અને		અણોળે અને નયુ	
ખીજ વાતો	૧-૦૦	રેલવે સ્ટેશન	૦-૨૫
નવ્યાણનો ફેર અને			
ખીજ વાતો	૧-૦૦	અમલુ નારદ અને	
સંત બળરામ અને પતિતા	૦-૬૨	જીરણેયુ ગાકું	૦-૨૫

વધુ વિગત માટે વિસ્તૃત મુદ્રિત મંગલો

સસ્તું સાહિત્ય વધારે કાર્યાલય-અમદાવાદ